

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ UYUM SÜRECİNE GÜMRÜK
BİRLİĞİ VE TAM ÜYELİK GÖRÜŞMELERİNİN
KATKISI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nazlı TÜMEN

Balıkesir, 2009

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ UYUM SÜRECİNE GÜMRÜK
BİRLİĞİ VE TAM ÜYELİK GÖRÜŞMELERİNİN
KATKISI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nazlı TÜMEN

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Rıza ARSLAN**

Balıkesir, 2009

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün **Kamu Yönetimi** Anabilim Dalı'nda
2006/252900 numaralı **Nazl TÜMEN**'in hazırladığı
"Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne" konulu **DOKTORA/YÜKSEK LİSANS**
tezi ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve
Sınav Yönetmeliği uyarınca tarihinde yapılmış, sorulan
sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına **OY BİRLİĞİ/OY**
ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan.....İmza.....
Unvanı, Adı-Soyadı

Prof. Dr. Cemil ERTUĞRUL

Üye.....İmza.....
Unvanı, Adı-Soyadı (Danışman)

Doç. Dr. Rıza Arslan

Üye.....İmza.....
Unvanı, Adı-Soyadı

Doç. Dr. Ercan Gülmez

Üye.....İmza.....
Unvanı, Adı-Soyadı

Üye.....İmza.....
Unvanı, Adı-Soyadı

Üye.....İmza.....
Unvanı, Adı-Soyadı

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

10./09./2009

Enstitü Müdürü

(Unvanı, Adı, Soyadı)

Prof. Dr. Oya SEYMEN

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun başlattığı batılılaşma hareketi, ardından gelen Türkiye Cumhuriyeti tarafından da devam ettirilmiş, Avrupa'da yer alma stratejisinden hiçbir iktidar partisi döneminde vazgeçmemiştir. Bu hedef doğrultusunda Ortaklık Anlaşmasıyla başlayan AB-Türkiye ilişkileri, tam üyelik müzakerelerine kadar uzanmaktadır.

Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyelik hedefi yolunda 2005 yılında başlayan müzakere görüşmeleri, hem bilim insanlarını bu konuda pek çok makale yazmaya teşvik etmiş, hem de siyasetçilerin bu konu üzerine sık sık yorum yapmalarına neden olmuş ve de yazılı ve görsel medyanın günlük haberleri konuyu gündemde tutmuştur.

Gümrük Birliği ve Tam Üyelik görüşmelerinin Türkiye 'nin Avrupa Birliği uyum sürecine ne gibi bir katkıda bulunduğu sorusu bu çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Yapılan kaynak taramaları konunun bu açıdan ele alınmasında bir ilk olduğunu bize göstermiştir.

Bana bu orijinal tez konusunu seçmemde yardımcı olan ve engin bilgi birikimi ile sürekli desteklerini esirgemeyen, saygıdeğer hocam Doç. Dr. Rıza Arslan başta olmak üzere bölümün çok değerli öğretim üyeleri hocalarıma ayrı ayrı saygı ve şükranlarımı sunarım.

Balıkesir 2009

Nazlı TÜMEN

ÖZET

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİNE UYUM SÜRECİNE GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TAM ÜYELİK GÖRÜŞMELERİNİN KATKISI

TÜMEN, Nazlı

Yüksek lisans, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Rıza ARSLAN

2009, 108 Sayfa

Avrupalılaşıma, modernleşme ile özdeş tutulmaktadır. Modernleşmek, ayrıca din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması ve laik yönetim anlayışının uygulanmasını gerektirir. Avrupalılaşıma, "aydınlanma" anlamına gelmemektedir. Avrupalılaşıma, bu çalışma kapsamında, Avrupa yaşam standartlarını, Avrupa hukukunu, Avrupa'nın demokratikleşme düzeyini, Avrupa alt yapısını, rasyonel dış politika düşüncelerini, istihdam politikalarını ve insan haklarını kendi iç politikalarımız haline getirmemiz anlamına gelmektedir.

Türkiye, bölgesel bütünleşme hareketleri içinde en başarılı olan Avrupa topluluğu doğrultusunda, tercihini 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması, ile Avrupa Birliğinden yana yapmıştır. AB'ye olan coğrafi yakınlık, dış ticaretin büyük bir kısmının AB ile yapılması bu tercihin nedenleri arasında sayılabilir; ancak en önemli neden AB'nin batılı anlamda modernleşmenin merkezi oluşudur.

Nihai hedefi tam üyelik olarak belirleyen Türkiye, 1963 'de yürürlüğe giren Ortaklık Anlaşması, AET ile Türkiye arasında Gümrük Birliği'nin kurulmasını amaçlamaktadır ve bu amaçla anlaşma 3 dönemden oluşmaktadır. AB açısından Gümrük Birliği, kurumsal temelini bir parçasını oluştururken, Türkiye için ise uluslararası alanda rekabet gücünü artıran ve dünya ticaretini teşvik eden, ülke mevzuatının önemli bir bölümünü AB mevzuatı ile uyumlaştıran bir çerçeve olarak hizmet vermektedir. Ortaklık ilişkisi, bu süreçte gelişirken Türkiye 1987 yılında Tam üyelik başvurusu bulunmuş ve 1999 Helsinki zirvesinde aday ülke olarak tanınmıştır. 3 Ekim 2005 tarihinde ise üyelik için en önemli adım olan Katılım Müzakereleri başlamıştır.

Bu çalışmada, Gümrük Birliği ve tam üyelik görüşmelerinin Türkiye'nin Avrupa Birliği uyum sürecine katkısı incelenecektir. Bu incelemeyi yapabilmek için, Birinci bölümde; Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerinin tarihçesi ve Avrupalılaşıma nın ne olduğu ve neden hedeflendiği anlatılacaktır. İkinci bölümde ise; Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Avrupalılaşımasına katkısı, Üçüncü bölümde ;Avrupalılaşıma sürecinde Türkiye'nin AB müktesabatına uyumu ve Dördüncü bölümde; Türkiye'nin Avrupalılaşımasında siyasal, sosyal ve kültürel boyutu ele alınıp incelenecek ve irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Gümrük Birliği, Tam yelik Müzakereleri, Türkiye'nin Avrupalılaşması.

ABSTRACT

CONTRIBUTION OF CUSTOMS UNION AND FULL MEMBERSHIP NEGOTIATIONS ON TURKEY'S HARMOZATION PROCESS TO EUROPEAN UNION

TÜMEN, Nazlı

Master's Thesis, Department of Public Administration

2009, 108 pages

Europeanization is emphasized with modernization. Separation of the religion and the government comes with modernization and it also brings the secular management system. Europeanized means: 'to become luminous'. In this study, Europeanization mean to have the life standards of Europe, to have the law system of Europe, to have the level of Democracy in Europe, to have the infrastructure of Europe, to have the rational foreign policy ideas of Europe, to have the fortification politics of Europe, and to have the human rights policy of Europe and turn them all into our own political system.

Within the most successful regional totalitarian movements, being part of European Union has been the choice of Turkey with the 1963 Agreement of Ankara. There are several reasons for the choice of Turkey to want to be part of European Union. Some of which are; the geographical advantages of the closeness of Turkey to Europe, most of the export businesses are done within Turkey and Europe and if you compare the European Union with other Unions in different part of the world, EU is the most well known Union. Moreover, the most important reason for Turkey to want to be part of European Union is because Europe is the center of western modernization.

The Partnership Agreement that came into effect in 1973 determines as the final target of Customs Union Agreement between Turkey and European Economic Community. The purpose of the agreement forms in 3 different terms. For the European Union, Customs Union is the foundation of corporate. For Turkey, in the international arena, Customs Union triggers the competition power, it encourages the world trade and it also serves as the body of current law of Turkey that brings a harmonize frame with the body of current law of European Union. During development of the partnership, in 1987, Turkey applied for the full membership for the European Union. In 1999, Helsinki Summit Turkey was well-known as a candidate. In October 3rd 2005, the most important step for the membership, consultation of participation has started.

In this study, Customs Union and full membership consultations and how this can be for the benefit of Turkey's harmonization process will be examined. In this study: the first part examines and inspects the history of Turkey and European Union relations and what is to be Europeanized and why this is a target for Turkey;

The second part examines and inspects the impact of the Customs Union over Turkey's target towards Europeanization; The third part examines and inspects the Turkey's adjustment during the Europeanization process.; finally the fourth part of the study examines and inspects Turkey's diplomatic, social, and cultural dimensions.

Key Words: European Union, Customs Union. Full Membership Process, Turkey's Europeanization

İTHAF

Yüksek Lisans Tezimin bana öğrettiği en önemli kazanımlardan biri bilimsel bir çalışmanın ne kadar emek ve zaman harcanarak, sabır ve düzenli bir çalışma gerektirdiğini yaşayarak öğrenmek olmuştur.

Başta, bana bu orijinal tez konusunu layık gören ve başarabileceğime inanarak veren, büyük destekte bulunan ve sürekli engin bilgi birikimi ile yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Doç. Dr. Rıza Arslan' a saygı ve şükranlarımı sunarım.

Yine akademik çalışmalarını ve bilime inancı ile çalışmayı kendine düstur edinmiş eşi benzeri bulunmayan çok değerli annem Prof. Dr. Gülendamar Tümen'e her an bana verdiği moral dolu sözleri ve maddi manevi desteği için sonsuz şükranlarımı sunarım.

Ailemizin baş tacı kendini insanlığa adanmış sevgili babam Op. Dr. R. Burhan Tümen'e, Sevgili ablam Pelin ve Eşi Uğur Ağabeyime ve yine tezimin son aşamasında üşenmeyerek İstanbul'dan kalkıp yanıma gelerek bana arkadaş olan yalnız bırakmayan sevgili kardeşim Sevgi'ye sonsuz teşekkürler ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
İTHAF	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem	2
1.2. Amaç	2
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırmanın Varsayımlar	2
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	2
1.6. Tanımlar	2
2.İLGİLİ ALAN YAZIN	3
2.1. Kuramsal çerçeve	3
2.2. İlgili Araştırmalar	3
2.2.3. Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerinin tarihçesi	3
2.2.4. Avrupalılaşma nedir ve neden hedeflenmektedir?	3
2.2.5. 1963 Ankara Anlaşması ve Katma Protokol Çerçevesinde	6
Değişen Durum	
2.2.5.1. 1960 Öncesinde Türkiye Avrupa İlişkilerinin Seyri	6
2.2.5.2. 1960 Sonrasında Ankara Antlaşması ve katma Protokol	
çerçevesindeki İlk Somut Adımlar	8
2.2.6. Ortaklık Anlaşmasının Türkiye'nin Avrupalılaşmasına Katkısı	11
2.2.7. Sonuç ve yöneme geçiş	12

3.YÖNTEM	13
3.1.Araştırmanın Modeli	13
3.2. Bilgi Toplama kaynakları	13
3.3. Bilgilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi	13
4.BULGULAR VE YORUM	14
4.1. Gümrük Birliği' nin Türkiye'nin Avrupalılaşmasına katkısı Bulgularına giriş	14
4.1.1. 06 Mart 1995 tarihli Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı Gümrük Birliği	14
4.1.2. Avrupalılaşmak için Ekonomik Entegrasyon	17
4.1.3. Türkiye'nin Avrupa Birliğine Gümrük ve Dış Ticaret Mevzuatına Uyumu	19
4.1.4. Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Avrupalılaşmasına katkısı	22
4.1.5. Gümrük Birliği sonrasındaki gelişmeler (Lüksemburg ve Helsinki Zirveleri Işığında)	25
4.1.6.Yorum ve III.Bulguya geçiş	31
4.2. Avrupalılaşma Sürecinde Türkiye'nin AB müktesabatına Uyumu Bulgularına giriş	31
4.2.1 Bulgularına giriş	31
4.2.2. 16- 17 Aralık 2004 Tarihli Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi	31
4.2.3. Türkiye İle Tam üyelik Müzakerelerinin Başlatılması Kararının Yorumlanması	36
4.2.4. Katılım Müzakere Başlıkları ve Öngörülebilir Tamamlanma Süreleri-35 fasıl	38
4.2.5. Tam üyelik sürecinde AB komisyonunun Türkiye yıllık raporları (2005- 2008 ilerleme raporları ve değerlendirmeler)	42
4.2.6. Müzakere Dosyalarının Açılmasının Türkiye'nin Avrupalılaşmasına Katkısı	65
4.2.7. Sonuç ve IV.bulguya geçiş	67
4.3. Türkiye'nin Avrupalılaşmasında Siyasal,Sosyal ve Kültürel Boyut Bulgularına giriş	67
4.3.1 Avrupa'nın Ortak Değerleri: Demokrasi, Çok Kültürlülük, Hukuk ve Adalet, Çoğulculuk, İnsan Hakları ve Tolerans.	68

4.3.2. Avrupalılaşma sürecinde Ermeni sorunu, Kürt sorunu, 301.	
Madde, Ordunun Siyasetteki Rolü ve Din sorunları	72
4.3.3. AB lkelerinin Korkuları ve Türkiye'ye bakışları	80
4.3.4. Türkiye'nin Avrupalılaşma projesinde bu sorunları aşma sorunu	84
SONUÇ VE ÖNERİLER	86
KAYNAKÇA	89

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
KOBİ	: Küçük ve orta ölçekli işletmeler
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GB	: Gümrük Birliği
AT	: Avrupa Topluluğu
OKK	: Ortaklık Konseyi Kararı
AVRO	: Avrupa Para Birimi
BM	: Birleşmiş Milletler
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
GKRC	: Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
ICCPR	: Uluslararası Sivil ve Politik Haklar Sözleşmesi
ICESCR	: Uluslararası Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
AİHM	: Avrupa Birliği İnsan Hakları Mahkemesi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
RTÜK	: Radyo Televizyon Üst Kurulu
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
HAK-PAR	: Haklar ve Özgürlükler Partisi
DEHAP	: Demokratik Halk Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
PKK	: Partiya Karkeri Kurdistan
İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı

AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
KMYK	: Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasılat
TCK	: Türk Ceza Kanunu
ISO	: Uluslararası Standartlar Teşkilatı
AIHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
IPA	: Katılım Öncesi Yardım Aracı
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme Dairesi başkanlığı
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
IMF	Uluslararası Para Fonu
AGİT	Milli Azınlık Yüksek Komitesi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
ABGS	: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
BMMSHS	: Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
OTP	: Ortak Tarım Politikası
KDV	: Katma Değer Vergisi
GDO	: Genleri Değiştirilmiş Organizmalar
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

1.GİRİŞ

“Türkiye’nin Avrupa Birliği Uyum Sürecine Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Görüşmelerinin Katkısı” adındaki bu çalışma Türkiye’nin son 200 yıl içindeki batılılaşabilmek için verdiği mücadelenin bir parçası niteliğindedir. Bu bağlamdaki, çalışma, Türkiye’nin Avrupa Birliğine asimilasyonu anlamına gelmemektedir. Türkiye kültürel anlamda kendi kimliğini koruyabilmekte, sanayileşme öncesi geleneksel yapısını, örf ve adetlerini terk etmek zorunda değildir. Türkiye aynı zamanda tarihsel geçmişine ve dinsel inancına ters düşmeyen politikalar, stratejiler üretmeye devam edebilecektir. Bu nedenlerle Türkiye, Avrupalılaşırken kendi özünü ve kimliğini yitirmemektedir. Gümrük Birliği süreci bir tarafın kaybı diğer tarafın kazancı şeklinde yorumlanabilir. Ancak kayıpların yanında getirilen kazançlar Türkiye’nin bir adım daha ilerleyebilmesini ve çağdaş, modern toplum yapısına bir adım daha yaklaşabilmesini sağlamaktadır.

Tam üyelik müzakere görüşmeleri ise herhangi bir tarafın kaybı ve diğer tarafın kazancı üzerine inşa edilmemiştir. Ancak çalışmamız, kapsamı sınırlandırmak açısından sadece Gümrük Birliği sonrası ve müzakere süreci zaman dilimini çalışma kapsamına dahil etmektedir. Bu nedenle son 200 yıldaki batılılaşma aşamalarına, yeri geldiğinde kısaca değinmekte ancak çalışmanın süreci içerisindeki bazı gelişmelere atıf amacıyla ışık tutmaktadır. Çalışma hipotez olarak Türkiye’nin Avrupa Birliği Uyum Sürecine Gümrük Birliği ve Tam üyelik görüşmelerinin katkısını irdelemektedir. Çalışma bağlamında “Avrupalılaşma” Avrupa yaşam standartlarını, Avrupa Hukukunu, Avrupa’nın demokratikleşme düzeyini (katılımcı hukuk devletini), Avrupa alt yapısını, Rasyonel dış politika düşüncelerini, istihdam politikalarını ve insan haklarını kendi iç politikamız haline getirmemiz anlamına gelmektedir.

Çalışma kapsamında literatür taramalarında bolca kaynak bulunması ve bu kaynakların içeriklerinin ve amaçlarının farklılığı doğru düşünceleri oluşturmayı zorlaştırmaktadır.

1.1. Problem

Hipotezimiz, Türkiye'nin Avrupa Birliği Uyum Sürecine Gümrük Birliği ve Tam üyelik görüşmelerinin katkısını irdelemektedir.

1.2. Amaç

Çalışmanın amacı işlerlik kazanan Gümrük Birliğinin ve önü açılan Tam üyelik görüşmelerinin Türkiye'nin Avrupa Birliği Uyum Sürecine katkısını ölçmektir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu bağlamda hipotezimizi ispatlayabilmek için Gümrük Birliği ve sonrasındaki süreci ayrıca tam üyelik görüşmeleri ve izlenen süreçteki gelişmelerin irdelenmesi söz konusudur.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Gümrük Birliğinin ve tam üyelik Görüşmelerinin Türkiye'nin Avrupa Birliği uyum sürecine katkısı olup olmadığıdır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Hipotezimizi irdelerken Gümrük Birliği ve tam üyelik görüşmeleri ile konu sınırlandırılmaktadır.

1.6. Tanımlar

Araştırmanın Modeli

Hipotez çalışması kuramsal olarak tanımlayıcıdır(*descriptive*).

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Tezin konusu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik görüşmelerinin Türkiye'nin Avrupa Birliği Uyum Sürecine katkısıdır. Bu çerçevede 1. Bölümde; Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerinin Tarihçesi incelenmiştir. 2. Bölümde; Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Avrupalılaşmasına katkısını ele almıştır. 3. Bölümde Avrupalılaşma sürecinde Türkiye'nin AB müktesebatına uyumu, 4. Bölümde ise Türkiye'nin Avrupalılaşmasında siyasal, sosyal ve kültürel boyut irdelenmiştir.

2.2. İlgili Araştırmalar

2.2.3. Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri Süreci

1. Bölümde, Türkiye için Avrupalılaşmanın ne anlama geldiği ve neden hedeflendiği anlatılacak, 1960 öncesinde Türkiye Avrupa ilişkilerinin seyrine ve ardından 1963 Ankara Anlaşması ve Katma Protokol çerçevesinde değişen durum ele alınacak ve son olarak da Ortaklık Anlaşmasının Türkiye'nin Avrupalılaşmasına Katkısına değinilecektir.

2.2.4. Avrupalılaşma nedir ve neden hedeflenmektedir?

Avrupalılaşma, modernleşme ile özdeş tutulmaktadır. Modernleşme ise Ortaçağ sonrasında geliştirilen bir kavramdır. Kısaca din ve devlet işlerinin ayrıştırılması, egemenliğin halka (vatandaşlar) verilmesi, burjuva sınıfına liberal haklar tanınması bireyin özgürleştirilmesi ve özel mülkiyetin garanti altına alınmasını amaçlamaktadır.

Sayıdığımız bu kriterlerden egemenliğin halkta olması, halkın kendi yöneticilerini kendisinin seçebilmesinin önünü açmıştır. Buna günümüzde "demokrasi" tanımlaması yapılmaktadır. Kriterlerden, bireysel özgürlük ise, bireyin cemaat ve tarikat dışına çıkarılarak özgürleşmesi ve kendi faydasını artırabilmesi için reşit olmasını ve böylece reşit konumda faydasını maksimize edecek kararları alabilmesini sağlamaktadır. Bireysel özgürlük, ayrıca eşitlik kavramına sağduyuyu ekleyerek, daha uyumlu bir toplum yaratmayı da amaçlamaktadır.

Modernleşmek demek din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması ve laik yönetim anlayışının mümkün kılınması demektir. 1648 Westphalia Antlaşması¹ bunu zorunlu kılmıştır. Modernleşme, ayrıca Ortaçağ süresince etkin olan, kesimlerin yetkilerinin sınırlandırılmasına ve yeni bir egemenlik anlayışıyla bu yetkilerin halka ve halkın seçtikleri yöneticilerine devretmesi anlamına gelmektedir. Kısaca, bu gelişme kilise ve onun etkisi altındaki toprak soylusu ve aristokratların, yönetimdeki imtiyazlarını, yükselmekte olan burjuva sınıfına devretmeleri anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda çalışmamızda Avrupalılaşıma; Avrupa yaşam standartlarını, Avrupa hukukunu, Avrupa'nın demokratikleşme düzeyini, Avrupa ekonomik alt yapısını, rasyonel dış politika düşüncelerini ve insan haklarını kendi iç politikalarımız haline getirmek anlamına gelmektedir.

Avrupalılaşımanın hedeflenmesinin nedeni; Osmanlı İmparatorluğuna kadar geri götürülebilir. Osmanlı İmparatorluğu 18.yy'da savaşlarda kayıplara uğramasının ardından, varlığını devam ettirebilmek için askeri ve teknolojik yenilenmeyi zorunlu görmüştür. İmparatorluğu yönetenlerin amacı daha fazla savaş kaybetmemek ve Avrupa'da yükselen güçlerle eşit tutulmayı amaçlamaktır. Bu amaçla askeri okullar kurulmuş, bu okullarda askeri bilgilerin yanında, batının teorileri ve bilgileri öğretilmeye başlanmıştır.

¹Münster Anlaşması ve Osnabrück Anlaşmasını içine alır. 30 yıl savaşları ve 80 yıl savaşları sonunda 24 Ekim ve 15 Mayıs 1648 'de Kutsal Roma İmparatoru ve diğer Avrupa prensleri arasında imzalanmıştır. Bu barış, tarihçiler tarafından Modern Çağın başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Böylece Osmanlı İmparatorluğu ve kurumlarına ilk Avrupalılaşıma olguları girmiştir.

1839 Tanzimat Fermanıyla birlikte, Batılı ülkelerin azınlıklara eşitlik ve güvence verilmesi yönündeki isteklerinin sonucu olarak, devletin görevleri arasına halkın can ve mal güvenliğinin garanti altına alması eklenmiştir.

Tanzimat Fermanı, batıdan esinlenerek, siyasal ve sosyal reformlar gerçekleştirilmiş fakat bu reformlar tepeden inme olduğu için halkın desteğini kazanamamış, dolayısıyla tüm topluma yayılamamıştır. 1876'da, I. Meşrutiyetle birlikte Osmanlı anayasa toplumsal ve kurumsal anlamda Avrupa'yı yakalamaya çalışmış ve toplum tarafından kısmen benimsenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşen devrimler de batılılaşmayı ve modernleşmeyi hedef almış ve gerçekleştirilen devrimlerin hepsi Türk toplumunu batı toplumları gibi çağdaş ve modern bir toplum haline getirmeyi amaçlamıştır. Atatürk için çağdaşlaşma, batının sadece tekniğinin alınması ile değil ayrıca batı medeniyetlerinin ulaştığı kültür düzeyini yakalayabilmektir. Osmanlıda başlayan batılılaşma süreci dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından da devam etmiştir. II. Dünya Savaşının ardından Türkiye başlatılan süreci devam ettirmiş ve bu çerçevede; Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na, Avrupa Konseyi'ne, Kuzey Atlantik Savunma Teşkilatına (NATO) katılmıştır². Türkiye, bölgesel bütünleşme doğrultusunda ise tercihini 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ile yine AB'den yana kullanmıştır. AB'ye duyulan yakınlık, dış ticaretin büyük bir kısmının AB ile yapılması ve AB üyesi ülkelerde çok sayıda Türk'ün bulunması bu tercihin nedenleri arasında sayılabilir; ancak en önemli neden AB'nin batılı anlamda modernleşmenin merkezi oluşudur³. Türkiye'de diğer ülkelerle birlikte

² Arat, Tuğrul. (1995a). Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliği'nin Yeri , Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye. *AÜ Hukuk fakültesi dergisi*. (Özel Sayı). Cilt:44, no:1-4, İstanbul, s. 588.

³ Dağı, D. İhsan. (2005). Avrupa Birliği ve Türkiye:Nedenler ve Sonuçlar. Yazıcı, Erdinc (Ed.). *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye*. Ankara: Celik-is Yayınları, s. 45-72.

değişen dünyaya entegre olmak durumundadır ve bunun için ekonomik alan başta olmak üzere yeni politikaların oluşturulması ve devletin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu bağlamda; Türkiye küreselleşmeyi destekleyen AB'nin sahip olduğu liberal ekonomi, insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi özellikleri kendi iç politikası haline getirmek istemektedir.

2.2.5. 1963 Ankara Anlaşması ve Katma Protokol Çerçevesinde Değişen Durum

2.2.5.1. 1960 Öncesinde Türkiye Avrupa İlişkilerinin Seyri

Türkler, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Avrupa'nın Güney-Doğusuna yerleştikten sonra, Avrupalı devletler tarafından tanınmak istemişlerdir.

Avrupalı devletler ise Osmanlı İmparatorluğu'nu tanımaktan kaçınmışlardır, çünkü Avrupalılar bunun Türklerin, Avrupalı olduğunu kabul etmekle aynı anlama geleceğini bilmekteydiler. Avrupa devletleri, nihayet Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa devletlerinin bir parçası olduğunu 30 Mart 1856 tarihinde, Paris Kongresinin ardından, imzalanan anlaşma ile kabul etmişlerdir. Türklerin "Avrupa'ya dahil olma" fikri Türkiye Cumhuriyetinde de devam etmiştir. Arat'ın dile getirdiği gibi "Türkiye tarihsel tezinde ısrarlı tutumuyla yavaş da olsa, inişli çıkışlı bir gelişme çizgisi de izlese, sürekli biçimde bu yönde mesafe almıştır"⁴. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye, modernleşme yanlısı bir politika izlemiş, ve Batı Avrupa sisteminde yer almaktan yana açık tercih kullanmıştır. Türkiye bu kapsamda ekonomik ve siyasi sisteminde değişiklikler yapmış ve II. Dünya Savaşından sonra da

⁴ Arat, Tuğrul. (1995b). "Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında Gümrük Birliği ve Hukuki Uyum . Gümrük Birliği Sürecinde. *A.Ü.Hukuk fakültesi Dergisi(özel Sayı)*. 17-18, S.233 -248.

Avrupa'nın bütünleşmesine katkıda bulunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, özellikle 1945-1946 yıllarında, Sovyetler Birliği'nin toprak talepleri karşısında tarafsız politikalarını terk etmiş ve Batıyla bütünleşmeye gitmiştir⁵. Sovyetlerin toprak talebi Türkiye'yi Amerika Birleşik Devletleri'ne yaklaştırmış ve siyasi iç yapısı da buna uyarlanmıştır. Bu bağlamda, 1946 yılında, çok partili siyasi sisteme geçişle birlikte, ekonomide dışa açılarak liberal programlar izlenmeye başlanmıştır.

Savaş sonrası Avrupa'da savaşın yerini, karşılıklı güven ve işbirliği ortamına bırakabilmesi için 5 Mayıs 1949 tarihinde 10 Avrupa ülkesi olan, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İsveç, İtalya, Lüksemburg ve Norveç Avrupa Konseyi'ni (*The European Council*) kuran anlaşmayı imzalamışlardır. Türkiye, Avrupa Konseyi'ne 1949 yılında Yunanistan ile birlikte kurucu üye sıfatıyla dahil olmuştur⁶. Türkiye aynı şekilde, 4 Nisan 1949 tarihinde kurulan Kuzey Atlantik Paktına (NATO'ya) 1952 yılında üye olmuştur.

Aslında ABD dışındaki diğer Batılı ülkeler Türkiye'nin NATO üyeliğine karşı çıkararak, Türkiye'nin İttifak ile doğrudan bağ kurmasına sıcak bakmıyorlardı. Ancak ABD Türkiye'nin NATO üyeliğini Sovyetler Birliği'nin komşusu olması nedeniyle ve jeo-stratejik konumu itibarıyla kabul etmiştir.

NATO üyeliği, Türkiye'nin Batı dünyası ile bağlarını farklı boyuta taşımıştır, çünkü Türkiye'nin dış politikası aktif olarak değişmiş ve Türkiye NATO içinde önemli rol oynamaya başlamıştır⁷.

⁵ Turan, Sibel.(1998). "Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ya da Bitmeyen Senfoni", Balkan Araştırmaları, Trakya Üniversitesi, Balkan Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, C. 1, S. (1), Edirne, S. 303.

⁶ "Avrupa Konseyi", http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/akpm/orta/main_genel.html (Çevrimiçi),

⁷ Armaoğlu, Fahri. (2001). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (11. Baskı), Ankara: Alkım Yayınevi, 11. Baskı, s. 521 aktarılan kaynak: Torun, Sibel.2001, s. 38.

2.2.5.2. Ankara Antlaşması ve Katma Protokol

1952 yılında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) başarılı bir seyir izlemesinin ardından Haziran 1955 Messina Konferansında, Avrupa'nın yeniden yapılandırılması için yeni bir adım atılması kararlaştırıldı. Bu amaçla Belçika Dışişleri Bakanı, P.H. Spaak'ın başkanlığında bir komite oluşturulması ve bunun yeni öneriler hazırlaması istendi. Bu komite Nisan 1956'da iki öneri sundu;

- a) Ortak bir pazar oluşturulması ve
- b) Bir atom enerji topluluğunun kurulması.

Öneriler doğrultusunda yapılan çalışmalar Roma Anlaşmasıyla sonuçlandı. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) böylece kuruldu ve 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girdi. AKÇT üyesi olan: Batı Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg Roma Anlaşmasının da kurucularıydı⁸.

Türkiye gelişmişlik düzeyi nedeniyle doğrudan AET'ye üye olmamıştır. AET, Türkiye ve Yunanistan için farklı bir yol öngörmüştür. Bu yol önce AET ile ortaklık kurma ve bu ortaklığı tedricen geliştirilmesi yoluyla Avrupa Ekonomik Topluluğuna tam üye olabilmek esasına dayanmaktadır. Türkiye bu yöntemle AET'ye yakınlaştırılabilecekti. AET yetkilileri bu yöntemle Türkiye'nin Avrupa ile bütünleşmesi ve mümkün olduğu oranda yakınlaştırılmasını kabul etmişlerdir.

Bu kapsamda, Türkiye, Yunanistan'ın ardından 31 Temmuz 1959 tarihinde Topluluğa ortaklık başvurusunda bulunmuştur. AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin yapmış olduğu başvuruyu kabul etmiş ve üyelik koşulları gerçekleşene kadar, geçerli olacak bir Ortaklık anlaşması imzalanmasına

⁸ "Treaty establishing the European Economic Community, EEC Treaty - original text (non-consolidated version)" (son güncellenme tarihi:10.07.2007), http://europa.eu/scadplus/treaties/eec_en.htm (çevrimiçi), Ayrıca "<http://www.econlib.org/Library/>" adresinde bulunan: Emerson, Michael, Michel Aujean, Michel Catinat, Philippe Goubet, and Alexis Jacquemin. "The Economics of 1992." *European Economy* 35 (Mart 1988); Kenen, Peter, (1992), *EMU after Maastricht*; Tsoukalis, Loukas, (1991), *The New European Economy: The Politics and Economics of Integration*; Viner, Jacob. (1950), *The Customs Union Issue*.

karar vermiştir. Ankara Anlaşması 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ankara Anlaşması süreci tamamlandığında, anlaşmanın 28. maddesinde dile getirildiği gibi, "Anlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Anlaşma'dan doğan yükümlerin tümünün Türkiye'ce üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler"⁹. Demek ki, tam üyelik sürecini başlatabilecektir. Her ne kadar 28. madde tam üyeliği açık bir şekilde belirtmese de, zamanı geldiğinde ve şartlar oluştuğunda, tam üyelik için görüşmelerin başlatılabileceği belirtilmektedir. Bu amaç için taraflar gerekli katkılarda bulunacaklardır.

Ankara Antlaşmasının içeriğinin hedefi olan Gümrük Birliği için üç ayrı süreç öngörülmüştür: *Hazırlık Aşaması, Geçiş Aşaması ve Son Aşama*"¹⁰.

Hazırlık Aşaması: 5 yıl olarak öngörülen bu aşamada, Türkiye üstüne düşen görevlerini yerine getirecek ve taraflar arası ekonomik farklılıkları azaltmaya yönelik olarak, Topluluk mali yardımları Türkiye ekonomisini belirli bir düzeye ulaştırarak ve geçiş aşamasına hazırlıklı hale getirecektir¹¹.

Geçiş Aşaması (Katma Protokol): Bu aşamada Türkiye bir yandan AET mevzuatlarını ulusal yasalarına aktarırken, bir yandan ekonomisini geliştirerek, topluluğa yaklaştıracak, mallarının kalitesini ve rekabet gücünü artıracak ve topluluğun diğer üyelerinin ürünleriyle rekabet edebilecek konuma gelmeye çalışacaktı¹². Ayrıca Türkiye, geçiş aşamasında, AET'den ithal ettiği sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük oranlarını 12- 22 yıllık listeler

⁹ Avrupa Birliği_ Türkiye İlişkileri: Ankara Anlaşması, http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_ankara.html (çevrimiçi).

¹⁰ Arslan, Rıza. (2000). Türkiye Avrupa Birliği :Sancılı gelişen ilişki'. *Ankara üniversitesi SBF Dergisi*. Cilt:55 ,s.3, s.11.

¹¹ Avrupa Birliği_ Türkiye İlişkileri: Ankara Anlaşması, http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_ankara.html (çevrimiçi), madde 3, Arslan, s.11.

¹²Arslan, Rıza. (2000), Avrupa Birliği_ Türkiye İlişkileri: Ankara Anlaşması, http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_ankara.html (çevrimiçi), madde 4, Arslan,, s.11.

dahilinde kademeli olarak azaltacak ve sonunda sıfırlayacaktı. Uyum süresi sonunda Topluluk ortak gümrük tarifesine uyum gerçekleşmiş olacaktı¹³.

Son Aşama: Bu aşama AET ile Türkiye arasında oluşturulacak Gümrük Birliği aşamasıdır. Bu aşamada gümrük tarifeleri asgariye indirilmiş veya kaldırılmış olacaktı¹⁴. Ankara Antlaşması son dönem için bir süre öngörmemiş, gelişimi tarafların gelişme yeteneğine bırakmıştır.

Türkiye'nin AET ile kurduğu bu ortaklıkla Avrupalılaşıma yönünde önemli bir adım atılmıştır. Ortaklık Antlaşmasının amacı şöyle özetlenebilir;

- a) Türkiye ve Topluluk arasında bir gümrük birliğini oluşturmak,
- b) Türkiye ile topluluk arasındaki sosyal, ekonomik ve siyasal bağların geliştirilmesini sağlamak,
- c) Türkiye ekonomisini geliştirerek topluluk ekonomisinin seviyesine çıkarmak,
- d) Türkiye ekonomisinin gelişimini sağlamak için AET'ce ekonomik yardımlarda bulunmak,
- e) Türkiye'nin gelecekte Topluluğa tam üye olabilmesini kolaylaştırmak ve
- f) Türkiye'nin katılımıyla Avrupa'nın GB sınırlarını Türkiye'nin Doğusuna taşımak¹⁵.

Ankara Antlaşması sonrasında 1970 yılında imzalanan Katma Protokol

- a) Malların serbestçe dolaşımını b) tarım ürünlerinin serbestçe dolaşımını (Madde 11) c) Kademeli olarak işçilerin serbest dolaşımını (Madde 12) d) yerleşim hakkı sınırlandırılmasının kaldırılmasını (Madde 13) ve e) hizmet sektörünün serbestleşmesini (Madde 14) öngörmüştür.

Topluluk, Antlaşma kapsamında Türkiye'ye mali yardım yapmayı taahhüt etmiş ve kredileri ilişkilerde pürüz çıkmadığı sürece, kullandırmıştır¹⁶.

¹³ "Türkiye-AB Tarihçesi", İktisadi Kalkınma Vakfı, (çevrimiçi), <http://www.ikv.org.tr/tarihce.php>

¹⁴ Arslan, Rıza. (2000). s. 11.

¹⁵ Torun, Abdullah. (2001). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri/GB antlaşmasının Türkiye'nin Tam üyeliğine Etkileri üzerin bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, s. 46.

Topluluğa katılmasını hızlandırmak isteyen Türkiye hazırlık aşamasının bitmesini beklemeden 1967 yılında geçiş aşamasını talep etmiştir. Ancak 1969'da Ortaklık Konseyi'nin toplanmasıyla Geçiş döneminin başlaması kabul edilmiş ve müzakereler sonucunda, Katma Protokol 21 Kasım 1970 tarihinde imzalanmış ve 1 Ocak 1973'de yürürlüğe girmiştir. Geçiş dönemi süresi 12 yıl olarak öngörülmüştür. Geçiş dönemiyle Topluluk Türkiye menşeli sanayi ürünlerinin gümrük vergilerini sıfırlarken, Türkiye'nin de AET menteşeli sanayi ürünlerinin gümrük vergilerini basamaklar halinde sıfırlaması öngörülmüştür.

2.2.6. Ortaklık Anlaşmasının Türkiye'nin Avrupalılaşmasına Katkısı

Türkiye'nin Avrupa Birliği ilişkilerinin başlangıç noktası, 1959 yılında Türkiye'nin AET'ye başvurusuyla başlamaktadır.

1963 yılında Türkiye ile AET arasında imzalanan Ortaklık Anlaşması; Gümrük Birliğini, tarım, sanayi, ticaret, malların ve sermayenin serbest dolaşımı hükümlerini içermesi itibariyle hem ekonomik bir belge ve ilerde Türkiye'nin tam üyeliğini amaçlamasından dolayı da siyasi bir belge niteliğindedir¹⁷.

Türkiye ekonomisini kalkındırmayı hedefleyen; hazırlık dönemi, Topluluk mevzuatına uyum çalışmalarının ilerletilerek, Gümrük Birliğine geçişi sağlayan son dönem Türkiye'de hızlı bir ekonomik büyümenin gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur¹⁸.

Ortaklık Anlaşmasının son dönemi olan Gümrük Birliği sürecinde ise Türkiye mevzuatını Avrupa Birliği'nin gümrük ve ticaret politikalarının yanı sıra rekabet ve fikri, sınai mülkiyet haklarına ilişkin politikalarına da dahil

¹⁶ Torun, Abdullah.(2001). s. 46.

¹⁷ Tecer, Meral. (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye Sorular-Yanıtlar . (1. Baskı), Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, s. 179.

¹⁸ Türkiye Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri ,
http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiye_ab_iliskileri.html .

olmak üzere kapsamlı bir alanda uydurma yükümlülüğü altına girmiş ve bu uyum çalışmaları sonucunda sanayi ve ticareti etkileyen önemli yasal ve kurumsal değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla Türkiye Ortaklık Anlaşmasının getirdiği yükümlülükler doğrultusunda, mevzuatı ve ekonomisini, AB ile uyumlu hale getirerek, AB standartlarını yakalama yönünde ilerleme kaydetmiştir. Gümrük Birliği, Türkiye için uluslararası alanda rekabet gücünü artıran ve ülke mevzuatının önemli bir bölümünü AB mevzuatı ile uyumlaştıran bir çerçeve olarak hizmet vermektedir.

Türkiye, Gümrük Birliğinin yükümlülüklerini yerine getirebilmek için uyum çalışmalarını halen devam ettirmektedir. Uyum çalışmaları Türk sanayisini dış rekabete açmış ve sanayi sektörlerinde verimlilik ve kalitenin artmasına neden olmuştur. Özellikle otomotiv sektöründe, Gümrük Birliğinin yürürlüğe girmesiyle kalite ve etkinlik artmıştır. Otomotiv sektörü dünya piyasalarında önemli ölçüde ihracat yapacak konuma gelmiştir.¹⁹ Sonuç olarak, Gümrük Birliği'nin oluşturulmasıyla Türkiye sanayisi sektörünü modernleştirmiş sanayisini dış rekabete açmış, üretim kalitesini arttırmış ve böylece tüketicinin yaşam standartlarını yükseltmiştir.

Ortaklık Anlaşması ile devam eden batılılaşma Türkiye'nin küresel ekonomiye uyum sağlamasını, tüketicinin AB standartlarında tüketim yapmasını ve tüketicinin, AB düzeyinde, tüketici haklarından yararlanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, Türkiye'yi Avrupalılaştırmada etkili olmuştur ifadesi kullanılabilir.

2.2.7. Yorum ve Yönteme Geçiş

Modernleşme ile eş anlamlı tutulan Avrupalılaşıma aydınlanma ile eş anlamlı değildir. Avrupalılaşıma, Avrupa yaşam standartlarını, Avrupa hukukunu, Avrupa'nın demokratikleşme düzeyini, Avrupa alt yapısını, rasyonel dış politika düşüncelerini, istihdam politikalarını ve insan haklarını

¹⁹ Türkiye Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri ,
http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiye_ab_iliskileri.html.

kendi iç politikalarımız haline getirmemiz anlamına gelmektedir. Türkiye'deki Batılılaşma isteği her zaman süreklilik arz etmiş ve tercihini Avrupa'dan yana yapmıştır. AET ile Türkiye arasında imzalanan Ortaklık Antlaşması da bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Ortaklık Antlaşması sürecinde mevzuat ve uyum çalışmaları Türkiye'nin aktif bir şekilde batılılaşmasını tetiklemiştir.

Çalışmanın, bulgular kısmı; Gümrük Birliğinin Avrupalılaşmaya katkısı, irdelenerek başlayacaktır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Hipotez çalışması kuramsal olarak tanımlayıcıdır(*descriptive*).

3.2. Bilgi Toplama kaynakları

Hipotezin irdelenmesi aşamasında başvuru kaynakların başında Türkiye'nin Avrupalılaşması konusunda yazılmış kitaplar, Gümrük Birliği antlaşma metni, 1999 sonrasındaki Türkiye'nin Kopenhag kriterleri çerçevesinde yerine getirilmesi gereken kriterler, Tam Üyelik görüşmelerinin başlatılacağı kararının alınmasının ardından resmi Avrupa Birliği kurumlarının yayınları, Türkiye'nin tam üyelik görüşmeleri sırasındaki yayınlar çalışmanın özünü oluşturmaktadır.

3.3. Bilgilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi

Çalışmaya kaynak oluşturan literatür araştırmaları, Gümrük Birliği Anlaşması ve Gümrük Birliği Antlaşması sonrası gelişmeler ayrıca Tam üyelik öncesi ve sonrasındaki gelişmeler üzerinde olmuştur.

4.BULGULAR VE YORUM

4.1 Gümrük birliği'nin Türkiye'nin Avrupalılaşmasına katkısı Bulgularına Giriş

Birinci bölümde değinilmiş olduğu gibi Avrupa Topluluğu ile Türkiye arasında yapılmış olan Ortaklık Antlaşmasının geçiş dönemi sonunda Gümrük Birliğinin tamamlanması planlanmıştır.

Gümrük Birliğinin Türkiye-AB Ortaklık Konseyince kabul edilmesinin ardından AB Gümrük Birliği alanı Türkiye Cumhuriyeti'nin doğu ve güneydoğu sınırlarına kadar genişletilmiştir.

Bu bölümde adı geçen Ortaklık Konseyi kararı, GB'nin ekonomik entegrasyondaki fonksiyonu, Türkiye'nin AB, GB mevzuatlarına uyumu ve tüm bu sürecin Türkiye'nin batılılaşmasına katkısı analiz edilmektedir. Bölüm genel bir değerlendirme ve bulguların son bölümüne geçişle sonlandırılmaktadır.

4.1.1. 06 Mart 1995 Tarihli Ortaklık Konseyi Kararı: Gümrük Birliği

Türkiye'nin 1987 yılındaki tam üyelik başvurusu olumsuz cevaplanırken AB Komisyonu bir GB yönlendirme komitesinin oluşturulmasını önermiştir. Ancak GB yönlendirme Komitesinin çalışmaları 6 Mart 1995 tarihinde kabul edilmiş ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı (OKK) oluşmuştur. 1/95 kararı ile Türkiye ve AB arasında GB kurulmuştur. OKK

kararının 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girmesi ve böylece son dönemin başlaması kararlaştırılmıştır²⁰.

Ortaklık Konseyinin kararının ardından, Avrupa Parlamentosu da 149 ret ve 39 çekimser oya karşı 343 evet oyuyla Türkiye- AB Gümrük Birliğini kabul etmiştir. Taraflarca GB'nin gerçekleşmesinin ardından Türkiye'nin AB'ye üyelik şansının arttığına dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır.²¹ Ankara Anlaşmasının 5. maddesine göre GB şu şekilde açıklanmaktadır:

"Topluluk üyesi devletlerle Türkiye arasında, ithalatta olduğu gibi ihracatta gümrük vergileri ve eşit etkili resimlerin ve miktar kısıtlamalarının, milli üretime, anlaşmanın hedeflerine aykırı bir koruma sağlamayı gözeten eşit etkili başka her türlü tedbirin yasaklanmasını; Türkiye'nin üçüncü memleketlerle ilişkilerinde, topluluğun ortak gümrük tarifesinin kabulü ve toplulukça dış ticaret konusunda uygulanan sair mevzuata yaklaşmayı kapsamaktadır"²².

1/95 sayılı OKK, GB bağlamında uyum sağlanması gereken ve belirli süreler içinde denetim altına alınıp AB müktesebatına eşdeğer kılınması gereken başlıkları şu maddeler ışığında değerlendirmiştir:

'Malların serbest dolaşımı; teknik mevzuat uyumu; Ortak Ticaret Politikası'na uyum; AB'nin tercihli gümrük rejimlerinin üstlenilmesi; Türkiye'nin Topluluk Ortak Tarım Politikası'na uyumu ve tarım ürünleri ticaretinde uygulanacak tercihli rejim; Gümrük Kanunu'na uyum ve karşılıklı idari işbirliği; yasaların yakınlaştırılması (Fikri,

²⁰ Türkiye – AT İlişkileri <http://www.die.gov.tr/PROJECTS/GUMRUK/ek.html>

²¹ Rıza, Arslan. (2000). Türkiye- Avrupa Birliği: Sancılı Gelişen İlişki. *Ankara üniversitesi SBF Dergisi. Cil.:55, Sayı.3, s.15.*

²² Saraçoğlu Tefvik. (1992). Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortaklığı:1 Anlaşmalar Akbank Ekonomi Yayınları,İstanbul.madde 2, s. 338-339, Aktarılan kaynak: Arslan, R.(2000). s. 16.

sınai ve ticari mülkiyetin korunması; Gümrük Birliği'nin rekabet kuralları; ticari korunma araçları; kamu alımları; vergilendirme); kurumsal hükümler (Gümrük Birliği Ortak Komitesi; danışma ve karar usulleri; uyuşmazlıkların çözümü; korunma tedbirleri)²³.

Türkiye, müzakereler süresince, GB kararının alınabilmesi için önemli tavizler vermiştir. Türkiye müzakerelerin başlangıcından sona mali yardımlar üzerinde önemle durmuş; ancak mali yardım kararı GB kapsamının dışında ek bir Topluluk Deklarasyonu olarak yer almıştır. Tarım ürünlerinin GB kapsamına alınması öngörülmüştür, ancak, zaman ve koşulları açık olmak üzere ertelenmesine ve işlenmiş tarım ürünlerinin GB kapsamına dahil edilmesine karar verilmiştir. Türkiye'nin üstünlüğe sahip olduğu işgücünün serbest dolaşım ise AB ülkelerinde çalışan Türk işçilerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ile sınırlı tutulmuştur. Halbuki serbest dolaşım hakkı, Türkiye'nin Katma Protokol'ün 36. maddesine göre düzenlenmesi gerekmekteydi. Bu düzenlemede;

'Topluluk üyesi devletler arasında işçilerin serbest dolaşımı, Ortaklık Anlaşmasının 12'inci maddesinde yer alan ilkelere uygun şekilde, Anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra, on ikinci yılın sonu ile yirmi ikinci yılın sonu arasında kademeli olarak gerçekleştirilecektir'²⁴.

denmektedir. Serbest dolaşım hakkının Türkiye'nin Katma Protokolle elde etmiş olduğu bir hak olmasına rağmen "Başta Almanya olmak üzere AB ülkelerinin bir kısmının bu maddenin işletilmemesi yönündeki baskıları sonucu en geç 1986 yılında gerçekleştirilmesi gereken işgücünün serbest

²³ "Gümrük Birliği'nin Kapsamı".

<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=210&icerikID=311&dil=TR>, 02.06.2006. (Çevrimiçi).

²⁴ Türkiye-Avrupa Birliği Katma Protokol, 23 Kasım 1970, (çevrimiçi),

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_kprotokol.html, madde. 36,14.05.2008.

dolaşımı hala gerçekleşmemiştir"²⁵. Bu konuya bulguların III. Bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

4.1.2. Avrupalılaşmak için Ekonomik Entegrasyon

Gümrük birliğinin ilk yıllarında (1996- 1997) Türkiye'nin AB'den ithalatındaki artış özellikle dikkat çekicidir. Aynı dönemde ihracattaki artış, ithalattaki artışın çok gerisinde kalmıştır. Öyleki, AB'ye karşı ihracatın ithalatı karşılama oranı 1997'de %49.2'ye kadar düşmüştür²⁶.

Bu durumun en önemli nedeni, Türkiye'nin tek yanlı olarak 1971 yılından bu yana -bazı istisnalar hariç- sanayi ürünlerinde AB piyasasına gümrüksüz giriş hakkına sahip iken, AB'nin aynı hakkı 1996 yılında kazanmış olmasıdır.

Ayrıca ilk yıllarda, Türkiye ekonomisinin AB'ye göre rekabet gücü düşüktür ve ihracata yönelik üretim yapan sektörler bir ölçüde hazırlıksız durumdadır. AB'ye mal ihracatı ithalatı karşılama oranı 2001-2005 ortalaması yaklaşık % 80'dir. 2001 yıllarında ithalatta yaşanan düşüşler ise Türkiye ekonomisindeki daralmalarla bağlantılıdır. 2001 yılında yaşanan kriz Türkiye'nin dış ticaret açığının ne kadarının gümrük birliğinden kaynaklandığını belirlemeyi güçleştirmektedir²⁷.

AB'ye karşı Türkiye'nin ihracatının ithalatı karşılama oranı giderek yükselmektedir. Pariteden kaynaklanan etki dikkate alınıp rakamlar EURO olarak verilse de, Türkiye'nin AB'ye ihracatı ithalatından daha hızlı artmıştır. Bu durum Türkiye'nin AB ülkelerine karşı rekabet gücünün de arttığını göstermektedir. Türkiye artık Gümrük Birliğine uyum sağlamaya çalışan bir ülke konumunda değildir.

²⁵ Torun. Abdullah. (2001). s. 88.

²⁶ Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Türkiye'nin Dış Ticaretinin Sektörel Dağılımı," http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/EuromedEntegrasyonDb/sectorl_ab.xls.

²⁷ A.g. s.

Tablo 1: Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı (milyon \$)²⁸

Yıl	Genel					Avrupa Birliği					AB'nin Payı (%)		
	İhracat	Değ (%)	İthalat	Değ (%)	İhr/İth	İhracat	Değ (%)	İthalat	Değ (%)	İhr/İth	İhracat	İthalat	Hacim
1993	15,348	---	29,429	---	52.2	7,599	---	13,875	---	54.8	49.5	47.1	48.0
1994	18,105	18.0	23,270	-20.9	77.8	8,635	13.6	10,915	-21.3	79.1	47.7	46.9	47.3
1995	21,636	19.5	35,707	53.4	60.6	11,078	28.3	16,861	54.5	65.7	51.2	47.2	48.7
1996	23,224	7.3	43,627	22.2	53.2	11,549	4.3	23,138	37.2	49.9	49.7	53.0	51.9
1997	26,261	13.1	48,559	11.3	54.1	12,248	6.1	24,870	7.5	49.2	46.6	51.2	49.6
1998	26,974	2.7	45,921	-5.4	58.7	13,498	10.2	24,075	-3.2	56.1	50.0	52.4	51.5
1999	26,587	-1.4	40,671	-11.4	65.4	14,348	6.3	21,401	-11.1	67.0	54.0	52.6	53.2
2000	27,775	4.5	54,503	34.0	51.0	14,510	1.1	26,610	24.3	54.5	52.2	48.8	50.0
2001	31,342	12.8	41,399	-24.0	75.7	16,118	11.1	18,280	-31.3	88.2	51.4	44.2	47.3
2002	36,059	15.1	51,553	24.5	69.9	18,459	14.5	23,321	27.6	79.2	51.2	45.2	47.7
2003	47,252	31.0	69,339	34.5	68.1	24,484	32.6	31,695	35.9	77.2	51.8	45.7	48.2
2004	63,074	33.5	97,361	40.4	64.8	34,417	40.6	45,434	43.3	75.8	54.6	46.7	49.8
2004*	56,626	-	87,066	-	65.0	30,817	-	40,855	-	75.4	54.4	46.9	49.3
2005**	65,994	16.5	104,980	20.1	62.8	34,486	11.9	44,071	7.9	78.3	52.3	42.0	46.0

Türkiye'nin artan dış açıkları içinde AB'nin payının artmadığı gözlemlenir. Dış açıklar büyük ölçüde AB dışındaki (üçüncü) ülkelere petrol ve enerji kökenli hammadde ithalatından -petrol fiyatlarındaki artışla birlikte- kaynaklanmaktadır. Yani AB dışı ülkelerle Türkiye'nin ithalatı ihracatından daha hızlı artmıştır. Sonuçta, AB dışı ülkelerle ihracatın ithalatı karşılama oranı düşmüştür. GB'nin bu olumlu etkisiyle, 2001 yılında 16 milyar Dolar olan AB'ye ihracat, 2005 yılında 40 milyar Dolar'a yaklaşmıştır. İhraç ürünleri bileşimindeki yapısal değişim dikkat çekici olup, özellikle 2000'li yıllarda giderek artan biçimde katma değerli teknolojik ve otomotiv ürünlere kaymaktadır²⁹.

²⁸ Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı", <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/EuromedEntegrasyonDb/genel.xls>. 09.05.2008.

²⁹ A.g. s.

Sonuç olarak, Türkiye'nin Gümrük Birliği'nin ilk yıllarında yaşadığı şoku atlattığını ve son yıllarda AB'ne karşı rekabetçiliğini önemli ölçüde yükselterek Avrupa'ya ekonomik alanda uyum sağlamada başarılı olduğunu göstermektedir.

4.1.3. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Gümrük ve Dış Ticaret Mevzuatına Uymu

Avrupa Birliği, kuruluşundan bu yana farklı dönemlerde genişlemesini devam ettirirken, genişlemenin hem topluluğa üye hem de aday devletler bağlamında daha sağlıklı yürütülebilmesi açısından birtakım kurallar belirlemiştir. Ortaklık temelinde belirlenen bu kurallar, ulaşım, sanayi, tarım, ticaret, vb. birçok farklı alanda faaliyet alanı bulmuştur. Birliğe üye olmak isteyen devletler de, birliğin kendilerine koşul olarak sunduğu bu kuralları, kendi iç mevzuatlarına aktarmakta ve birliğe üyelik sürecinin daha sağlıklı işlemlerini sağlamaktadırlar.

Bu bağlamda, AB pazarı ile Türkiye pazarının bir bütün olarak entegrasyonunun sağlanabilmesi ve oluşacak ortak pazar içerisinde haksız rekabetin önlenmesi için, 1/95 sayılı Gümrük Birliği kararı birtakım düzenlemeler öngörmüştür. Bu düzenlemeler, GB'nin belirlediği ve 1/95 sayılı kararda yer alan sanayi ve tarım ürünlerine yönelik ihracat ve ithalat düzenlemelerinin dışında, Türkiye'nin rekabet alanında AB'ye paralel uygulamalara gitmesini öngörmüştür. Ana başlıklar altında; kararın yürürlüğe girmesiyle, fikri ve sınai mülkiyet hakları alanında AB'dekine benzer bir korumanın yaratılması, AB normlarına uygun bir rekabet kanununun oluşturulması ve devlet yardımları ile devlet tekellerini ilgilendiren hususların bir rekabet otoritesinin denetimi altında tutulması amaçlanmıştır.

Karar, söz konusu uyum ilkesini hayata geçirmek için temelde 3 prensibe dayanan sürekli bir danışma prosedürü öngörmüştür

Bir: 'Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin kurulması ve komitenin görevlerini yerine getirmesine yardım için gerekli göreceği şekilde alt komiteler ve çalışma grupları oluşturulması; komisyon, konsey ya da Türkiye tarafından gümrük birliğinin doğrudan isleyişiyle ilgili bir mevzuat hazırlandığında ya da kabul edildiğinde, komite içinde bir danışma ve bilgilendirme sürecinin tesis edilmesi; komisyonun teknik konularla ilgili komite toplantılarında Türk uzmanların da yer alması düşünülmüştür'³⁰.

1/95 numaralı karar uyarınca gündeme alınan ortak rekabet politikası, büyük önem arz etmektedir. Buradan hareketle, GB kapsamında Türkiye'nin yürüttüğü mevzuat uyumu gerçekleştirilmiş ve AB rekabet normlarını esas alan 'Rekabetin Korunması Hakkında' Kanun 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. AB ticaret kuralları, üreticiler, satıcılar ve tüketiciler açısından topluluk içi ticareti etkileyecek ve ortak pazarda rekabeti bozacak veya tehlikeye sokacak uygulamaları, pazarda hakim durumun kötüye kullanılmasını ve topluluk içi ticareti bozacak devlet yardımlarını yasaklamaktadır³¹.

AB Rekabet Politikasının esas çerçevesini beş ana madde oluşturmaktadır³².

İki: 'Şirketler arasında yapılan ve iç pazardaki rekabeti sınırlayan ya da önleyen uyumlu eylemlerin yasaklanması; rekabeti sınırlayıcı anlaşmaların ve teşebbüs birliklerinin yasaklanması; hakim durumun kötüye kullanımının yasaklanması; üye devletler tarafından verilen ve belirli şirketlere ya da malların üretimine avantaj sağlayarak rekabeti sınırlama

³⁰ Karluk, Rıdvan. (2003). Avrupa Birliği ve Türkiye. (7. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık, s. 547.

³¹ Karluk, Rıdvan. (2003), s.432.

³² Avrupa Birliği'nin Rekabet Politikası, İKV, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/9d1e7701.pdf>. (çevrimiçi). 12.05.2008.

ihtimali olan yardımların denetlenmesi; topluluk boyutu olan birleşmelerin denetlenmesi ve telekomünikasyon, ulaştırma, enerji gibi sektörlerin serbestleştirilmesi'.

Kısaca, rekabet politikasının genellikle, pazar gücünün kötüye kullanılmasını durdurmaya ve diğerlerine nazaran güçlü firmaların rakiplerini pazardan uzaklaştırmasını engellemeye yönelik olduğunu söyleyebiliriz.

GB ilkeleri sonucunda, Türkiye ile AB ile rekabet mevzuatının uyumlaştırılması bağlamında ele alınması zorunlu konuların en önemlileri haksız rekabetin önlenmesi ve gibi devlet yardımlarının ortadan kaldırılmasıdır. Kısaca, 1980 sonrası Turgut Özal döneminde hayata geçirilen ekonomide liberalizasyon politikalarıyla beraber, üzerinde düşünölmeye başlanan haksız rekabeti önleme ilkelerinin eksik kalan tarafları, daha etkin bir şekilde 1/95 sayılı karar ile uygulamaya konulmuştur. Diğer taraftan, iç pazarda devlet tarafından sağlanan yardımların (sübvansiyon) 1/95 sayılı karar uyarınca, düzenleme çerçevesinde rekabeti bozucu etkileri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Devlet yardımları, belirli bir işletmeyi veya üretimi etkilemek, üreticileri teşvik ve himaye etmek, rekabet gücünün artmasına katkıda bulunmak gibi sebeplerle devlet tarafından yapılan yardımlardır.

Buna rağmen, devlet yardımlarını tam olarak ortadan kaldırmak mümkün olmamıştır³³. Çünkü anlaşmanın 2. maddesi "tüm toplulukta ekonomik faaliyetlerin dengeli ve uyumlu gelişmesini teşvik etmek" bütün üye devletlere bir görev olarak tahsis edilmiştir. Bu gibi görevlerin yerine getirilmesi için, bazı durumlarda devletin piyasadaki aktörlerin faaliyetlerine müdahalesine ihtiyaç duyulmuştur³⁴. Örneğin, AB'nin belirlemiş olduğu muafiyet tüzüğü çerçevesinde özellikle KOBİ' lere yapılan yardımlar, eğitime

³³ Devlet Ticaret Müsteşarlığı, "Ortak Rekabet Politikası". DTM.
<http://www.dtm.gov.tr/ab/AB%20Sayfasi/ortkREK.htm>. 12.05.2008.

³⁴ Taylan, Uysal. (2005). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Devlet Yardımları . İstanbul: İKV Yayıncılık. Yayın NO: 187, s.11.

verilen destek veya “De minimis”³⁵ bağlamında değerlendirilebilecek yardımlar muafiyete tabi tutulmuştur.

Genel olarak bakıldığında, AB'nin mevzuat politikasının olumlu etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Piyasa mekanizması içerisinde istikrarlı bir yapılanmayı öngören bu sisteme entegre olmaya çalışan Türkiye'nin de bir bütün olarak bahsedilen olumlu etkilerle karşılaşması kaçınılmazdır.

4.1.4. Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Avrupalılaşmasına Katkısı

1963'te imzalanan Ankara Anlaşması ile birlikte, Türkiye'nin belirli aşamalarla Gümrük Birliği'ne dahil edilmesi ve GB'nin aşaması 1 Ocak 1996'da başlaması AB üyeliği yolunda önemli bir adım olarak algılanmıştır. Küresel bazda değerlendirildiğinde, bölgesel ekonomik bütünleşme projelerinden en önemlisi ve başarılısı olan AB'nin GB stratejisine katılan Türkiye'nin, AB ile ekonomik işbirliğinden yola çıkıp AB ile ortak politik çıkarlar yönünde önünün açıldığı söylenebilir.

AB'ye tam üye olmadan Gümrük Birliği projesine dahil olan tek ülke olması nedeni ile Türkiye'deki ulusalcı çevreler tarafından ciddi şekilde eleştirilse de, denilebilir ki Türkiye'nin GB' ye katılımı, uzun vadeli ekonomik çıkarlar ve AB üyeliğini zorlaması açısından önemlidir. Zira, Uluslararası Bölgeselleşme eğilimlerine baktığımızda karşımıza çıkan tablo içerisinde, bütünleşmelerin öncelikle ekonomik sahada geliştiğini; bunun daha sonra siyasi ortaklık projelerine evrildiğini görmekteyiz. Bu bağlamda değerlendirilmesi gereken GB üyeliği de Türkiye'yi Avrupa norm ve standartlarına bir adım daha yaklaştırmış, dolayısıyla Avrupalılaşma yönünde önemli mesafe kat edilmesini sağlamıştır.

³⁵ De minimis: AT Komisyonu tarafından kabul edilen 3. tüzük olan “de minimis” tüzüğü kapsamında bir işletmeye, üç yıllık bir dönemde yapılacak 100.000 Euro'dan daha az miktardaki yardımların, devlet yardımları kapsamına alınmayacağı hükme bağlanmıştır. “De minimis” ilkesi uyarınca, belirli bir seviyenin altındaki yardımların rekabeti bozmadığı ve üye ülkeler arasındaki ticareti olumsuz etkilemediği kabul edilmektedir.

Gümrük Birliği'nin işleyişi, ilgili taraflar arasında üçüncü ülkeler ile ticaret konusunda ortak bir dış tarifenin uygulanması dahil, ortak bir ticari politika belirlemek yanında gümrük vergilerini ve diğer ticaret kısıtlamalarını kaldırmak için yapılan temel antlaşmalara dayanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) Gümrük Birliğiyle beraber çıkarmış olduğu bazı yasalar şöyledir³⁶:

- Fikri ve Sınai mülkiyet yasası,
- Patent Yasası,
- Telif Hakları Yasası,
- Avrupa Birliği ticari markalar mevzuatına uyum yasası,

Çıkarılan bu yasalarla, Türkiye, AB mevzuatlarını ulusal düzenlemelerine aktarmış ve böylece AB normlarını adapte etmiştir. 10- 11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nde Avrupa Birliği'ne adaylığı teyit edilen Türkiye'nin, Kopenhag kriterleri kapsamındaki yükümlülüklerinden biri olan müktesebat uyumu alanında Gümrük Birliği ile almış olduğu mesafe önem taşımaktadır³⁷.

Çünkü Avrupalılaştırmanın temel çerçevesini AB müktesebatı belirler ve aday ülkeler AB'ye girmeden önce AB hukukunu büyük oranda kendi iç mevzuatlarına aktarmayla sorumludurlar³⁸. Dolayısıyla, Gümrük Birliği çerçevesinde yerine getirilen mevzuat uyum çalışmaları Türkiye'nin Avrupalılaşmasına büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Türkiye Gümrük Birliğiyle Topluluğun Ortak Ticaret kanuna, üçüncü ülkelerle yapmış Türkiye Gümrük Birliğiyle aşağıdaki konulara ilişkin uyumlaştırma çalışmalarından büyük çoğunluğu tamamlanmıştır³⁹.

- Bölüm 1: Malların serbest dolaşımı
- Bölüm 5: Kurumsal Hukuk

³⁶ Tekin, Abdülkadir .(2007). *Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerinde meydana getirdiği yapısal değişiklikler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, İstanbul.

³⁷ A.g.s.

³⁸ Soyaltın, Diğdem. (2006). *Avrupalılaştırma ve Türkiye'nin Dönüşümü* . Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Ana Bilim Dalı, İzmir, s. 42.

³⁹ TÜSİAD. (2003). *Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği'nin Dış Ticaretimize Etkileri*. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları.

- Bölüm 6: Rekabet
- Bölüm 23: Tüketici hak ve sağlığının korunması
- Bölüm 25: Gümrük Birliği
- Bölüm 26: Dış İlişkiler
- Bölüm 30: Kurumsal Yapı

24 Ocak 1980 kararları ile devlet stratejisi halini alan liberalizasyon politikalarının son aşamasında GB' nin Türkiye'nin küreselleşen dünyada yerini daha sağlam almasının koşullarından biri olmuştur. Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ile ilkeleri belirlenen ve 1/95 sayılı karar ile genel çerçevesi oluşturulan AB üyeliği yolunda GB, ekonomik göstergeler temelinde değerlendirildiğinde, daha rekabetçi bir piyasa oluşumuna destek vermektedir.

AB Komisyonunun 2005 İlerleme Raporu; ' Türkiye'nin istikrar ve reform çabalarını sürdürdüğü müddetçe işleyen bir piyasa ekonomisi olarak kabul edilebileceğini, kararlı adımlar atmaya devam ettiği takdirde orta vadede Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebileceğini belirtmiştir⁴⁰.

1/95 sayılı karar ile Türkiye daha sağlıklı bir piyasa işleyişine kapı aralamıştır. Böylece, diğer ülkelerle olan rekabetinde hem nüfuz kazanmış hem de itibar edinmiştir. Tabii ki, Avrupa Komisyonu'nun ilerleme raporlarında da belirtildiği gibi alınacak daha çok yol vardır; ancak temel bir gerçek gözden kaçırılmamalıdır: AB, Türkiye'nin GB üyeliği yolunda göstermiş olduğu çabayı takdir etmiş ve bunun ileride tamamlanacak AB'ye üyelik müzakerelerine olumlu katkıda bulunduğunu defalarca dile getirmiştir. Yani, GB'nin hem Türk piyasasının dünya piyasalarıyla daha güçlü bir rekabet politikasıyla bütünleşmesine hem de politik bir bütünleşme yolunda AB üyeliğine son derece olumlu katkıları mevcuttur. Ayrıca Gümrük Birliği'nin 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylık statüsünü elde etmesiyle olumlu etkide bulunduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu çerçevede on yılı aşkın

⁴⁰ Çarıkçı, Emin.(2005). GB'nin zararı ile AB ile müzakereler. *Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi*, Sayı:26, S.36- 50 .

süredir devam eden GB ilişkisinin, AB ile olan üyelik sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğunun hatırlatılması gerekmektedir. Zira, GB ile elde edilen avantaj ve tecrübelerin kullanılarak, tam üyelik hedefine doğru daha sağlam adım atılması yönünde Türkiye'nin geliştireceği stratejiler, tutarlılık ve zaman açısından olumlu etkiler yaratacaktır⁴¹.

4.1.5. Gümrük Birliği Sonrasındaki Gelişmeler (Lüksemburg ve Helsinki Zirveleri Işığında)

Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler, 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi kararıyla ivme kazanmıştır. Ancak AB'nin genişleme stratejilerinin dayandığı ve 1993 Haziran ayı içinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde ele alınan kriterler, adaylık sürecinde izlenmesi gereken politikalar için belirleyici roledir. Dolayısıyla, 1990'lardan itibaren sürekli yapılan zirveler, Kopenhag kriterlerinin onaylanması ve genişletilmesi rolünü oynamıştır. Temel belge niteliğindeki Kopenhag kriterlerini, Türkiye'nin AB üyeliği yolunda karşısına çıkan uyum engelleri noktasında aydınlatıcı olması dolayısı ile kısaca incelemek gerekmektedir. Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen kriterler temel olarak üç başlık altında toplanmıştır⁴².

- 1- Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların haklarının teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamak;
- 2- İşleyen bir pazar ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra, AB içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleri karşısında durabilme yeteneğine sahip olmak;

⁴¹“Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine etkileri

“www.ekocerceve.com/img/haberler/GMRKBRLLNTRKYEEKONOMSNETKLER.doc. (Çevrimiçi) 05.05.2008.

⁴² Duran, Cihan. ve Atik, Hayriye.(2000). *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayıncılık, s. 150.

3- Siyasi, ekonomik ve parasal birlik de dahil olmak üzere tam üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerle uyum yeteneğine sahip bulunmak⁴³.

Kopenhag Kriterleri şu nedenlerle oluşturulmuşlardır; 1990 sonrasında yaşanan siyasi gelişmeler, Doğu Avrupa ülkelerinin ne yöne gitmeleri gerektiğine yardımcı olmak ve yol göstermek için alınmış kararlardır. Bu şartları yerine getiren 10 Merkez ve Doğu Avrupa ülkesinin AB'ye tam üye olmak için başvuruları gerçekleşmiştir. Başvuruların ardından, Temmuz 1997'de, AB Komisyonu tarafından hazırlanan ve AB parlamentosuna sunulan "Gündem 2000" adlı belge ile, birliğin bundan sonraki genişlemesinde hangi kriterlere göre hareket edileceği ana hatlarıyla belirtilmektedir. Gündem 2000 adlı Komisyon Raporunda, 1993 Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen Kriterlerin birliğin yeni yüzyılda izleyeceği politikalara işaret ettiğini ve genişleme sürecinde de gözetilmesi gerektiğini açıklamıştır. Özetlemek gerekirse, AB'nin genişleme sürecinde temel dayanak noktalarından biri olan Kopenhag Kriterlerinden sonra Gündem 2000 raporu da, birliğin bundan sonra izleyeceği genişleme stratejilerinin referans metni haline gelmiştir. Bu kriterleri baz alan AB, 12- 13 Aralık 1997'deki Lüksemburg Zirvesi'nde, genişleme ile ilgili kararında, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya, Slovenya ve Kıbrıs Rum Kesimi'nden oluşan birinci grupta üyelik görüşmelerinin Nisan 1998'de başlayacağını; Bulgaristan, Romanya, Letonya, Litvanya ve Slovakya'dan oluşan ikinci grupta ise katılım ortaklıkları çerçevesinde daha sıkı ekonomik ilişkiler kurulacağını ve bu ülkelerin üyelik görüşmeleri için bir süre daha beklemeleri gerektiği dile getirilmiştir⁴⁴.

Adı geçen bu listede Türkiye yer almamıştır. Ancak Türkiye'nin AB'ye adaylık için ehil olduğu ve adaylığının diğer aday ülkelere uygulanan adaylık Kriterlerine göre belirleneceği dile getirilmiştir. Ayrıca, bildirge Türkiye'nin AB'ye her alanda daha da yaklaşmasını sağlayacak bir Avrupa Stratejisi'nin

⁴³ Özcan, Mehmet. (2008). "1990 Sonrası Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri". *The Journal of Turkish Weekly*. (Türkçe Baskı). <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=19>. 05.05.2008.

⁴⁴ Barchard, David. (1998). *Turkey and the European Union*. Center for European Reform. London.

oluşturulmasını önerilmiştir. Genel olarak, Avrupa Stratejisi kapsamında⁴⁵. Türkiye ile Gümrük Birliğinin yoğunlaştırılması, mali işbirliğinin artırılması, mevzuatların yakınlaştırılması ve AB müktesebatına uyum ve Türkiye'nin AB'deki bazı programlarına katılımı dile getirilmiştir. AB'nin bu kararına tepki olarak Türkiye hükümeti askıya aldığını bildirmiştir. Türkiye'nin rahatsız olduğu başka şeyse gelişme, Bildirge'de yer alan AB'nin istekleriydi. Bunlar;

AB seviyesinde insan hakları standartlarına ulaşılması, azınlıklara saygı ve azınlıkların korunması, Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin tatminkar ve istikrarlı bir çözüme kavuşturulması, Birleşmiş Milletler'in ilgili kararları doğrultusunda Kıbrıs'ta siyasi bir çözüm bulunması⁴⁶.

Türkiye'de halen birer tabu olarak dikkat çeken Kıbrıs ve Yunanistan ile problemlerin çözülmesi konusunun Lüksemburg Zirvesi'nde açıkça dile getirilmesi, dönemin hükümeti tarafından Türkiye'nin üyelik sürecinden dışlanması ve haksız bir biçimde Yunan tezlerinin Türkiye'nin karşısına bir ön koşul gibi sunulması olarak algılanmıştır.

Bu sebeple Türkiye, AB ile olan ticari ve ekonomik ilişkilerine zarar vermeyecek şekilde siyasi diyalogu dondurduğunu deklare etmiştir. AB Komisyonu 1998 yılında "Türkiye için Avrupa Stratejisi" adlı belge yayınlarken, Türkiye'nin ilgili reformları gerçekleştirerek AB'ye yaklaşmasının önemini vurgulamıştır. Avrupa Stratejisi'ni yetersiz bulan Türkiye, alternatif bir "Strateji Belgesi" hazırlayarak, Ortaklık Anlaşması'nın nihai amacının, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik olduğunu belirtmiş, ortaklık ilişkilerindeki gelişmelerin ancak bu hedef yönünde gerçekleşmesi halinde bir değer taşıyabileceğini dile getirmiştir⁴⁷.

⁴⁵ Presidency Conclusions: Luxembourg Summit. (1997). 12- 13 Aralık.
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0008.htm.

⁴⁶ Presidency Conclusions: Luxembourg Summit. (1997). 12-13 Aralık.

⁴⁷ Devlet Planlama Teşkilatı, "Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri Tarihçesi". Ankara: DPT.
<http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabii/tarihce/tabii.doc> . 13.05.2008.

Cardiff Zirvesi'nde alınan karar doğrultusunda, AB Komisyonu Türkiye hakkındaki ilk düzenli raporunu 4 Kasım 1998'de yayımlamıştır. Komisyonun diğer aday ülkelerle beraber Türkiye'yi de rapora dahil etmesi, Türkiye'nin adaylık statüsünün bir şekilde birlik tarafından olumlu karşılanacağı algılanmış ve olumlu tepkiler almıştır. Raporda, "Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı ve azınlıkların korunmasının teminat altına alınması konularında Türkiye gayet olumsuz bir karneye sahip olmuştur. Raporda, insan hakları ihlalleri, ordu üzerinde sivil denetimin olmayışı ve Güneydoğu sorununa sivil bir mekanizmayla çözüm bulunmayışı eleştirilen konulardan bazılarıdır⁴⁸.

"İşleyen bir Pazar ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra, AB içindeki rekabet piyasası ve piyasa güçleri karşısında durabilme yeteneği" konusunda ise, Türkiye daha başarılı bulunmuştur. Ancak, Türkiye'nin makroekonomik istikrarı sağlaması gerektiği ve bölgesel ekonomik gelişmişlik farklarını kapatması gerektiği belirtilmiştir⁴⁹. "Siyasi, ekonomik ve parasal birlik de dahil olmak üzere tam üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerle uyum sağlama yeteneği" noktasında ise, Türkiye'nin Gümrük Birliği Mevzuatına büyük ölçüde uyum sağladığı; ancak kat edilmesi gereken uzun bir yol olduğu vurgulanmıştır⁵⁰.

Ekim 1999'da yayımlanan ikinci düzenli İlerleme Raporu'nda, Türkiye'nin Kopenhag siyasi Kriterlerine uyumu noktasında AB Komisyonu tarafından yine olumsuz bir tablo çizilmiştir. 1998 raporunda da belirtildiği gibi, azınlık haklarının korunması ve insan hakları ihlallerinin devam ettiği, işkencenin yaygınlığı vurgulanmış; Abdullah Öcalan'a verilen idam cezasının Türk Ceza Kanunu'nda yapılması gereken değişiklikleri gözler önüne sermekte olduğunun altı çizilmiştir⁵¹. Ekonomik kriterlere uyum noktasında ise, Türkiye'nin reformları gerçekleştirme noktasında azimli olduğu vurgulanmıştır.

⁴⁸ Türkiye'nin Katılım Yöntünde İlerlemesine İlişkin Düzenli Komisyon Raporu, 1998.

⁴⁹ Türkiye'nin Katılım Yöntünde İlerlemesine İlişkin Düzenli Komisyon Raporu, 1998.

⁵⁰ A.g.k.

⁵¹ Türkiye'nin Katılım Yöntünde İlerlemesine İlişkin Düzenli Komisyon Raporu, 1999.

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinde Helsinki Zirvesi belirleyici olmuştur. 10- 11 Aralık 1999 tarihinde toplanan Helsinki Zirvesi bildirgesinde, Türkiye'nin AB'ye adaylığı resmen onaylanmıştır. AB'nin bu tarihi kararı, yaşanan olumsuz ilişkileri sona erdirmiştir⁵². AB ile üst düzey siyasi işbirliğini reddeden Türkiye ile AB arasında yaşanan sıkıntılı dönemin aşılmasını da sağlamıştır. Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylık statüsünün resmîyet kazanmasının üzerinde, Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerini başlatmasına yönelik cesaretli adımlar atması beklentisi oluşmuştur.

Helsinki Zirvesinin Bildirgesi'nin 12. paragrafında, Türkiye'nin diğer aday devletlerle aynı kriterler temelinde değerlendirileceği öngörülmüştür. Türkiye'nin de reformları teşvik etmesi ve desteklemesi beklenmiş ve yeni bir strateji geliştirmesi vurgulanmıştır. Türkiye'nin böylece diğer aday ülkelerle beraber, birlik programlarına, ajanslarına ve her türlü toplantılarına katılması kararlaştırılmıştır. Buradaki amaç, Türkiye'nin bir yandan politik ve ekonomik reformlarını gerçekleştirirken, diğer yandan da pratikte topluluk üyesi kuruluşlarla ortak temelde görüşmelerini yoğunlaştırması ve birliğin mekanizmalarına adapte olmasını kolaylaştırmaktır.

Sonuç bildirgesinin 4. ve 9. paragraflarında⁵³, dikkat çeken önemli nokta ise, Türkiye'nin komşu ülkelerle sınır anlaşmazlıklarını ve özellikle Yunanistan'la olan Ege ve Kıbrıs sorununu-çözmesi gerektiği dile getirilmiştir.

Kıbrıs sorununda ise, AB'nin BM'nin sorunu çözme inisiyatifine güçlü bir şekilde destek verdiği ve sorunun BM çatısı altında çözülmesi gerektiği belirtilmiştir.

Sınır anlaşmazlıkları hususunda herhangi bir çözüm sağlanmadığı takdirde sorunların 2004 yılında Lahey Uluslararası Adalet Divanı'na

⁵² Rupp, Alexander. (2001). "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci: Avrupa Mevzuatına Uyumun Ekonomik, Siyasi ve Sosyal Etkileri". İstanbul: İKV Yayınları, s.16.

⁵³ A.g.k.

götürülmesi kararlaştırılmıştır. AB, aday ülkelerin siyasi sorunlarını çözmelerinin bir ön koşul olduğunu vurgulamıştır.

Helsinki Zirvesi'nin sonrasında Kopenhag kriterlerinin birliğe tam üyelik için temel gereklilik olduğu ortaya çıkmıştır. İnsan hakları, demokratikleşme ile laik, sosyal ve hukuk devleti kurallarını tam anlamıyla uygulamada kararlılıkla ispatlamak gerektiği, bütün aday devletler için temel ilkedir. Dolayısı ile, Türkiye'nin daha önce yayımlanan ilerleme raporlarında bahsedilen konulardaki olumsuz imajını yok etmek için, demokratikleşme ve insan hakları konularında hızlı ve kararlı adımlar atması gerektiği açıklık kazanmıştır.

Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem 9 Mayıs 2000 tarihindeki "AB Günü"nde "Bu yeni dönemle, hem Avrupa Birliği ülkelerinin hem de Türkiye'nin önüne yeni bir tarih sayfasının açıldığı düşüncesindeyim. Stratejik bir değişim gerçekleşiyor. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır⁵⁴. cümleleriyle belirttiği gibi, Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin resmen adaylık statüsü kazanması, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde öncesinden daha yoğun bir ilişkiye girmesi ve ilerde tam üyelik amacına erişene dek bu ilişkileri artarak devam etmesi belirtilmektedir.

Dolayısıyla, adaylık kimliğini doğru politikalar üreterek kullanması gereken Türkiye, üzerine düşen sorumlulukların bilinciyle birlik üyelerine ve kendi halkına hitap edebilen, sağlıklı ve sürdürülebilir stratejiler üretmek durumundadır. Bu gerçekleşebildiği ölçüde, tam üyelik tüm safhalarında daha tutarlı ve sorunsuz bir şekilde elde edilebilecektir.

⁵⁴ Rıza, Arslan. (2000). Türkiye- Avrupa Birliği: Sancılı Gelişen İlişki. *Ankara üniversitesi SBF Dergisi. Cilt.55, Sayı.3, s. 11.*

4.1.6. Yorum ve III. Bulguya Geçiş

Türkiye, Gümrük Birliğine uyumu gerçekleştirerek Avrupa Birliği tek pazarında rekabet gücü olduğunu ortaya koymuştur. Gümrük Birliği, Türk sanayisini büyük ölçüde dış rekabete açmaya zorlamış ve Türk malları AB piyasasında rekabet deneyimi kazanmış, sanayide yeni yatırımlarla yeniden yapılanma ve kalite artışı sağlanarak daha etkin rekabet etmesi mümkün olmuş ve tüketim standartlarına ilişkin olumlu gelişmeler elde etmiştir. Türkiye Gümrük Birliği ile AB'ye ekonomik entegrasyonunu gerçekleştirmiş ve gümrük ticaret, rekabet, fikri ve sınai mülkiyet hakları konularında mesafe kaydetmiştir. Türkiye bu kapsamda AB hukukunu kendi iç mevzuatına aktarmakla yükümlüdür. Türkiye, böylece hem ekonomik yapısı ve hem de mevzuatları ile Avrupa'ya yakınlaşmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin, Gümrük Birliği çerçevesinde ve 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında AB'ye, AB norm ve standartlarını yakalamakla, Avrupalılaşmasına önemli oranda katkıda bulunduğunu söylemek yanlış olmaz.

İlerleyen bulguların III. bölümde, Türkiye'nin AB müktesabatına uyumu tartışılacaktır. Türkiye ile Tam üyelik Müzakerelerinin başlatılması kararı, katılım müzakerelerindeki 35 fasıl ve ilerleme raporları sonuçları, Avrupalılaşmaya katkısı yönünden ele alınacak ve analiz edileceklerdir.

4.2. Türkiye'nin Tam Üyelik Sürecinde AB Müktesabatına Uyumu ve Avrupalılaşması

4.2.1. Bulgularına Giriş:

45 yıldır inişli çıkışlı devam eden Türkiye - Avrupa Birliği ilişkisinde 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığının teyit edilmesiyle yeni bir süreç başlamış ve 16- 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi; Türkiye'nin Kopenhag siyasi Kriterlerini yeterli ölçüde karşıladığını teyit ederek üyelik müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılmasına karar vermiştir.

Türkiye bu kararlar AB'ye giden yolda ve yüzyıllardır ulaşılmak istenen Batı'nın bir parçası olma hedefi doğrultusunda geri dönülemez önemli bir aşamaya gelmiştir.

Bu bölümde 2004 tarihli Brüksel Zirvesi ve sonuçlarını, tam üyelik müzakerelerini, müzakere başlıklarını, komisyonun yıllık raporlarını, genel değerlendirme ve gerçekleştirilecek müzakere başlıklarının Türkiye'nin batılılaşmasına katkısını analiz etmektedir.

4.2.2. 16- 17 Aralık 2004 Tarihli Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi ve Türkiye

16 -17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'nde AB'nin Türkiye ile tam üyelik müzakerelerini 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılacağını kararlaştırılmıştır. Bu tezde, Zirve Sonuç Bildirgesinin içeriği ve kapsamı analiz edilecektir.

Brüksel Zirvesi, Sonuç Bildirgesinin Genişleme Bölümünde, aday ülke statüsünde olan ülkeler sırasıyla Bulgaristan, Romanya, Hırvatistan ve Türkiye olarak değerlendirilmiştir.

Genişleme kısmında Bulgaristan ve Romanya'ya ilişkin 4 madde, Hırvatistan'a ilişkin 3 madde, Türkiye'ye ilişkin 6 madde ve ardından müzakerelerin çerçevesi değerlendirilmiştir. Bu çalışmada sadece Türkiye üzerinde durulacaktır. Türkiye'ye ilişkin 6 maddenin ve müzakerelerin çerçevesinin. 17. maddeden 22'ye kadar olanlar. 17. ve 18. maddelerde Helsinki Zirvesi'nde Türkiye ile ilgili alınan karara atıfta bulunularak Türkiye'nin reform süreciyle kararlı ilerleme sağladığı memnuniyet verici olarak nitelendirilmektedir. Bildirge'nin 17. maddesinde daha önce: Avrupa Konseyi'nin (Zirve), Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesinde yer alan 'Türkiye'nin, diğer aday ülkelere uygulanan Kriterler temelinde, Birliğe katılma amacı taşıyan bir aday ülke olduğu şeklindeki ifadesine atıfta bulunmuş ve bunu takiben Aralık 2004 tarihli toplantısında, Komisyonun raporu ve

tavsiyesi temelinde Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterlerini yerine getirdiğine karar vermesi durumunda, Avrupa Birliğinin gecikmeksizin Türkiye ile katılım müzakerelerini başlatacağı kararı verilmiştir⁵⁵. Bu kapsamda komisyonun olumlu raporu değerlendirilmiş ve müzakerelere başlanabileceği kararı çıkmıştır.

Bildirge'nin en çok tartışılan maddelerinden biri olan 19. maddeye göre Konsey, Ankara Anlaşması'nın 10 yeni AB üyesinin katılımını dikkate alacak şekilde özellikle Türk Hükümeti'nin müzakerelerin fiilen başlamasından önce AB'nin mevcut üyelerini dikkat alarak gerekli uyarlamalar üzerinde mutabakata varmasına ilişkin Protokolü imzalama kararını memnuniyetle karşılamıştır. 20. maddede ise Konsey, Türkiye'nin sınır ilişkileri dahil olmak üzere komşuları ile mevcut sorunlarını Birleşmiş Milletler şartlarına uygun olarak çözümlendiğini ancak halihazırda çözülmemiş bulunan sorunların da müzakere sürecini etkilememesi için Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi gerektiği yönünde görüşünü teyit etmiştir. 22. maddesinde ise Konsey, müzakereler çerçevesi teklifini sunmaya davet etmiş, müzakerelerin 3 Ekim 2005 tarihinde açılmasına ve AB Konsey'inden çerçeve üzerinde mutabakata varılması talep edilmişti⁵⁶.

Müzakereler Çerçevesi' başlığıyla yayınlanan 23. madde şüphesiz en çok tartışılan madde olarak gündeme oturmuştur. Çünkü bu maddeye göre Konsey, müzakere başlıklarının geçici olarak kapatılması ve gerektiğinde yeniden açılmasından sorumlu olup, başlıkların kapatılması aday ülkenin ilgili müzakere başlığına ilişkin olarak, müktesebata uyum sağlamamasına, uyum sağlanan müktesebatın tatmin edici bir şekilde uygulanmamasına son olarak da AB ile doğan akdi ilişkilerden kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmemesine bağlı olacaktır⁵⁷. Aynı maddenin bir sonraki paragrafında uzun geçiş süreleri, spesifik düzenlemeler, deregasyonlar ve daimi koruma

⁵⁵ Öymen, Onur. "16 -17 Aralık 2004 Tarihli Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi Türkiye Bölümü" <http://www.onuroymen.com/docs/17%20ARALIK%202004%20BR%20C3%9CKSEL%20SONU%20C3%87%20B%20C4%B0LD%20C4%B0RGES%20C4%B0.doc>. 01.12.2008

⁵⁶ Council of the European Union, Brussels European Council 16/17 December 2004 Presidency Conclusions, 16238/1/0. 1 Şubat 2005.

http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf, s. 4-6 02.12.2008.

⁵⁷ A.g.k.

hükümleri, kişilerin serbest dolaşımı ve tarım ve yapısal politikalar belirtilmiştir. Ayrıca, birliğe katılımı çok büyük mali sonuçlar doğuracak olan adaylarla müzakereler ancak 2014 yılından sonraki dönemde Mali Çerçeve'nin oluşturulmasından sonra tamamlanabileceği yer almaktadır. Müzakerelerin hedefinin tam katılım olduğu, ancak müzakerelerin açık uçlu olduğu ve sonuçlarının önceden garanti edileceği belirtilmiştir⁵⁸.

Eğer aday ülke, AB'nin temelini oluşturan özgürlük, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ilkelerini ciddi ve sürekli bir biçimde ihlal etmesi durumunda, Komisyon kendi insiyatifini kullanarak veya AB'ye üye ülkelerin üçte birinin talebi üzerine müzakerelerin askıya alınması ve tekrar başlatılabilmesi için gerekli koşulları önerecek ve bu koşullar Konsey tarafından karara bağlanacaktır. 23. maddenin son paragrafında ise AB'nin her aday ülkeyle kapsamlı bir siyasi ve kültürel diyaloga girerek sivil toplumu da kapsayan bir kapsamlı diyalog ortamı oluşturulacaktır⁵⁹.

Brüksel Zirvesi'nin Bildirgesi, Türkiye'nin AB'ye üyeliğine olumlu bakan çevreler tarafından olumlu nitelendirilmiştir⁶⁰.

Zirve'de hem olumlu hem de olumsuz yanlar göze çarpmaktadır. Türkiye'nin tam üyelik süreci açısından olumlu unsurlar, müzakerelere 3 Ekim 2005 tarihinde başlanacak olması ve 'imtiyazlı ortaklık' fikrine yer verilmemiş olmasıdır. Olumlu sayılabilecek diğer bir madde ise insan hakları ve demokratikleşme alanında yaşanacak gelişmelerin Türkiye dışında diğer adayları da kapsayacak şekilde genişleme politikası haline sokulmasıdır. Zirve'nin en olumsuz maddesi Kıbrıs sorununun tam üyelik müzakerelerinin başlangıcına kadar çözülmesi zorunluluğunun getirilmesidir.

⁵⁸ Akdemir, Erhan. (2004). "Türkiye'nin Avrupa Birliği Süreci ve 16-17 Aralık Zirvesi", <http://www.abhaber.com/haber.php?id=2667>. 09.01.2009.

⁵⁹ Council of the European Union, Brussels European Council 16/17 December 2004 Presidency Conclusions. 16238/1/04. 1 Şubat 2005,

http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf. 10.01.2009. s. 6-8.

⁶⁰ Akdemir, Erhan. A.g. m.

Gerektiğinde aday ülkelerin başvurmaları durumunda ve Konseyin bunu olumlu değerlendirmesi durumunda müzakerelerin askıya alınabileceği, kısıtlamaların sürekli olabileceği ve özellikle serbest dolaşım hakkı, tarım ve yapısal politikalarında deregasyonlara tabi tutulabileceği ifade edilmiştir⁶¹.

Zirve metninin 20. maddesinde Türkiye'nin komşularıyla ilişkileri konusunda, her ne kadar açıkça Yunanistan'a ve Ege uyuşmazlıklarına değinilmese de, paragrafta geçen 'sınır anlaşmazlıkları' sözcüklerinden konu açıkça anlaşılmaktadır. Konsey son derece açık bir ifadeyle Türkiye'nin katılım sürecine olumsuz olarak yansiyabilecek anlaşmazlıkların çözümü için Uluslararası Adalet Divanı'na gidilmesini tavsiye etmektedir⁶². Konsey'in Türkiye'den iyi komşuluk ilişkileri geliştirmesini istediği ülke, ismi açıkça zikredilmese de Ermenistan'dır⁶³. Bu sorun, her ne kadar Türkiye'nin müzakerelere sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için ön koşul olarak sunulmasa da, süreci olumsuz etkileyebilecektir. Zirve metninin 22. maddesine göre müzakerelerin 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelerin başlayacağı belirtilmiştir. Bu durumda tarama sürecinin sona ermesinden sonra gerçekleşebilecektir. Sonraki dönemi kapsayan Mali Çerçevenin oluşturulmasından sonra tamamlanabilecektir"⁶⁴.

Sonuç olarak 16 -17 Aralık'ta yapılan Brüksel Zirvesi'nin Türkiye AB ilişkileri yönünden son derece önemli sonuçlar doğurduğunu belirtmek mümkündür. 3 Ekim 2005'te müzakereler için tarama sürecine başlanacağı kararı şüphesiz en önemli sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin ısrarlı çabaları sonucu müzakerelerin hedefinin tam katılım olduğu Zirve Bildirgesi'ne eklenmiştir. Zirvenin olumsuz yanları ise müzakerelerin açık uçlu olması ve olası üyelik tarihi için bilinmeyen bir geleceğin verilmesi Türkiye'nin diğer adaylara nazaran çok farklı bir yerde durduğunu göstermektedir. Bu

⁶¹ Akdemir, Erhan. A.g. m.

⁶² Council of the European Union, Brussels European Council 16/17 December 2004 Presidency Conclusions, 16238/1/04, 1 Şubat 2005,

http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf, s. 5.

⁶³ Akgönec, Oya. "17 Aralık Avrupa Birliği Zirve Bildirgesi ve Türkiye". Ankara. ESAM Konferansı, 04.02.2005, <http://www.esam.org.tr/Doayrinti.aspx?DosyaID=33>.

⁶⁴ Öymen, Onur. "16 -17 Aralık 2004 Tarihli Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi Türkiye Bölümü" <http://www.onuroymen.com/docs/17%20ARALIK%202004%20BR%C3%9CKSEL%20SONU%C3%87%20B%C4%B0LD%C4%B0RGES%C4%B0.doc>.

bakımdan Türkiye'nin kararlılıkla tam üyelik hedefine doğru yönelmesinin önemi açıktır.

4.2.3. Türkiye ile Tam Üyelik Müzakerelerinin Başlatılması Kararının Yorumlanması

1999 yılından başlamak üzere Türkiye önemli anayasal ve ekonomik reformlara imza atarak Kopenhag Kriterlerine ulaşma yolunda büyük aşama kaydetmiştir. Bunun sonucunda da Avrupa Konseyi ve AB üye ülke Devlet ve Hükümet Başkanları 17 Aralık 2004 tarihinde, 3 Ekim 2005'te Türkiye ile müzakere sürecinin başlatılmasına karar vermişlerdir⁶⁵. Türkiye ile müzakereleri başlatma kararı alan AB, Türkiye'yi tam bir üye olarak görme niyetini son derece açık ve geri dönülmez bir biçimde ortaya koymuştur.

Türkiye ile tam üyelik müzakerelerin başlatılması kararının ardından, Ekim 2005'te Komisyon tarafından bir Müzakere Çerçeve Belgesi oluşturuldu.

Bu belgeye göre müzakerelerin ilerleme hızı üç ana faktöre bağlı olacaktır:

- 1- Türkiye'nin Topluluk mevzuatına uyumu olacaktır.
- 2- Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyumu, bu bağlamda Birlik, 'Türkiye'den, reform sürecini sürdürmesini ve Avrupa içtihat hukuku da dahil olmak üzere, özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı gibi ilkeler bakımından daha fazla gelişme kaydetme yönünde çaba sarf etmesini; özellikle işkence ve kötü muamele ile mücadelede sıfır tolerans politikalarına ve ifade özgürlüğü, din özgürlüğü, kadın hakları, sendikal haklar da dahil ILO standartları ve azınlık hakları ile ilgili hükümlerin uygulanmasına ilişkin mevzuatı ve uygulama tedbirlerini konsolide etmesini ve genişletmesini beklemektedir'⁶⁶.

⁶⁵İktisadi Kalkınma Vakfı. "16 -17 Haziran 2005. Avrupa Konseyi Başkanlık Sonuç Bildirgesi", İ.K.V.Tarihsiz, <http://www.ikv.org.tr/abguncel2.php?ID=1334>.

⁶⁶Devlet Planlama Teşkilatı. "Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi",Ankara: D.P. T. Tarihsiz, www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/980/Türkiye%20İçin%20Müzakere.pdf 25.12.2008.

3- Komisyon tarafından hazırlanan ilerleme raporları, Konsey tarafından düzenli olarak incelenecek ve her bölümün açılışı ve kapanışı için farklı ölçütler geliştirilecek ve Konsey, bu ölçütleri Ankara ile paylaşarak ve Türk hükümeti de bu ölçütleri ne kadar karşıladığını göstererek raporlar halinde sunacaktır⁶⁷.

Kopenhag siyasi kriterlerine ilaveten, ekonomik kriterler de özellikle müktesebat uyumunda ön plana çıkarılmıştır. Her ne kadar ekonomik kriterler müzakerelere konu olmasalar da, bu alandaki gelişmeler AB tarafından yakından izlenecek ve bazı müktesebat fasıllarında müzakerelerin açılması için ölçüt olarak kullanılabilir⁶⁸.

59. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Devlet Bakanı Ali Babacan 3 Haziran 2005 tarihinde AB müzakerelerini yürütmek üzere Baş müzakereci olarak görevlendirilmiştir. 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg' ta toplanan AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi, Aralık 2004 bildirdesin yola çıkılarak Müzakere Çerçeve Belgesi'ni kabul etmiş ve Türkiye'nin AB'ye katılım süreci de böylece başlamıştır⁶⁹.

AB Komisyonu Türkiye Delegasyonu Başkanı Hansjörg Kretschmer, Türkiye ile tam üyelik müzakereleri başlamadan önce, müzakerelerin hedefinin tam üyelik olduğunu ve imtiyazlı ortaklık ya da ikinci sınıf üyelik konularının tartışılmasının dahi anlamsız olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin 'ev ödevlerini' yapmasının çok önemli olduğunu belirten Kretschmer Türkiye'nin siyasi, ekonomik ya da diğer alanlarda gerekli bütün kriterleri yerine getirmesinin çok önemli olduğunu ve bunun yapıldığı takdirde Türkiye'nin üye olacağını vurgulamıştır. Bu süreçte yapılması gereken en önemli şey, AB içindeki farklı üyelerin zıt seslerinden Türkiye'nin

⁶⁷European Union Center. "Turkey's Quest for EU membership", E.U.C. of North Carolina, EU Briefings, Mart 2008.

⁶⁸Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. "Müzakere Süreci ve Türkiye" A.B.G.S. <http://www.abgs.gov.tr/tarama/Ozet.htm>. 26.12.2008.

⁶⁹A.B.Türkiye Organizasyonu. "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı Taslağı", Ağustos 2008. http://www.abturkiye.org.tr/files/UlusalProgram/UP2008/up2008_taslak.pdf

etkilenmemesi, dikkatinin dağılması ve reform sürecinin başarıyla sürdürülmesidir⁷⁰.

4.2.4. Katılım Müzakere Başlıkları ve Öngörülebilir Tamamlanma Süreleri - 35 fasıl

Türkiye için fasılların belirlenmesi, 30 Ekim 2005'te fiilen başlamış ve 12-13 Ekim 2006 itibariyle de tamamlanmıştır. Müzakereler, 120 bin sayfadan oluşan AB müktesebatı temel alınarak yürütülmektedir. Türkiye için öngörülen fasılların sayısı 35 olarak belirlenmiştir⁷¹. Bakanlık ve kurumların her biri müzakere süreci boyunca bünyelerinden bir kişiyi 'Daimi Temas Noktası' (permanent contact point) atamıştır, bu sayede müzakere heyetinin dinamik ve esnek kılınması hedeflenmiştir. Sivil toplumun da çok önemli bir rol oynayacağı müzakere süreci temel olarak üç sütun üzerinde inşa edilmiştir. Bunlar: Kopenhag Kriterlerine tam olarak uyum sağlanmasını ve siyasi reformların derinleştirilmesini öngören sütun, AB müktesebatına uyum sağlanması ve sivil toplum diyalogudur⁷².

Müzakere öncesinde her başlık için tarama sürecinin tamamlanması gerekmektedir. Tarama süreci iki ana bölümden oluşturulmaktadır. "Analitik Tarama" (Analytical Screening) ve "Ayrıntılı veya Karşılıklı Tarama" (Detailed or Bilateral Screening). Süreç şu şekilde işlemektedir: AB Komisyonu biten her fasılda Türkiye'yi yeterli bulduğunda o fasıl için müzakere teklifinde bulunabilmektedir. Bu teklif bütün AB üyeleri tarafından değerlendirildikten ve onaylandıktan sonra müzakerelere başlama kararı oy birliği ile alınmaktadır.

⁷⁰ "Kretschmer Hans Jörg: Ekim'de tam üyelik için müzakereler başlatılacak. (7 Haz 2005). *AB Haber*, s.1.

<http://www.abhaber.com/haber.php?id=5613>.

⁷¹ Dönemin Devlet Bakanı Ali Babacan Baş Müzakereci olarak atanmış olup Türkiye adına müzakere sürecinin uygulanma koşullarının yerine getirilmesinden sorumludur. Bu göreve 2009 Ocak'ında Devlet Bakanı Egemen Bağış getirilmiştir. "Tarama Süreci", <http://www.abgm.adalet.gov.tr/muzakerefasil.htm>.

⁷² EUR Activity ,AB-Türkiye Müzakere Süreci, EUR Activity, <http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/link-dossier/ab-turkiye-muzakere-sureci>. 23.12.2008.

Ayrıca fasılların müzakereye açılış ve kapanışında yine her üye ülke veto hakkına sahiptir. Açılan fasıllarda standartları karşılandığında, AB Komisyonu o faslı 'geçici olarak kapatabilmekte', ancak fasıl kapandıktan sonra dahi ileri bir tarihte herhangi bir üye talep ettiğinde tekrar müzakereye açılabilmektedir⁷³. Müzakere fasılları ve toplantı tarihleri aşağıda (Tablo-1)'de verilmiştir.

Tablo- 1. Müzakere fasılları ve toplantı tarihleri.

Fasıl Başlığı	Tanıtıcı Toplantı (Avrupa Komisyonu Sunuşları)	Ayrıntılı Toplantı (Türk Tarafı Sunuşları)
1- Malların Serbest Dolaşımı	16-20 Ocak 2006	20-24 Şubat 2006
2- İşçilerin Serbest Dolaşımı	19 Temmuz 2006	11 Eylül 2006
3- İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi	21-22 Kasım 2005	19-20 Aralık 2005
4- Sermayenin Serbest Dolaşımı	25 Kasım 2005	22 Aralık 2005
5- Kamu Alımları	7 Kasım 2005	28 Kasım 2005
6- Şirketler Hukuku	21 Haziran 2006	20 Temmuz 2006
7- Fikri Mülkiyet Hukuku	6-7 Şubat 2006	2-3 Mart 2006
8- Rekabet Politikası	8-9 Kasım 2005	1-2 Aralık 2005
9- Mali Hizmetler	29-30 Mart 2006	2-3 Mayıs 2006
10- Bilgi Toplumu ve Medya	12-13 Haziran 2006	13-14 Temmuz 2006
11- Tarım ve Kırsal Kalkınma	5-8 Aralık 2005	23-26 Ocak 2006
12- Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı	9-15 Mart 2006	24 - 28 Nisan 2006
13- Balıkçılık	24 Şubat 2006	31 Mart 2006
14- Taşımacılık Politikası	26-29 Haziran 2006	25-28 Eylül 2006
15- Enerji	15-17 Mayıs 2006	14-16 Haziran 2006
16- Vergilendirme	6 -7 Haziran 2006	11-12 Temmuz 2006
17- Ekonomik ve Parasal Politika	16 Şubat 2006	23 Mart 2006
18- İstatistik	19-20 Haziran 2006	17-18 Temmuz 2006
19- Sosyal Politika ve İstihdam	8-10 Şubat 2006	20-22 Mart 2006
20- İşletmeler ve Sanayi Politikaları	27-28 Mart 2006	4-5 Mayıs 2006
21- Trans-Avrupa Şebekeleri	30 Haziran 2006	29 Eylül 2006
22- Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu	11-12 Eylül 2006	9-10 Ekim 2006
23- Yargı ve Temel Haklar	7-8 Eylül 2006	12-13 Ekim 2006
24- Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	23-25 Ocak 2006	13-15 Şubat 2006
25- Bilim ve Araştırma	20 Ekim 2005	14 Kasım 2005
26- Eğitim ve Kültür	26 Ekim 2005	16 Kasım 2005
27- Çevre	3-11 Nisan 2006	29 Mayıs - 2 Haziran 2006

⁷³ A.g.k.

28- Tüketicinin ve Sağlığın Korunması	8-9 Haziran 2006	6-7 Temmuz 2006
29- Gümrük Birliği	31 Ocak - 1 Şubat 2006	13-14 Mart 2006
30- Dış İlişkiler	10 Temmuz 2006	13 Eylül 2006
31- Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları	14 Eylül 2006	6 Ekim 2006
32- Mali Kontrol	18 Mayıs 2006	30 Haziran 2006
33- Mali ve Bütçesel Hükümler	6 Eylül 2006	4 Ekim 2006
34- Kurumlar		
35- Diğer Konular		

Kaynak: Avrupa Birliğine Katılım Müzakereleri Tarama Süreci, ABGS.

Türkiye 2006 yılının sonuna kadar bütün fasılların geçici tarama sürecini tamamlamıştır. Bugüne kadar müzakereler ise 8 fasılda açılmıştır. Bu fasıllar Şirket Hukuku, Fikri Mülkiyet Hukuku, İstatistik, İşletme ve Sanayi Politikası, Trans-Avrupa Şebekeleri, Tüketicinin ve Sağlığının Korunması ve Mali Kontrol olup Bilim ve Araştırma faslı ise açılıp geçici olarak kapatılmıştır. Fasılların şu an bulunduğu durum şu şekilde sıralanabilir:

- Müzakeresi açılan ve geçici olarak kapatılan fasıllar: Bilim ve Araştırma
- Müzakeresi açılan fasıllar: Şirketler Hukuku, Fikri Mülkiyet Hukuku, İstatistik, İşletme ve Sanayi Politikası, Trans-Avrupa Şebekeleri, Tüketicinin ve Sağlığının Korunması ve Mali Kontrol.
- AB Konseyinde onaylanıp açılış kriteri belirlenmeyen ve müzakerelere açılması beklenen fasıllar: Ekonomik ve Parasal Politika, Eğitim ve Kültür.
- AB Konseyinde onaylanıp açılış kriteri belirlenen fasıllar: Malların Serbest Dolaşımı, İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi, Sermayenin Serbest Dolaşımı, Kamu Alımları, Rekabet Politikası, Mali Hizmetler, Bilgi Toplumu ve Medya, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı, Vergilendirme, Sosyal Politika ve İstihdam, Çevre ve Gümrük Birliği.
- AB Konseyinde görüşülmesi süren fasıllar: İşçilerin Serbest Dolaşımı, Balıkçılık, Taşımacılık Politikası, Enerji, Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu, Yargı ve Temel Haklar, Adalet, Özgürlük ve Güvenlik, Dış İlişkiler, Mali ve Bütçesel Hükümler.

- Taslak tarama sonu raporlarının henüz Türkiye'ye iletilmediği fasıllar: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları⁷⁴.

Katılım müzakereleri konusunda ilk kriz Mart 2006'da çıkmıştır. AB Komisyonu'nun davet mektubunda 'Eğitim ve Kültür' faslına Almanya ve Fransa'nın talebi üzerine 'bu başlıkta yapılan müzakerelerde siyasi kriterler dikkate alınır' ibaresi Türkiye'nin itirazları sayesinde konmamıştır. Ankara'da eğitim ve kültür gibi kapsamı son derece dar ve kısa sürede tamamlanabilecek bu fasıla getirilebilecek koşul AB'nin müzakere sürecini zorlaştırma isteği olarak algılanmaktadır⁷⁵. Neyse ki diğer AB üye ülkeleri Almanya ve Fransa'nın bu önerisini olumlu karşılamamış, siyasi kriterler koşulu davetiye mektubunda ön koşul olarak belirtilmemiştir⁷⁶.

Diğer bir engel, Aralık 2006'da, AB'nin Türkiye'nin Ek Protokol uyarınca sorumluluklarını yerine getirmedeğini belirterek, AB Komisyonu'nun tavsiyesi üzerine 8 müzakere faslını dondurmaya ve diğer başlıklarda müzakerelere devam etmeye karar vermesidir⁷⁷.

AB, Türkiye ile her AB Başkanlığı döneminde ortalama iki adet fasıl açmıştır. Ancak 2007'nin ilk yarısında Almanya dönem başkanlığı sırasında İşletmeler ve Sanayi Politikası, İstatistik ve Mali Kontrol olmak üzere üç fasılda müzakereler başlatılmıştır. 2007'nin ikinci yarısında görevi Almanya'dan devralan Portekiz, Tüketicinin ve Sağlığının Korunması ve

⁷⁴ "Türkiye-AB İlişkilerinde Son Durum". *Time Türk*, 28 Eylül 2008.

<http://www.timeturk.com/Turkiye-AB-iliskilerinde-son-durum-27871-haberi.html>. 25.12.2008.

⁷⁵ AB ile Müzakerelerde İlk Kriz Çıktı. (16 Mart 2006). Haber7.

<http://www.tumgazeteler.com/?a=1397618> 23.12.2008.

⁷⁶ Ozkan, Emre.(2006) "EU is to open negotiations with Turkey on a new chapter: No Reference to Political Criteria", Turkish Weekly, 27 Nisan 2006, <http://www.turkishweekly.net/news/30652/eu-is-to-open-negotiations-with-turkey-on-a-new-chapter-no-reference-to-political-criteria.html> 24.12.2008.

⁷⁷ Latest News from the European Union, Key findings of the progress reports on the candidate countries: Croatia, Turkey and the former Yugoslav Republic of Macedonia, MEMO/08/675, Brüksel, 5 Kasım 2008, <http://www.delous.ec.europa.eu/news&events/EU/Enlargement/MEM675.htm> 24.12.2008.

Trans-Avrupa Şebekeleri olmak üzere iki fasılda daha müzakerelerin açılmasını sağlamıştır⁷⁸.

2008'in ilk yarısında Slovenya dönem başkanlığı sırasında Şirketler Hukuku ve Fikri Mülkiyet Hukuku, Fransa Dönem Başkanlığı'nda da Sermayenin Serbest Dolaşımı ile Bilgi Toplumu ve Medya fasıllarında müzakereler başlatılmıştır⁷⁹.

4.2.5. Tam Üyelik Sürecinde AB Komisyonunun Türkiye Yıllık Raporları (2004- 2008 İlerleme Raporları ve Değerlendirmeler)

İlerleme Raporları AB Komisyonu tarafından, önceki raporun yayımlandığı tarihten son raporun yayımlanacağı tarihe kadar olan süre içerisinde, AB'ye aday ülkenin kaydettiği gelişmeler ışığında hazırlanmaktadır. Tavsiye niteliği taşıyan İlerleme Raporlarının amacı, AB Konseyi'ne ilgili aday ülkenin müzakereye başlamaya hazır olup olmadığı konusunda bilgi vermektir. Bu raporlar, Konsey açısından müzakerelerin yürütülmesi ve katılım kriterlerine göre adaylık sürecinde bulunan ülkeler konusunda karar alınmasına dayanak oluşturmaktadır⁸⁰. Raporların içeriği şöyledir: ilk bölümde aday ülke ile AB arasındaki ilişki, ikinci bölümde Kopenhag Kriterleri bağlamında aday ülkenin sağladığı gelişmeler ve son bölümde ise 'üyelikten doğan yükümlülükleri üstlenebilme kapasitesi' değerlendirilmektedir⁸¹. Bu çalışmada 2004 yılı Türkiye Hakkında İlerleme Raporu'ndan başlanarak 2008 yılı ilerleme raporuna kadar toplam 5 rapor kısaca değerlendirilecektir. Raporlar incelenirken Türkiye'nin Avrupalılaşması'yla ilgili olan siyasi kriterler ve üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme kapasitesi kısmı değerlendirilecektir.

⁷⁸ 'AB Müzakerelerinde iki yeni Fasıl açılıyor'. (11 Haziran 2008). *GüncelNet*.
<http://www.guncel.net/gundem/turkiye/2008/06/11/ab-muzakerelerinde-iki-yeni-fasil-aciliyor.htm>.
24.12.2008.

⁷⁹ Bayar, Şahin. "Bu Yıl AB Yılı Olacak". (31 Aralık 2008). *Taraf*.

⁸⁰ Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Avrupa Birliği Ofisi. "İlerleme Raporu", 25 Kasım 2005.ODTÜ, Ankara. http://www.abofisi.metu.edu.tr/ilerleme_raporu.htm. 10.12.2008.

⁸¹ Taşdemir, Özlem. "AB İlerleme Raporlarında Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi".(28 Ocak 2005). *Turkish Weekly*. Ankara.
<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=52>. 10.12.2008.

- 2004 İlerleme Raporu

2003 yılı ilerleme raporunun 5 Kasım 2003 tarihinde yayımından 31 Ağustos 2004 tarihine kadar olan dönemi kapsamaktadır⁸². Raporda 'Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü' başlığı altında ordunun sivil denetiminin 1999'dan bu yana güçlendirildiğine, ordunun durumunu belirginleştirmek, ordunun sivil denetimini güçlendirmek ve AB üyesi ülkelerdeki uygulamalarla uyumlu hale getirmek için anayasal ve yasal çerçevelerde yapılan olumlu değişikliklere dikkat çekilmiştir.

MGK Genel Sekreterliğinin bir danışma organı haline dönüştürüldüğü ve savunma harcamalarının azaltıldığı belirtilirken, yapılan reformlara rağmen, ordunun yasal rolüne ilişkin yasal hükümlerin orduya geniş bir manevra alanı tanıdığı belirtilmiştir. Yargı alanında yapılan reformlar AB tarafından olumlu karşılanmış, özellikle Mayıs 2004'te kabul edilen Avrupa Sözleşmelerinin iç hukuka üstünlüğü ilkesinin, Eylül 2004'te değiştirilen Türk Ceza Kanunu ile hayata geçirilmesi kayda geçmiştir. 2004 yılında yolsuzlukla mücadelede tedbirlerin alındığı ancak araştırmalara göre yolsuzluğun hala çok ciddi bir sorun olduğuna değinilmiştir⁸³.

İnsan hakları ve azınlıkların korunması konusu genel olarak olumlu değerlendirilmiş, ancak Türkiye'nin kat edecek yolunun olduğu belirtilmiştir. Yargı kısmında belirtilen insan hakları reformları tekrarlanmış, Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarına saygı duyduğu ancak bu dönemde AIHM' ye 2934 yeni başvuru yapıldığına dikkat çekilmiştir. Gerçekleşen diğer gelişmeler şu şekilde sıralanabilir: insan haklarının iyileştirilmesi ve uygulanmasına ilişkin olarak Türkiye'de Reform İzleme Grubu ve İnsan Hakları Başkanlığı gibi kurullar oluşturulmuştur ancak bu kurulların etkileri ve yetkileri sınırlıdır. Mayıs 2004'teki anayasa değişikliği çerçevesinde idam cezaları anayasadan çıkarılmıştır. İşkence ve kötü muameleyle mücadeleyi güçlendirmek için daha fazla çaba gösterilmiş,

⁸² "Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni", s. 11.

⁸³ A.g. k., s. 12-23.

işkenceye karşı sıfır tolerans politikası uygulanmaya başlanmış ve işkence yapanların cezalandırılması kararı alınmıştır. Yakalama, gözaltı ve ifade alanlarında olumlu değişikliğe değinilmiş ancak bütün bu gelişmelere rağmen "keyfi tutuklama, adam kaçıırma ve yargısız infaz uygulamasının devam ettiği yönünde iddialar bulunmaktadır denilmektedir"⁸⁴. Cezaevi koşullarında 1999'dan itibaren büyük gelişmeler olduğuna belirtilmiş, ancak Sivil Toplum Kuruluşları mahkumların karşılaştığı zorluklara ve kötü muameleye dikkat çekmiştir⁸⁵.

Ayrıca Komisyon'a göre yeni Ceza Kanununun ifade özgürlüğü konusunda sınırlı ilerleme sağlandığı, basın özgürlüğü alanında çeşitli gelişmeler olsa da medyaya karşı adil kovuşturma başlatılması için Ceza Kanununun 159, 169 ve 312'inci, Terörle Mücadele Kanununun 6 ve 7'inci maddelerinin devam ettiği ve bu maddelerde herhangi bir değişikliğe gidilmediği belirtilmiştir. Kitap yasaklama, yayınevi kapatma ve bu bağlamda hapislerin hala devam ettiği, Radyo ve Televizyon yayıncılığı özgürlüğü alanında ise önemli gelişmelerden birinin TRT'de Türkçe dışındaki dil ve lehçelerdeki yayınların başlamasıdır. Komisyon gösterilerde hala güç kullanıldığını ve din özgürlüğünün anayasal teminatına karşın gayrimüslim topluluklara karşı engellemelerin devam ettiğini belirtmektedir⁸⁶.

Komisyon raporunda, kültürel haklar kapsamında Kürtlerin durumları 1999'dan bu yana iyileşmeye devam etmiş ancak, Kürt kültürünün yaşatılmasına yönelik daha fazla hoşgörü gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır⁸⁷.

Kıbrıs konusunda Türk hükümet'inin, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs sorununa kapsamlı çözüm bulması çabalarını desteklediği açıklanmıştır⁸⁸.

⁸⁴ A.g. k., s. 29

⁸⁵ A.g. k., s. 24- 30

⁸⁶ A.g. k., s. 34- 39

⁸⁷ A.g. k., s. 39

⁸⁸ A.g. k., s. 43-44

Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği; genel olarak müzakere fasıllarındaki gelişmelere göz atıldığında Komisyon'un Türkiye'den beklentilerinin çok az bir kısmının karşılandığı görülmektedir. Malların ve kişilerin serbest dolaşımı ilkelerinde herhangi bir gelişme kaydedilmezken, hizmet sunma serbestisi faslında özellikle bankacılık ve menkul kıymetler alanlarında bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Sermayenin serbest dolaşımı faslında sınırlı, Şirketler Hukuku ve Fikri Mülkiyet Hakları konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Rekabet politikası yönünde biraz gelişme kaydedilirken balıkçılık konusunda kayda değer bir gelişme sağlanamamıştır. Taşımacılık politikası ve taşımacılık mevzuatına uyum konusunda bir miktar ilerleme sağlanmıştır. Enerji konusunda bazı ilerlemeler kaydedilirken, vergilendirme konusunda gelişme sağlanamamıştır. İstatistik alanında istikrarlı bir ilerleme kaydedilmiş olup, müktesebat değişikliği sınırlı olmuştur. Sosyal politika ve istihdam alanında özellikle iş sağlığı ve güvenliği konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu konularında ise sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Bilim ve araştırma konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Eğitim ve kültür alanında yapılan reformlar dikkat çekici olup yapılması gereken diğer reformlara dikkat çekilmiştir.

2005 İlerleme Raporu:

2005 İlerleme Raporu, 30 Eylül 2005 tarihine kadarki sürede meydana gelen ilerlemeyi göz önünde bulundurmaktadır⁸⁹. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü bölümünde, parlamentonun reformlara devam ettiği ve adli yargı, dernekler, cezaların infazı, Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu hakkında çeşitli kanunların kabul edildiği belirtilmiştir⁹⁰. Türk hükümetinin, reform sürecini düzenli olarak gözden geçirdiği, ayrıca kamu idaresi alanında bölgesel ve yerel düzeyde, bir miktar ilerleme kaydedildiği, yerel idare alanında bir dizi kanun kabul edildiği ancak

⁸⁹ Türkiye 2005 İlerleme Raporu. s. 4.

⁹⁰ European Commission. "Turkey 2005 Progress Report", SEC (2005) 1426. 9 Kasım 2005. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1426_final_progress_report_tr_enpdf. 22.12.2008.

Ombudsman kurumunun kurulması için, herhangi bir atılımında bulunulmadığı belirtilmiştir.

Sivil asker ilişkilerinin Kopenhag siyasi kriterleriyle uyumlu hale getirmek amacıyla yapılan reformların 2005 yılında da devam ettiği ve MGK'da geçen yıllarda yapılan reformların uygulanmaya konulduğu belirtilmiştir. Ancak, ordunun rol ve görevlerini tanımlayan Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nda bir değişiklik yapılmadığı belirtilmiştir. Adli sistemin yapısal reformların gerçekleştirilmesi yoluyla daha da güçlendirildiği belirtilerek, 1 Haziran 2005 tarihi itibarıyla Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemeleri Kanunu, Ceza İnfaz Kanunu ve Bölgesel İstinaf Mahkemelerinin Kuruluşuna İlişkin Kanunun yürürlüğe girmesiyle önemli ilerleme kaydedildiği belirtilmiştir. Yargıç, hakim ve avukatların reform sürecinde çok önemli rol oynadıkları belirtilerek, eğitimlerinin sürdürülmesi gerektiği belirtilmiştir. 2005 yılında yolsuzlukla mücadele alanında bir miktar ilerleme kaydedildiği belirtilirken, Türkiye'de yolsuzluğun hala ciddi bir biçimde devam ettiği vurgulanmakta, Meclis dokunulmazlığının kapsamı kamu yaşamındaki yolsuzluk açısından en önemli problemlerden biri olarak tanımlanmaktadır⁹¹.

İnsan hakları ve azınlıkların korunması konusunda, uluslararası insan hakları hukuku kapsamında ilave ilerlemeler kaydedildiği ancak; Türkiye'nin Ulusal Azınlıkların Korunması, Çerçeve Sözleşmesi'ni henüz imzalamadığı ve Uluslararası Ceza Divanı Statüsü'ne katılmadığı, Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin öngördüğü ilk raporları henüz ilgili BM komitelerine sunmadığı kaydedilmiştir. AIHM kararlarının uygulanmasında ilerlemeler sağlandığı, rapor dönemi boyunca da AIHM'ye Türkiye'den 1812 yeni başvuru yapıldığı belirtilmiştir.

İnsan haklarının geliştirilmesi ve uygulanması konusunda Reform İzleme Grubu, İnsan Hakları Başkanlığı ve TBMM İnsan Haklarını İnceleme

⁹¹ A.g.k., s. 11-20.

Komisyunun önemli çalışmalar yaptıkları ancak bu kurumların güçlendirilmesine acilen ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir⁹². İşkence ve kötü muamelenin önlenmesi konusunda önemli adımlar atılmış olmasına karşın, ve Barolar ve STK'ların işkence ve kötü muamele şikayetlerinin azalmakta olduğunu teyit etmelerine rağmen, yargısız infazların özellikle Güneydoğu'da devam ettiği belirtilmiştir. Komisyon'a göre ifade özgürlüğü kapsamında şiddet içermeyen görüşlerin açıklanmasının cezalandırılmaya devam ettiği ve Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişikliklere rağmen 305. ve 301. maddeler kapsamında da kişi ve kurumların mahkum edilmesine devam edildiği vurgulanmıştır. Bilgi Üniversitesi'nde yapılması planlanan Ermeni konferansının Adalet Bakanı'nın parlamentodaki eleştirilerinin ardından organizatörler tarafından ertelenmesi kaçınılmaz olmuştur. Basın özgürlüğü alanında ise, yeni Basın Kanunu ve Yeni Ceza Kanunu'nun kabul edilmesinin ardından serbest bırakılmalar ve beraatlar gibi olumlu gelişmeler yaşanmış, ancak gazetecilerin şiddet içermeyen görüşlerini açıklamalarının kovuşturulmalarla sonuçlandığına değinilmiştir. Siyasi partilerin durumu kapsamında, Türkiye Komünist Partisi, (TKP), Haklar ve Özgürlükler Partisi (HAK-PAR) ve Demokratik Halk Partisi (DEHAP) aleyhinde açılan kapatılma davalarının devam etmekte olduğu belirtilmiştir. Dini özgürlükler kapsamında çok sınırlı gelişme kaydedildiğine yer verilirken, çözülememiş olan gayrimüslim toplulukların sorunlarına tekrar değinilmiş, Vakıflar Kanunu'na yönelik çalışmaların parlamentoda devam ettiği belirtilmiş ve cami dışındaki ibadet yerlerinin açılmasına yönelik gelişmelerde, gayrimüslim vakıfların mülkiyetler sorununun henüz çözülemediği belirtilmiştir. Dini Azınlık olan Alevilerin durumlarında hiç bir gelişme olmadığını da kaydeden rapor ayrıca Avrupa Konseyi'ne bağlı Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'ye ilişkin Şubat 2005'te yayımlanan raporundaki din dersinin seçmeli olması ve nüfus cüzdanlarından din hanesinin kaldırılmasına yönelik tavsiye kararına yer vermiştir⁹³.

Türkiye 2004 İlerleme Raporu'nda Yeni Ceza Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin kadın hakları konusunda bazı gelişmeler sağladığı belirtilmişti,

⁹² A.g.k., s. 23-24.

⁹³ A.g.k., s. 21-31.

2005 raporuna göre bu gelişmeler devam etmekle birlikte, arzulanandan çok uzak denilmektedir.

Sendika hakları bağlamında Türkiye'nin ILO standartlarını sağlamaktan çok uzak olduğu belirtilirken, 2004'te değişikliğe gidilen Kamu Çalışanları Sendika Yasası'nın kamu çalışanlarının sendikalara üyeliğini engellediğinden, grev ve toplu pazarlık hakkı konusunda önemli kısıtlamalar getirdiğinden değiştirilmesi gerektiği belirtilmiştir⁹⁴.

Kültürel haklar bağlamında ise büyük gelişmeler yaşanmadığı, Türkçe dışındaki dillerde yayınlar devam ederken önemli kısıtlamaların da devam ettiği belirtilmiştir. Açılan Kürtçe kurslarının büyük bir kısmının kaynak yetersizlikleri yüzünden kapatıldığı ve siyasi partilerce de Kürtçe'nin kullanımında kısıtlamaların devam ettiği belirtilmiştir. Raporda ayrıca AB'nin terörist örgütler listesinde yer alan PKK'nın yeniden harekete geçmesiyle güvenliğin tehdit altında⁹⁵.

Üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme Yeteneği kapsamında; Türkiye'nin AB hukuki düzenini kabul etme ve uygulama hususundaki kabiliyeti, 2004 yılından bu yana düzenli olmasa dahi gelişme göstermiştir: Sermayenin Serbest Dolaşımı ve Şirketler Hukuku fasıllarında bazı gelişmeler olmuş ancak uyum henüz tamamlanmamıştır. Fikri Mülkiyet Hakları ile ilgili uyum ileri düzeyde olup daha da uyumlaştırılmıştır. Rekabet Politikası uygulamaları Rekabet Kurumu tarafından başarıyla uygulanmıştır. Mali Hizmetler faslında özellikler sigorta ve ilave emeklilik sektörlerinde ilerlemeler, bilgi toplumu ve basın alanında, bilgi toplumu hizmetlerinde gelişmeler kaydedilmiştir. Tarım ve balıkçılıkla, gıda güvenliği, veteriner ve bitki sağlığı politikası konularında uyum oldukça sınırlı olmuştur. Taşımacılık alanındaki ilerlemeler, farklı taşımacılık türlerinde değişkenlik göstermektedir: karayolu taşımacılığı en çok gelişme gösteren alan olurken, deniz ve hava taşımacılığında bazı gelişmelere işaret edilirken, deniz taşımacılığı yönünde kapsamlı mevzuat ve reformlara ihtiyaç duyulmaktadır. Enerji alanında,

⁹⁴ Türkiye 2005 İlerleme Raporu. 36 -40.

⁹⁵ A.g. k., s. 42 -44.

tedarik güvenliği ve yenilenebilir enerji konularında genel anlamda bazı gelişmeler olduğu belirtilmiştir. Vergilendirme alanındaki gelişmeler çok sınırlı olmuştur. İstatistik faslında tasnif ve sektörel istatistik konularında gelişme olmuştur. Türkiye'nin Sanayi Politikası ile ilgili stratejisinin AB'nin temel prensipleri ile uyumlu olduğunun altı çizilmiştir. Adli Sistem ve Temel Haklar ve Adalet, Özgürlük ve Güvenlik fasıllarında Türkiye mevzuatını, AB müktesebatı ile uyumlu hale getirmeyi sürdürmüştür. Tüketici ve Sağlığının Korunması faslında düzenli bir ilerleme kaydedilirken, Çevre konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir⁹⁶.

2006 İlerleme Raporu

2006 İlerleme Raporu, 1 Ekim 2005 ve 30 Eylül 2006 tarihleri arasındaki ilerlemeleri rapor etmektedir. Raporda sivil-asker ilkeleri bağlamında, Sivil-asker ilişkileri bağlamında, Silahlı Kuvvetlerin önemli siyasal olaylar hakkında görüş beyan etmeye devam ettiklerine yer verilerek, İç Hizmet Kanununda hiçbir değişiklik yapılmamasından yakınılmıştır. Barış zamanında sivillerin askeri mahkemelerde yargılanamayacaklarına dair kabul edilen Askeri Ceza Kanunu olumlu bir gelişme olarak görülmektedir⁹⁷. Yargı reformu alanındaki ilerlemelerin 2005'de yürürlüğe giren yeni Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve Ceza İnfaz Kanununu nedeniyle devam ettiği belirtilmiştir. Ancak yeni mevzuatın yargı tarafından uygulanması tutarlı bir görünüm sergilemekten uzak olduğu ve yargının bağımsızlığının güçlendirilmesine ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.

Yolsuzlukla mücadele kapsamında bazı ilerlemeler sağlandığı kaydedilirken, yolsuzluğun yaygın, yolsuzlukla mücadele eden kurum ve makamlar ve bu alandaki politikaların da zayıf olduğu belirtilmiştir. Parlamenterin dokunulmazlığı kapsamında hiçbir değişiklik yapılmazken, Bilgi Edinme Kanunu'nda yapılan değişikliklerle kamu idaresi şeffaflığı açısından olumlu bir gelişme yaşanmıştır⁹⁸.

⁹⁶ A.g. k., s. 156-158.

⁹⁷ A.g. k., s. 6- 7.

⁹⁸ A.g.k., s. 9.

İnsan hakları ve azınlıkların korunması alanında, Türkiye'nin insan haklarına ilişkin birçok uluslararası belgeyi onayladığı belirtilmiştir⁹⁹. İnsan haklarının geliştirilmesi ve gözetilmesi konusunda geçen yıllardan bu yana gelişme sağlanamamıştır. İnsan Hakları Başkanlığı bağımsız bir kurula dönüştürülemediği, İnsan Hakları Danışma Kurulu, 2004'te yayınlanan azınlık raporunun ardından başka bir faaliyette bulunmamıştır. TBMM İnsan Hakları Komisyonu insan hakları ihlallerine ilişkin şikayetleri kabul etmeye ve bölgelerde araştırma-inceleme ziyaretlerine devam etmiştir, ancak Komisyon'a insan haklarını etkileyen yasa tasarıları hakkında danışılmamaktadır¹⁰⁰. İşkence ve kötü muameleye ilişkin kapsamlı bir yasal çerçeve bulunduğu altı çizilirken, gözaltı merkezlerinin dışında işkencenin hala rapor edildiği belirtilmektedir. Ceza Muhakemesi Kanunu ve Ceza İnfaz Kanunu'nun bazı maddeleri bağlamında gözaltında olan kişilerin ailesine haber verilmesi ve avukat yardımı alma hakkı konusunda tutarlı bir işleyiş bulunmamaktadır.

İfade özgürlüğü alanında, Adalet Bakanlığı'nın medyada Ocak 2006'da yayınladığı Genelgede savcılara hem Türk hem de AİHS 'yi dikkate almaları belirtilmiştir. Yerel ve bölgesel medya organlarında Türkçe dışındaki dillerin kullanımında bazı gelişmeler olduğuna değinilmiş, ancak 301. maddede herhangi bir değişiklik yapılmadığına değinilerek, Yargıtay Ceza Daireleri Kurulu'nun Hırant Dink' in 6 aylık hapis cezasını onadığının altı çizilmiştir. RTÜK üyelerinin atanma sürecine yönelik bağımsızlığına yönelik kaygılar ortaya çıkmıştır. İfade özgürlüğü her ne kadar Avrupa standartlarıyla uyumlu hale getirilmiş olsa da, güvence altına alınmamıştır¹⁰¹. Toplanma özgürlüğü alanında toplantı ve gösterilerin daha az sınırlamaya tabi olduğu, ancak özellikle gösterilerin izinsiz yapıldığı durumlarda aşırı güç kullanıldığına

⁹⁹ BMMSHS'nin İkinci İhtiyari Protokolü Mart 2006'da onaylanırken, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS)de her koşulda kaldırılmasına ilişkin 13. Ek Protokolü Şubat 2006'da onaylanmıştır. Ancak, 2001 yılında imzalanmış olan kamu makamlarınca ayrımcılığın genel olarak yasaklanmasına ilişkin 12. Ek Protokol de dahil olmak üzere AİHS'ye ek olarak dört protokol, ve BMMSHS Birinci İhtiyari Protokolü onay beklemektedir. 2006 rapor döneminde AİHM'ye Türkiye'ye ilişkin 2100 yeni başvuru yapılmıştır.

¹⁰⁰ A.g.k., s. 10-11.

¹⁰¹ A.g.k.,s. 13-14.

dikkat çekilmiştir ¹⁰². Dernek kurma özgürlüğü alanında reformların devam ettiği belirtilmiş ancak özellikle yurt dışından mali yardım konusunda 2005 İlerleme Raporu'nda belirtilen hususların devam ettiği belirtilmiştir.

DEHAP ve HAKPAR' ın da içinde bulunduğu bir grup siyasi parti hakkındaki kapatma davalarının sürdüğüne ve Siyasi Partiler Kanunu'nun AB müktesebatıyla uyumlaştırmak konusunda herhangi bir aşama kaydedilmemiş olduğu belirtilmiştir.¹⁰³ Din özgürlüklerine ve ibadete saygı genel olarak devam ederken, Milli Eğitim ve Dış İşleri Bakanlıkları, ABGS ve İstanbul Valiliği temsilcilerinden oluşan bir heyet gayrimüslim cemaatlerin sorunlarını dinlemek ve çözüm yolları bulmak amacıyla İstanbul'daki gayrimüslim topluluk liderlerini ziyaret etmiştir. Nüfuz cüzdanlarında dini inanç belirtme zorunluluğu kaldırılmış olmasına rağmen, evrakın hala din hanesini taşıması endişe verici bir durum olarak değerlendirilmiştir. Bunların dışında, Gayrimüslim toplulukların ve Alevi cemaatinin sorunlarına herhangi bir çözüm bulunamamıştır¹⁰⁴.

Kadın haklarına ilişkin olarak 2005 yılı İlerleme Raporu'nda değinilen Parlamento Komisyonu'nun "namus cinayetleri, kadın ve çocuklara yönelik şiddet" konulu raporunu tamamladığı belirtilirken raporda uygulamaya yönelik bazı tavsiyelerin de yer aldığı belirtilmiştir. Şiddetin önlenmesine yönelik çalışabilecek devlet kurumları da belirlenmiştir. Sendikal haklar bağlamında önceki yıllarla karşılaştırıldığında çok büyük bir gelişme olmadığı kaydedilmiştir¹⁰⁵.

Türkiye'nin azınlık haklarına yaklaşımının değişmediği belirtilirken, azınlıkların Türkiye resmi söylemi tarafından tanımlanışı tekrarlanmıştır. AGİT Milli Azınlıklar Yüksek Komiseri ile Türkiye'deki ulusal azınlıkların durumuna ilişkin diyalog Şubat 2005'te başlatılmış ancak devam ettirilememiştir, bu diyalogun geliştirilmesinin önemine değinilmektedir.

¹⁰² A.g.k., s. 14.

¹⁰³ A.g.k., s. 14.

¹⁰⁴ A.g.k., s. 15-16.

¹⁰⁵ A.g.k., s. 17- 18.

Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği kapsamında; malların serbest dolaşımı genel ilkeler alanında ilerlemeler olsa da her alan eşit bir biçime yayılmamıştır. İşçilerin serbest dolaşımı alanında çok sınırlı ilerleme sağlanmıştır. Hizmet sunumu serbestisinde belirgin bir ilerleme kaydedilmemiştir. Sermayenin serbest dolaşımı ve kamu alımları alanlarında çok sınırlı ilerleme sağlanmıştır. Şirketler Hukuku alanında yeni Türk Ticaret Kanununun onaylanmaması dolayısıyla herhangi bir gelişmeden söz etmek mümkün değildir. Fikri mülkiyet alanında mevzuat yeterli olmasına rağmen, telif haklarına karşı işlenen suçlarla yeterli mücadele sağlanmamıştır. Rekabet politikası alanındaki gelişmeler düzensiz bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Mali hizmetler alanında hissedilir biçimde değişiklikler olmuş yeni bir bankacılık kanunu kabul edilmiş, ancak sigorta ve ek emeklilik sektörlerindeki ilerleme çok sınırlı düzeyde kalmıştır. Bilgi toplumu ve medya alanında birçok ilerleme kaydedilmiştir. Tarım alanında çok düzensiz bir ilerleme yaşanmış, müktesebat uyumu da henüz tam olarak gerçekleştirilememiştir. Gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı alanlarında sınırlı ilerleme sağlanmıştır, müktesebattaki sınırlamalar AB ile uyuma izin vermemektedir. Balıkçılık alanında hiç gelişme kaydedilmemiştir. Taşımacılık alanında özellikle kara yolu alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiş ancak diğer alanlar yetersiz kalmaktadır. Enerji alanında bazı ilerlemeler kaydedilse de gelişmelerin dengeli olmadığı vurgulanmıştır. Vergilendirme alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ekonomik ve parasal politika alanında bazı gelişmeler kaydedilmiş olsa da Merkez Bankası'nın tam bağımsızlığı sağlanamamıştır. İstatistik alanında gelişmeler kaydedilse de uyum sağlanmamıştır. İstihdam ve sosyal politika ve işletme ve sanayi politikası alanlarında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Trans-Avrupa şebekeleri konusunda sınırlı gelişme sağlanmıştır. Bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu konusunda bölgesel politikaların uygulanabilmesi amacıyla hukuki çerçevenin çizilmesi ve bölgesel yapılanmaların tanımlanması hususlarında ilerleme sağlanmıştır. Yargı ve temel haklar alanında sağlanan ilerlemeler sürdürülmekte diğer taraftan da yargının bağımsız, tarafsız ve etkin bir şekilde sürdürülebilmesinin önündeki engellerin devam ettiği

belirtilmektedir. Adalet, özgürlük ve güvenlik alanlarında çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye'nin bilim ve araştırma alanında katılıma hazır olduğu belirtilmektedir. Eğitim ve kültür alanında Türkiye'nin ilerlemeyi büyük ölçüde tamamladığı, ve bu alanda katılıma hazır olduğu belirtilmiştir. Çevre mevzuatına uyumda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Tüketicinin ve sağlığın korunması alanında özellikle piyasa izleme sistemi konusunda ilerleme sağlanmıştır. Gümrük Birliği alanındaki ilerleme henüz tamamlanmamıştır. Dış ilişkiler alanında ilerleme kaydedilmiş ancak bazı çözümsüzlükler devam etmiştir. Dış güvenlik ve savunma politikası alanında AB'ye uyum devam ederken Türkiye özellikle Ortadoğu'da bölgesel istikrarın gelişmesi için adımlar atmıştır. Mali kontrol ve mali ve bütçe hükümleri alanlarında ilerlemeler kaydedilmiştir¹⁰⁶.

2007 İlerleme Raporu

2007 İlerleme Raporu 1 Kasım 2006'dan Kasım 2007'nin ilk haftasına kadar olan süreyi kapsamaktadır¹⁰⁷. Raporda ordunun Nisan 2007'de yaptığı e-mektubunun demokrasinin üstünlüğü ilkesine zarar verememiş olduğu vurgulanırken, MGK'nın personel sayısının düşürüldüğüne ancak İç Hizmet Kanunu'nda değişikliğe gidilmediğine vurgu bulunmaktadır. Genel olarak ordu üzerinde tam bir sivil denetim sağlanamadığına değinilmiştir. Türk Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu'nda (CMK) 2006 Aralık ayında yapılan değişiklikler sayesinde yargının verimliliği açısından ilerleme kaydedilirken, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusunda kaygıların sürdüğüne dikkat çekilmektedir.

Önceki raporlarında vurgulanan farklı olmayarak yolsuzluğun yaygın olduğuna ve bu konuda ilerleme sağlanmamış olduğuna değinilmiştir¹⁰⁸. İnsan

¹⁰⁶ A.g. k., s. 30-75.

¹⁰⁷ Commission Staff Working Document. Turkey 2007 Progress Report. SEC(2007) 143. Brüksel 6 Kasım 2007.

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/turkey_progress_reports_en.pdf s 3- 5.

¹⁰⁸ A.g.k., s. 4-11.

hakları ve azınlıkların korunması başlığı altında, uluslararası insan hakları hukukuna riayet alanında, işkenceye sıfır tolerans politikasının ilerlemeye devam ettiği ve rapor edilen işkence vakalarının sayısında düşüş tespit edildiği belirtilmiştir¹⁰⁹. Adalet Bakanlığına bağlı Adli Tıp Kurumunun bağımsızlığının güçlendirilmesine ve tıbbi raporlarının genel kalitesinin iyileştirilmesine ihtiyaç duyulduğu ayrıca tutuklama öncesi gözaltı süresince işkence vakaları meydana geldiği vurgulanmaktadır. Cezaevlerinin fiziksel altyapısının iyileştirilmesi ve personelin eğitiminin geliştirilmesi alanındaki çalışmalar devam ederken cezaevlerinin fiziksel sorunları çözümden uzak kalmakta, işkenceye karşı BM sözleşmesi'nin Ek İhtiyari Protokolün henüz onaylanmamış olması nedeniyle, sivil ve askeri cezaevlerinin bağımsız ulusal organlarca izlenemez durumda olduğu tespitleri yapılmaktadır.

İfade özgürlüğü alanında, serbest tartışmalar yapıldığına dikkat çekilmiş ancak TCK'nın bazı hükümleri uyarınca şiddet içermeyen görüşlerin ifadesi kovuşturma ve cezalandırmaya tabi olması devam etmektedir. 301. madde AB standartlarıyla uyumlu olmaktan uzaktır. Hırant Dink cinayetine de değinilerek 2 Temmuzda başlayan mahkemenin hala devam ettiğine dikkat çekilmiştir. Toplanma özgürlüğü konusunda ise standartların AB ile uyumlu olduğu belirtilirken, özellikle 1 Mayıs gösterileri sırasındaki polis tarafından kullanılan orantısız güce dikkat çekilmiştir. Dernek kurma özgürlüğü alanında mevzuatın değişmesinin olumlu etkilerinin devam ettiğine değinilmiştir. STK'ların sosyal, ekonomik ve siyasi konuları ele alırken daha özgür ve etkin oldukları belirtilmektedir. Gayrimüslim azınlığın din özgürlüklerinin kısıtlandığına dair yaşanan sorunlar raporda tekrarlanmıştır. Mülkiyet hakları konusunda Vakıflar Kanunu'nun kabulü henüz

¹⁰⁹Uluslararası Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi(ICCPR)'ın 2004 yılında imzalanan Birinci İhtiyari Protokolü 2006 Kasım ayında onaylanmış ve 2007 Şubat ayında da yürürlüğe girmiştir. Engellilerin haklarına İlişkin BM Sözleşmesi 2006 Aralık Ayında BM Genel Kurulu'nda kabul edilmiş 2007 Mart Ayında da Türkiye tarafından imzalanmıştır. Ancak, İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi'nin 2005 Eylül ayında imzalanan İhtiyari Protokolü ve AİHS'ye ek üç Protokolü onaylamamıştır. AİHM, Türkiye'nin AİHS'yi ihlal ettiği 330 karara varmıştır. 2007 rapor dönemindeki AİHM'e başvuru sayısı 2006 rapor dönemindeki başvurudan daha fazladır. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı bir önceki yıla göre daha fazla sayıda başvuru almıştır.

gerçekleşmemiştir bu da özellikle Süryanilerin yaşadığı güçlükleri arttırmaktadır¹¹⁰.

Kadınların şiddetten korunması yönünde özellikle yasal gelişmelerin sağlandığına dikkat çekilmiş, buna rağmen pratiklerin yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Çocuk hakları konusunda bazı ilerlemelerin kaydedildiği ancak, engelli hakları konusunda yeterli gelişme kaydedilmediği belirtilmiştir. Çalışma hakları ve sendikal haklar konusunda kısıtlamalar devam etmektedir. Ayrımcılıkla mücadele politikaları özellikle cinsel yönelim açısından yeteri kadar etkin değildir.

Kürtçe yayın yapan radyo ve televizyonların sayısının artmasına rağmen hala yayın zamanının kısıtlanması sorunu ve eğitimde ve siyasette anadil sorunu devam etmektedir¹¹¹.

Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneğinde ise; malların serbest dolaşımı alanında akreditasyon, standardizasyon ve uygunluk değerlendirmesi bağlamında ilerleme olduğu kaydedilmiştir. İşçilerin serbest dolaşımı alanında çok sınırlı ilerleme olduğu, uyumun başlangıç düzeyinde olduğu ve idari kapasitenin güçlendirilmesi gerektiği bildirilmektedir. Hizmet sunumu serbestisi alanında müktesebatla genel uyumun sınırlı olduğu özellikle iş kurma hukuku ve hizmet sunumu serbestisi dışında AB hukuku ile uyumun düzensiz olduğuna değinilmiştir. Sermayenin serbest dolaşımı alanında sermaye hareketleri ve ödemeler konusunda ilerlemeler kaydedilirken, ödemeler sisteminde hiçbir ilerleme kaydedilmediği belirtilmektedir. Kamu alımları ve şirketler hukuku alanlarında çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Fikri mülkiyet hukuku büyük ölçüde uyumlaştırılmış, bunun yanında sınai mülkiyet hakları konusunda, özellikle uygulama ve yaptırım alanlarında ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Rekabet politikası alanında uyum düzenli değildir: anti-tröst alanında, şirket birleşmeleri de dahil olmak üzere, uyum düzeyi yüksektir. Bunun yanında devlet yardımı konusunda hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. Mali hizmetler ve bankacılık

¹¹⁰ A.g. k., s. 11-21.

¹¹¹ A.g. k., s. 21-24.

alanında iyi derecede ilerleme sağlanmış ancak uyum henüz tamamlanmamıştır. Bilgi toplumu ve medya alanında ikincil mevzuatla uyum kaydedilirken kanunlar AB'de uygulanan çerçeveye kısmen uyumludur. Tarım alanında uyum sınırlı kalmaktadır. Gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikalarında sınırlı ilerleme sağlanmıştır, müktesebat henüz iç hukuka aktarılmamıştır. Balıkçılık kaynak ve filo yönetimi konularında ilerleme kaydedilirken, Ortak Balıkçılık Politikasına mevzuat uyumu konusunda ilerleme sağlanamamıştır. Taşımacılık politikası alanında özellikle karayolu sektörü müktesebatla büyük ölçüde uyumlu olup demiryolu sektöründe ilerleme olmadığı kaydedilmiştir. Deniz ve hava taşımacılığı konusunda Türkiye uluslararası sözleşmelerin tümüne taraf değildir. Enerji verimliliği üzerinde bir çerçeve kanun kabul edildiği belirtilirken, enerji alanındaki uyumun düzensiz olduğuna değinilmiştir. Vergilendirme alanında bir miktar ilerleme olduğu; ekonomik ve parasal politika alanında da ilerleme olduğu kaydedilmiştir. Buna rağmen, Merkez Bankasının tam bağımsız olmaması gibi önemli sorunlar devam etmektedir. Bu alandaki politikaların oluşturulmasında bölünmüşlük ve koordinasyon yetersizliği bulunmaktadır. 2007- 2011 yıllarını kapsayan Resmi İstatistik Programının kabul edilmesiyle, istatistiki altyapı alanında ilerleme kaydedilmiştir. İstihdam ve sosyal politika alanında ilerleme kaydedilirken, idari kapasitenin geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. İşletme ve sanayi politikası araçları alanında bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) için yeni bir bütçe mevzuatı yapılmıştır. Trans-Avrupa ağları alanında bir miktar gelişme kaydedilmiştir. Bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu alanında genel olarak Türkiye'nin müktesebata uyumunun sınırlı olduğu belirtilmiştir. Yargının etkinliği bakımından ilerlemeden söz etmek mümkünse de kapsamlı bir Ulusal yargı Reformu Stratejisi bulunmamaktadır. Temel haklar bakımından mevzuatta ve uygulamada sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir belli başlı konular halledilememiş önemli sorunlar olarak var olmaya devam etmektedir. Adalet özgürlük ve güvenlik alanında Türkiye, mevzuatını AB uygulamalarıyla uyumlaştırma konusunda ilerleme kaydetmeye devam etmiş olup; Türk mevzuatı belirli ölçüde AB müktesebatıyla uyumludur. Bilim ve araştırma

alanında iyi ilerleme kaydedilmiştir. Genel olarak, Türkiye, katılım için bu alanda iyi hazırlanmış durumda olup; bütünlüklü bir araştırma stratejisinin tasarımı ve uygulanması bakımından ileri düzeydedir. Bunun yanında KOBİ'lerin rolünün bu alanda artırılması gerekmektedir. Eğitim, öğretim, gençlik ve kültür alanlarında iyi ölçüde ilerleme kaydedilmiştir. Bunun yanında Türkiye'nin, Lizbon stratejilerine uyuma devam etmesi gerekmektedir. Çevre müktesebatı alanında ilerleme kaydedilse de genel olarak uyum yetersizdir. Türkiye tüketicinin ve sağlığın korunması alanında bir miktar ilerleme kaydetmiş ve bu alanda tatmin edici bir uyum düzeyine ulaşılmıştır. Gümrük Birliği sayesinde Türkiye'nin bu alandaki uyumu yüksek seviyede olup serbest ticaret bölgeleri, gümrük vergilerinin indirilmesi, taklit mallarla mücadele ve sonradan kontrol ile ilgili uyum henüz tamamlanmamıştır. Dış güvenlik ve savunma politikası alanında AB politikasıyla yakın uyum devam ederken Irak'ta istikrarın sağlanması konusunda AB çabalarına katılan Türkiye aynı zamanda AB'nin Komşuluk Politikasını desteklemektedir. Mali kontrol alanında sınırlı ilerleme kaydedilirken, mali ve bütçesel hükümler alanında özel bir gelişme kaydedilmemiştir¹¹².

2008 İlerleme Raporu

2008 Türkiye İlerleme Raporu 1 Ekim 2007 ve Ekim 2008'in ilk haftasına kadar meydana gelen gelişmeleri kapsamaktadır. 5 Kasım 2008 tarihinde Avrupa Komisyonu Genişleme Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan, İlerleme Raporu AB, AB Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Olli Rehn tarafından tanıtılmıştır. Raporda, 2008 yılının Türkiye için sıkıntılı bir yıl olduğu belirtilmiş, Anayasa Mahkemesi kararlarına dikkat çekilmiş, Türkiye'nin Kafkaslardaki çatışmalara müdahalesi övülerek, Türkiye'den Kıbrıs Rum ve Türk tarafları arasındaki müzakerelere yardımcı olması için çağrı yapılmıştır¹¹³.

¹¹² A.g.k., s. 32-77.

¹¹³ "Olli Rehn İlerleme Raporunu Açıkladı". (5 Kasım 2008). Star Gazetesi, Çevrimiçi. <http://www.stargazete.com/dunya/olli-rehn-2008-ilerleme-raporunu-acikladi-144929.htm>. 10.12.2008.

Raporda, Gül'ün Ermenistan'a ziyaretini siyasi diyalog açısından olumlu olduğu ve Hükümetin AB sürecine ve reformlarına bağlılığını gösterdiğini belirtmiştir. Yerel yönetimler konusunda TBMM'nin Mart 2008'de belediyelere ilişkin yeni bir kanun kabul ettiği ve bu kapsamda yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılmasının devam ettiği belirtilmiştir. uygulanmıştır. TSK' nın üst düzey mensuplarının Kıbrıs, Güneydoğu, laiklik ve siyasi partiler konularında kendi sorumlulukları dışında kalan konularda görüş beyan etmeye devam ettikleri ve TSK' nın İç Hizmet Kanunu konusunda herhangi bir değişiklik yapılmadığı belirtilmiştir. Adalet Bakanlığı yargı reformu üzerinde çalışmaktadır. Yolsuzluğun hala yaygın olduğu ve yolsuzlukla mücadele için çok sınırlı adımlar atıldığı belirtilmiştir¹¹⁴.

İnsan haklarına ilişkin olarak herhangi bir gelişme olmadığı kaydedilirken, işkenceye karşı BM Sözleşmesinin İhtiyari Protokolünün onaylanmadığı, ve engellilerin haklarına ilişkin BM Sözleşmesi'nin onay sürecinin beklemede olduğu, aynı zamanda AİHS' ye ilişkin üç ek protokolün henüz onaylanmadığı belirtilmektedir.

Raporda, AİHM, Türkiye'nin AİHS 'yi ihlal ettiği sonucuna vardığı 226 karar vermiştir. Ayrıca AİHM' e yapılan başvuru sayısı artmıştır. Genel olarak, Türkiye AİHM kararlarını uygulama konusunda ilerleme sağlamaya devam etmiştir, ancak daha fazla çaba harcaması gerekmektedir. İnsan haklarının geliştirilmesi ve güçlendirilmesine ilişkin kurumların bağımsızlık ve kaynaklılık sorunları devam etmektedir. İnsan hakları savunucularının kişisel güvenliklerine karşı tehditler yapılmakta ve tutukluların hakları ve polis nezaretindeki konumlarını iyileştirecek çalışmalar sürmektedir¹¹⁵. Hükümetin

¹¹⁴ A.g. k., s. 6-11.

¹¹⁵ Adli Tıp Kurumu, raporlarının güvenilirliğini artıracak olan ISO kalite akreditasyonu için hazırlanmaktadır. Özellikle resmi gözaltı merkezlerinin dışında bilhassa tutuklu nakilleri arasında işkence ve kötü muamele olaylarıyla ilgili olarak STK'lara yapılan başvuru sayısında artışlar olmuştur. Ayrıca resmi önlemlerin gözaltı veya cezaevinde ortaya çıkan işkence ve kötü muamele olaylarını önleyemediği durumlarla karşılaştığı belirtilmekte ve bu gelişmelerin endişe verici olduğu belirtilmektedir. İnsan hakları ihlallerinin cezasız kalması bağlamında Adalet Bakanı yakın geçmişte meydana gelen gözaltında işkence sonucu ölüm olayı nedeniyle kamuoyu önünde özür dilemiş, buna rağmen insan hakları ihlallerinin cezasız kalması konusu endişe verici olmaya devam etmektedir. Güvenlik güçleri tarafından işlenen insan hakları ihlalleri iddialarına karşı anında, tarafsız ve bağımsız bir şekilde araştırma uygulaması mevcut olmadığı belirtilerek 2006'da meydana gelen Diyarbakır olaylarında 70 şikayet başvurusunun hiçbirinin sonuçlandırılmadığı belirtilmiştir.

işkenceye karşı sıfır tolerans iddiasına rağmen işkence ve kötü muamelenin önlenmesi alanında sınırlı çaba kaydedilmiştir.

Bunun yanında ifade özgürlüğünü kısıtlayan hükümler endişe kaynağı olmaya devam etmektedir: örneğin TCK'nın 215, 216 ve 217. maddeleri ve Terörle Mücadele Yasası bağlamında 'şiddete teşvik' ve 'kamu menfaati' gibi muğlak ifadeler bazı kişilerin yargılanması ve hüküm giymesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum AİHM 'in ifade özgürlüğü ile ilgili içtihat hukukuna aykırıdır. Toplanma özgürlüğü kapsamında yasal çerçeve Avrupa standartlarıyla uyumlu olmakla birlikte barışçıl toplanma hakkının keyfi olarak kısıtlanması devam etmektedir. Polisin 1 Mayıs'ta Taksim Meydanında gösteri yapma yasağı getirdiği ve sendika temsilcilerine karşı orantısız güç kullandığı tespit edilmiştir. Nevruz kutlamalarında Güneydoğuda göstericilere karşı şiddet kullanılmış, Van'da üç vatandaş hayatını kaybetmiştir. Dernek kurma özgürlüğüyle ilgili olarak Vakıflar Kanununda Şubat 2008'de yapılan değişiklikler olumlu karşılanmakta, ancak buna rağmen, derneklerin yurt dışından fonlanmasıyla ilgili sorunlar devam etmektedir.

Gayrimüslim azınlık ve Alevilerin sorunları devam etmektedir. Ülkedeki gayrimüslim gruplar saldırılara hedef olmakta ve Vicdani ret hala kabul edilmemektedir¹¹⁶. Azınlık hakları konusunda Türkiye'nin azınlıklara yaklaşımı değişmemiştir. Rum azınlık eğitim ve mülkiyet haklarıyla ilgili sorun yaşamaya devam etmektedir. Kültürel haklara ilişkin olarak TRT'nin Türkçe dışındaki dillerde de gün boyu yayın yapmasına izin verilmiştir. Ancak özel yayın kanallarının kurulması engellenmektedir.

Kadın hakları konusunda Başbakanlığın töre cinayetleri ve aile içi şiddete yönelik genelgesi kamu kurumları arasındaki işbirliğinin geliştirilmesine yardımcı olmuş, adli kurumlar ve kolluk kuvvetler için eğitimler düzenlenmiştir. Sığınma evlerinin sayısı çok az artmıştır. Rapor döneminde çoğunluğu büyük kentlerde olmak üzere 220 adet töre cinayeti rapor edilmiş, kadınların sorunları devam etmektedir. Çocuk hakları alanında Sosyal

¹¹⁶ A.g.k., s. 11-19.

Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu personeli istihdam edilmiş bunun yanında okul çağında okula gitmeyen 6 -14 yaş arası 450.000 çocuk tespit edilmiştir. Engelli hakları, işçi hakları ve sendikalar bağlamında kayda değer bir gelişme sağlanmamıştır. Ayrımcılığın önlenmesi ilkesinin Anayasa'da güvence altına alınmasına rağmen özellikle dernekler baskı altındadır¹¹⁷.

Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği kapsamında ise, malların serbest dolaşımı alanında genel ilkeler alanında bir miktar ilerleme kaydedilmiş, ancak yasal metroloji, ilaç malzemeleri, kimyasallar ve gıda maddeleri gibi alanlarda teknik engeller hala mevcuttur. İşçilerin serbest dolaşımı alanında ilerleme çok sınırlıdır. İş kurma özgürlüğü konusunda KOB' de talep edildiği üzere detaylı bir uyum stratejisi sunamamıştır. Sınır ötesi hizmet sunumu serbestisi alanında yeni bir gelişme olmamış, bu alanda kayıt, lisans ve yetkilendirme zorunluluğu müktesebat ile uyumsuz olmaya devam etmektedir. Sermayenin serbest dolaşımı alanında bir miktar ilerleme kaydedilmiş, bunun yanında sermayenin serbest dolaşımına dair kısıtlamalar ekonominin çeşitli sektörlerinde devam etmektedir. Kamu alımları alanında bir miktar ilerleme kaydedilmiş, bu alanda genel koordinatör olarak Maliye Bakanlığı görevlendirilmiştir. Şirketler hukuku alanında kayda değer bir gelişme olmamış, Fikri mülkiyet hukuku alanında genel uyum nispeten gelişmiş, buna rağmen sınai mülkiyet haklarıyla ilgili uygulamada yetersizlikler mevcuttur. Rekabet politikası konusunda şirket birleşmeleri dahil, anti-tröst alanında yüksek düzeyde uyum sağlanmıştır. Mali hizmetler alanında iyi derecede ilerleme sağlanmıştır ancak özellikle sigortacılık ve ek emeklilik alanlarında bağımsız bir kuruma ihtiyaç duyulmaktadır. Bilgi toplumu ve medya faslında uyum sınırlı kalmakta ancak elektronik iletişim alanında, özellikle cep telefonu ve geniş bant piyasalarında hakim operatörlere uygulanan rekabetçi korunma tedbirlerine ilişkin bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Tarım politikasında sınırlı uyum kaydedilmiştir. Gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası alanında sınırlı ilerleme sağlanmıştır ve bu politikanın güçlendirilmesi gerekmektedir. Balıkçılık konusundaki müktesebata uyumda önemli bir gelişme kaydedilmemiştir.

¹¹⁷ A.g.k., s. 19-24.

Gözden geçirilmiş Balıkçılık Kanunu henüz kabul edilmemiştir. Taşımacılık alanında önceki senelerden farklı bir gelişme olmamış ancak kirliliğin önlenmesi konusunda çaba sarf edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Enerji alanında rekabet sınırlı olup enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji alanında ulusal hedefler henüz belirlenmemiştir. Vergilendirme alanında alkol ve tütün ürünleri üzerindeki ayrımcı vergilendirme devam etmektedir. Ekonomik ve parasal politika alanında bir miktar ilerlemeden bahsedilirken ekonomik politikanın oluşturulmasında bölünmüşlüğü devam ettiğine dikkat çekilmiştir. İstatistik alanında iyi düzeyde ilerleme sağlanmıştır. İdari kapasite gelişmiştir öte yandan istatistiki alanda veri sağlayan diğer veri sağlayıcılarla işbirliği ve TÜİK'in eşgüdüm sağlayıcı rolünün daha da güçlendirilmesi gerekmektedir. Sosyal politika ve istihdam ve Trans-Avrupa şebekeleri alanlarında bir miktar ilerleme kaydedilmiş, Nabucco doğalgaz boru hattına yönelik hazırlıklar başlamıştır. Yargı bağlamında bir miktar ilerleme kaydedilirken, yolsuzlukla mücadele konusunda sınırlı ilerleme söz konusudur. Temel hakları korumak için yasal düzenlemelerin uyumlaştırılmasından söz etmek mümkündür. Adalet, özgürlük ve güvenlik alanında özellikle uyuşturucu kaçakçılığı ve insan ticaretinin önlenmesi alanlarında olmak üzere, bir miktar ilerleme kaydedildiğini belirtmek mümkündür. Bilim ve araştırma alanında iyi seviyede ilerleme sağlanmıştır. Genel olarak, Türkiye, bu fasılda iyi hazırlanmış olup, Avrupa Araştırma Alanı'na entegre olma yolundadır. Eğitim, öğretim, gençlik ve kültür alanlarında iyi ölçüde ilerleme kaydedilmiştir. Çevre konusunda özellikle atık su ve doğa koruma alanlarında ilerlemeler olduğu belirtilirken genel uyum seviyesinin düşük olduğuna dikkat çekilmiştir. Genel olarak, tüketicinin ve sağlığın korunması alanlarında ilave ilerleme sağlanmıştır. Tatmin edici bir yasal uyum seviyesine ulaşılmıştır. Ancak, özellikle güvenlik-dışı konularda ve genel olarak tüketicinin korunmasını teminde daha fazla çaba gösterilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Gümrük Birliği alanında özellikle önceki raporlardan farklı olarak; taklit mallarla mücadele konusunda ilave çaba gösterilmesinin gerekliliği vurgulanmış. Dış ilişkiler alanında yüksek seviyede uyum sağlandığı ancak uyumun daha tamamlanmadığı kaydedilmiştir. Türkiye'nin AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'yla uyumu devam etmiş Kafkasya ve Orta Doğu'da bölgesel istikrarın artırılması için

çalışmalarda bulunulmuştur. Mali kontrol alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiş, KMYK Kanunu'nun tam olarak uygulanmasını temin etme yanında ilave çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Mali ve Bütçesel Hükümler alanındaki müktesebat alanında hazırlıklar henüz başlangıç aşamasındadır¹¹⁸.

Genel Değerlendirme

Türkiye İlerleme Raporları, Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerini karşılama durumunu ve gelişme seviyesini tespit etmek amacıyla hazırlanmaktadır. Bu çalışmada yer alan bütün raporlarda belirtilen Kürt kökenli vatandaşlarını azınlık statüsünde sayılması, diğer resmi azınlıklarının mülk meselesi sorunlarının çözümü yönünde adımlar atılması, 301. maddenin kaldırılması, GKRY 'nin tanınması ve Ermenistan'la ilişkilerin normalleştirilmesi yönündeki tavsiyeler taviz olarak görülmemeli, aksine Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin sağlıklı devam ettiğine yönelik adımlar olarak nitelendirilmelidir¹¹⁹. Bunun yanında ilerleme raporlarının yol gösterici olması gerektiği de vurgulanmaktadır.

Bu dönemden sonra reform sürecinin yavaşlaması AB'yi de olumsuz etkilemiş, raporlar sadece mevcut durumların anlatıldığı gözlem raporları haline gelmiştir. Komisyon'un Türkiye'ye yönelik eleştirileri devam ederken, öte yandan da Komisyon katılım sürecini canlandırmak için yapıcı öneriler ve eleştirilerde bulunmaktan da çekinmemektedir. İKV'ye göre raporlar bu haliyle müzakerelerde yaşanan gerçek sorunların önemli bir bölümüne yer vermemekte ve Komisyon bu konularda tavır almaktan kaçınmaktadır¹²⁰. Türkiye 2004'den bu yana insan haklarına ilişkin pek çok uluslararası belgeyi onaylama kapsamında ilerleme kaydetmiş ve Türkiye'de reform izleme grubu ve insan hakları gibi kurullar oluşturulmuş fakat bu kurumların bağımsızlığı

¹¹⁸ A.g.k., s. 37-87.

¹¹⁹ Tezcan, Ercüment. 2007 İlerleme Raporuyla İlgili Bazı Değerlendirmeler. (24 Kasım 2007). *Usak Gündem*. <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=12&id=844>. 15.01.2009.

¹²⁰ "2008 İlerleme Raporu Hakkında İKV'nin Görüşü". (5 Kasım 2008). *AB Haber*. <http://www.abhaber.com/haber.php?id=23769>. 05.01.2009.

hala sağlanamamış yetki ve etkileri sınırlı kalmıştır. Uluslararası insan hakları hukukuna riayet alanında işkenceye sıfır tolerans politikasını kabul etmiş fakat hala işkence ve kötü muamelenin önü alınamamıştır. İnsan Hakları Başkanlığı bağımsız bir kurula dönüştürülemediği. İşkence ve kötü muamele, hükümetin sıfır tolerans iddiasına rağmen, önlenmesinde sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

Cezaevi koşullarının iyileştirilmesi hususunda, Türkiye, pek fazla ilerleme kaydedememiştir. Cezaevlerinin fiziksel altyapısının geliştirilmesi ve personelin eğitim alması konusunda ilerlemeler kaydedilirken, gözaltında olan kişilerin, ailelerine haber verilmesi ve avukat yardımı alması konusunda tutarlı bir işleyiş yoktur.

Bağımsız yargı alanında Türkiye, yapılan reformlarla (yeni Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemeleri Kanunu ve Ceza infaz kanunuyla birlikte) ilerleme kaydetmiş fakat yargının bağımsızlığı konusu hale tartışmalıdır.

Türkiye kültürel haklar alanında, Kürt vatandaşlarımızın durumları açısından 1999'dan bu yana ilerleme kaydetmiş fakat Kürt kültürünün yaşatılmasına yönelik hoşgörü tam olarak gösterilmediği için ilerleme raporlarında sürekli eleştirilmektedir. Her ne kadar Kürtçe yayın yapan radyo ve televizyon sayısının artması olumlu bir gelişme olarak ifade edilse de, yayın zamanlarının kısıtlanması ve Kürtçe dil kurslarının fon yetersizliğinden dolayı kapatılması Komisyon'un olumsuz değerlendirmeleri arasında yer almaktadır.

İlerleme raporlarına göre, Türkiye, azınlık hakları alanında da yeterli bir ilerleme kaydedememiştir. Özellikle Komisyon tarafından, Türkiye'de, Avrupa standartlarıyla uyum içinde kültür çeşitliliğinin korunmadığı, azınlıkların desteklenmediği ve azınlıklara saygının yeterince gelişmediği hususlarında eleştiriler gelmektedir.

Kadın hakları alanında, Türkiye'de özellikle Başbakanlığın töre cinayetleri ve aile içi şiddete yönelik genelgesi ve adli kurumlar ve kolluk kuvvetler için verdiği eğitim olumlu gelişmeler olarak görülmektedir. Fakat sığınma evlerinin az sayıda olması ve fazla sayıda töre cinayetinin rapor edilmesi, Türkiye'de kadın hakları sorunlarının devam ettiğini göstermektedir. Çocuk hakları alanına ise, eğitime erişim, sosyal hizmetler ve çocuk adalet sisteminde ilerlemeler kaydedilirken, eğitim, adalet sistemi ve çocuk işçiler de olmak üzere çocuk haklarına ilişkin alanlarda sorunlar devam etmektedir.

Komisyona göre, Türkiye, ifade özgürlüğü alanında Türk Ceza Kanununda 301.maddeye yönelik değişiklikler yapılmış olması olumlu bir ilerleme olarak kaydedilirken, hala Türk Ceza Kanununun bazı maddelerinde ifade özgürlüğünü kısıtlayan hükümlerin var olduğu belirtilmektedir. Bu maddeler yüzünden Kürt meselesi hakkında şiddet içermeyen görüş ifade edenler hakkında soruşturma açılması ve bu kişilerin cezalandırılmasıyla sonuçlanmıştır.

Basın Özgürlüğü alanında olumlu ilerlemeler olmuştur, özellikle TRT'de Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde yayınlar başlamıştır. Yeni Basın Kanunu ve Yeni Ceza Kanununun ardından serbest bırakılmalar ve beraatlar gibi olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

Din özgürlüğü konusunda, özellikle ibadet özgürlüğüne genel anlamda saygı gösterildiği belirtilmektedir. Fakat Aleviler dini eğitim ve ibadet yerleri olmak başta olmak üzere sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedirler. Gayrimüslim tüm dini toplulukların kısıtlama olmadan hareket edebilmeleri için AİHS ile yasal bir çerçeve oluşturulmasında eksiklik olduğu beyan edilirken, Vakıflar Kanununun kabulüyle ilerleme kaydedildiği belirtilmektedir.

Sendika Hakları kapsamında, Türkiye'de ilerleme kısıtlı kalmıştır. Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye'nin sendika hakları alanında ILO standartlarını yakalamaktan çok uzak olduğu belirtilmiş ve Sendika yasasının

grev ve toplu pazarlık hakkı konusunda önemli kısıtlamalar getirmiş olması eleştirilmiştir.

Kıbrıs konusunda ise Türkiye ilerleme kaydedilmezken, özellikle Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti ise ikili ilişkilerin normalleştirilmesi konusunda herhangi bir ilerleme kaydedemediği bahsedilmiş, diğer taraftan Türkiye'nin BM himayesinde çözüm bulunmasına olumlu baktığı vurgulanmıştır.

4.2.6. Müzakere Dosyalarının Açılmasının Türkiye'nin Avrupalılaştırmasına Katkısı

'Türkiye'nin bir numaralı önceliği AB'ye üyelik sürecidir. Şunu söyleyebilirim ki 2008 Türkiye için AB yılı olacak" ¹²¹, bambaşka bir yıl olacak, şaşıracaksınız'¹²², sözleriyle Türk yöneticilerinin AB'ye tam üyelikten vazgeçmediklerini göstermektedir, ancak bu sözlerin içinin de doldurulması beklenmektedir. 1999- 2004 yılları arasında, Türkiye'nin müzakereleri başlatabilmek için yerine getirmesi gereken bir sürü ev ödevi bulunmaktaydı, ancak AB konseyinin 2004 yılında¹²³, yeşil ışık yakmasının ardından reformlarda yavaşlama yaşanmıştır. Türk hükümeti özellikle 2005 yılından itibaren, AB hedefinden sapmış 2004 öncesi reform hızını ve coşkusunu yakalayamamıştır. AB Türkiye Raportörü Hollandalı Hıristiyan Demokrat Ria Oomen-Ruijter bu durumu şu şekilde dile getirmektedir: "Türkiye'de AB reformları yavaşladı. Hükümet ikinci defa seçimi kazandı. Reformları yapmak için gücü de vardı, ama AB heyecanı kalmadı. Ben hükümetten ve muhalefetten AB'ye tam üye olacak gibi reformların yapılması çağrısında bulunuyorum. Reformlar ile ilgili sözler değil uygulama bekliyoruz" ¹²⁴.

¹²² Bayar, Şahin. Bu yıl AB yılı olacak. (31 Aralık 2008).*Taraf*.

¹²³ Uysal, Ceren. (2001). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi.1*, s. 140-153.

¹²⁴ Bayar, Şahin.(31 Aralık 2008). "Bu Yıl AB Yılı Olacak", *Taraf*. Görüş Bildiren: Beril, Dedeoğlu. (Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi).

Reformlarda ve müzakere başlıklarında ilerleme sağlanamaması ve Kıbrıs'la ilgili olarak GB için hazırlanan ek protokolün hayata geçirilmemesi ilişkileri daha kritik bir konuma getirmiştir. Yukardaki açıklamalara rağmen 2008 yılının oldukça durgun geçtiğini vurgulayan Dedeoğlu¹²⁵, Türkiye'nin reformları gerçekleştirme ve yaşama geçirmek konusunda çok tutuk davrandığını, hatta bazı alanlarda geriye bile gittiğini söylemenin mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu tutumdan olumsuz etkilenen AB'nin de Türkiye'ye yönelik heyecanı kalmamıştır. AB Komisyon'un 2008 yılını kayıp olarak ilan etmesinin ardından müzakerelerin isteyen üye ülkeler ortaya çıkmıştır¹²⁶.

Her ne kadar üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği açısından Türkiye, 3 yıl boyunca yeterli ilerlemeyi gösterememiş ve Bilim ve Araştırma faslı dışındaki fasıllarda gereken reformları hayata geçirememiş olsa da tam üyelik müzakerelerinin Türkiye'nin Avrupalılaşmasına katkıda bulunmadığını iddia etmek yanlış olacaktır. Çünkü Tam üyelik müzakerelerinde yer alan fasıllar (35 fasıl) hayata geçirildiğinde, Türkiye her alanda Avrupalılaşma düzeyini yakalamış olacaktır. Ayrıca İlerleme raporları detaylı incelendiğinde görülmektedir ki son 5 yılda özellikle, insan hakları alanında Türkiye'de yasal ve uygulama alanlarında üye ülkelerinkine benzer gelişmeler sağlanmıştır. Sürecin yavaşlamasının nedenleri arasında tam üyelik konusunda belirsizliklerin yaşanması, Türkiye'ye tam üyeliğin verilmesinin garanti edilememesi, Kıbrıs sorununun müzakere sürecine olumsuz yansımaları ve Türkiye'de yaşanan siyasi çalkantılar sayılabilir. Tüm olumsuzlıklara rağmen Türkiye tam üyelik hedefinden vazgeçmemiştir. AB'ye tam üyelik hedefinin gerçekleştirilebilmesi için AB ruhunu canlandırmak' gerektiği Türk yetkillerce sürekli dile getirilmektedir.

¹²⁵ A.g.k.

¹²⁶ "AP Dış İlişkiler Komisyonunda Türkiye Raporu Tartışıldı". AB Haber. <http://www.abhaber.com/yazdir.php?id=24108>.

4.2.7. Sonuç ve IV. Bulguya geçiş

AB ile 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılan müzakereler tüm belirsizlikleri korumakla beraber devam etmektedir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Dışişleri Bakanı Ali Babacan tarafından dile getirilen "2008 AB yılı olacak" mesajları ise iyi niyetli beyanların ötesine geçememiştir.

Bunun yanında, İKV'nin gözlemlendiği gibi, AB'nin de "Türkiye'ye yönelik genişleme politikasında strateji ve vizyon eksikliğinin bulunması müzakeresi olumsuz etkilenmektedir, ancak tüm yavaşlığına rağmen Türkiye'nin inatla müzakere başlıklarını ulusal yasalarına aktararak hayata geçirmesi hayati önem taşımaktadır¹²⁷. Adı geçen fasılların hayata geçirilmesi durumunda Türkiye batılılaşmanın veya Avrupalılaşmanın yanında kendi vatandaşlarını çağdaş bir ülkede yaşatabilecektir.

Bir sonraki IV. Bölümde Türkiye'nin Avrupalılaşmasında siyasal, sosyal ve kültürel boyut tartışılacak, özellikle müzakere başlıkları değerlendirilecek ve sık sık değinilen Kıbrıs sorunu, PKK sorunu, 301. madde sorunu ve ordunun siyasetteki rolü gibi sorunlarda analiz edilecektir.

4.3. Türkiye'nin Avrupalılaşmasında Siyasal, Sosyal ve Kültürel Boyut

Bulgularına Giriş

Uygulanmaya konamadan reddedilen Avrupa anayasasının mimarı Valérie Giscard d'Estaing, Türkiye ve AB arasında aşılması mümkün olmayan engeller olduğunu ileri sürerek, Türkiye'nin üyeliğinin AB'nin sonunun geldiğine işaret edeceğini iddia etmiştir. Giscard d'Estaing

¹²⁷ "2008 İlerleme Raporu Hakkında İKV'nin Görüşü", *AB Haber*, 5 Kasım 2008.
<http://www.abhaber.com/haber.php?id=23769> 05.01.2009.

Türkiye'nin farklı bir kültüre ve yaşam boyutuna sahip olduğunu savunmuştu¹²⁸. Benzer yönde ve farklı alanda açıklama yapan AB Tarım Komisyon Üyesi Franz Fischler, Türkiye'nin 'şahsına münhasır' bir toplum olduğunu ve Avrupa'dan ziyade Doğu kültürüne daha yakın durduğunu, ayrıca Türkiye'nin AB hayalinin yalnızca elitlere ait olduğunu Türk vatandaşlarının çok büyük bir çoğunluğunun Avrupa projesinden habersiz veya projeye ilgisiz olduğunu iddia etmiştir¹²⁹.

Bu bağlamda, IV. Bölümde Avrupa'nın ortak değerleri Demokrasi, Çok Kültürlülük, Hukuk ve Adalet, İnsan Hakları, Çoğulculuk ve Tolerans kavramları sorgulanacaktır. Ardından Türkiye'nin bu değerlerden uzaklığı veya farklılığı analiz edilecektir. Avrupalılık bağlamında Ermeni, Kıbrıs, Kürt, 301. Madde, Ordunun Siyasetteki Rolü ve İslam irdelenecektir ve ardından, ardından Türkiye'nin tam üyelik perspektifi öncesi bu sorunlara yaklaşımına değinilecektir. Son olarak AB üye ülke vatandaşlarının Türkiye'nin üyeliğine yönelik tepkileri ve bazı AB liderlerinin Türkiye'nin AB'ye entegrasyonuna olumsuz yaklaşımları dile getirilecek ve hipotezin ispatlanmasının veya reddini içeren sonuç bölümü yer alacaktır¹³⁰.

4.3.1. Avrupa'nın Ortak Değerleri (Demokrasi, Çok Kültürlülük, Hukuk ve Adalet, Çoğulculuk, İnsan Hakları ve Tolerans)

Avrupa Birliğini oluşturan anlaşmalar 'Ortak Değerler' söylemini geliştirmiş, Birliğin 'Ortak Değerler Topluluğu' niteliği vurgulanmıştır. AB temel haklar senedinin giriş bölümünde şu ifade yer almaktadır; 'Avrupa

¹²⁸ Singh, K. Gajendra. (2004). "EU-Turkish Engagement: *A must for stability of the region*". Paper No. 1127. South Asian Analysis Group. 28 Eylül 2004. http://www.saag.org/common/uploaded_files/paper1127.html 04.12.2008.

¹²⁹ Lobjakas, A. (2004). "EU: Union Struggles To Contain Turkey Accession Debate", Payvand's Iran News. 11 Eylül, 2004. <http://www.payvand.com/news/04/sep/1090.html>. 02.12.2008.

¹³⁰ Özgür, Gökmen. (2005). *Avrupa Birliği, Türkiye ve İslam*, Birgün Kitap 1 eki, 8 Ekim 2005. tercüme: The Netherlands Scientific Council for Government Policy, *The European Union, Turkey and Islam* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2004), ISBN 9053567127, Sayfa 174.

halkları, aralarında gittikçe derinleşen bir birlik kurarak, ortak değerlere bağlı barışçıl bir geleceği paylaşmaya kararlı olduklarını vurgularlar¹³¹.”

Demokrasi, Avrupa'nın olmazsa olmaz değerlerinden biridir. 1993 AB oluşumuna kadar olan süreç içerisinde üyelik için gereken şartlardan biri 'demokratik devlet olmak', ilkesi iken Kopenhag siyasi kriterleriyle birlikte önemli siyasi değerlerden biri olmayı sürdürürken, aynı zamanda, Avrupa'da demokrasi, ülkeler arası barışın sağlanması için önemli değer olarak görülmektedir. Diğer yandan, 'sivil, siyasi ve kültürel insan haklarını' güvence altına alan anayasal bir demokrasi olarak da varlığını korumaktadır.

Çok kültürlülük, Avrupa Birliği içinde, farklı ulus devletlerin kültürleri, dilleri ve dinlerinden oluşmuş bir mozaiktir. AB, yayınladığı pek çok bildiriye çok kültürlülüğün önemini vurgulamaktadır. Çok kültürlülükte, farklı kültürler, resmen tanınır ve hakları hukuki açıdan korunur. Temel haklar senedinde, dile getirilen 'birlik, kültürel, dinsel ve dil çeşitliliğini koruyacaktır' ifadesi çok kültürlülüğe yaklaşımın net bir göstergesidir¹³². Kültürlerarası diyalog ve toplumda tam katılım ilkelerine dayalı saygı birliğinin üzerinde ısrarla durduğu ve temel haklar senedinin en önemli parçalarıdır.

Hukuk ve Adalet ilkeleri açısından; AB'ye üye ülkeler, demokrasiyi prensip olarak kabul etmekte, insan haklarını, hukukun üstünlüğünü ve adaleti korumayı benimsemektedirler. Nisan 1978'de Kopenhag'da AB Konseyi tarafından gerçekleştirilen demokrasi bildirisinde belirtildiği gibi, AB'ye üye olmanın yolu, hukuk devleti olmaktan ve çoğulcu demokrasiye sahip çıkmaktan geçer.

Çoğulculuk, demokratik toplumların içinde var olan bir olgudur. Çünkü demokratik anlayış çoğunlukçu bir düşünceye ve çoğunluğun egemenliğine dayanmaktadır. Çoğunluğun yani halkın büyük çoğunluğunun katılmadığı bir demokrasiden söz etmek mümkün değildir¹³³. Demokratik yönetimlerde

¹³¹ Devlet Planlama Teşkilatı. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf>.

¹³² A.g. k.

¹³³ KALDER, http://www.kalder.org/genel/14kongre/ari%20hareketi_cogulculuk.pdf.

çoğulculuk her bireyin düşünce, inanç özgürlüğü, fırsat eşitliği ve bunun gibi daha birçok bireylerin özgürlüklerinin garanti altına alınmasını ifade eder¹³⁴.

AB, tolerans ve ayrımcılığın engellemesi gibi ortak Avrupa Değerleri üzerine inşa edilmiştir. Tolerans, Avrupa'nın din, dil ve kültür farklılıklarına saygıyı temel alan değerlerden biridir. 1998 Avrupa Konseyi deklarasyonu şöyle demektedir: "Avrupa, zengin bir kültürel karışım olup farklılıklara saygı ve tolerans ilkeleri üzerine kurulmuştur. Bütün üye ülkeler, farklı kültürler ve diller üzerine inşa edilmiş ve azınlıkların haklarının korunduğu bir Avrupa idealini gerçekleştirmek için çalışmaktadır"¹³⁵. Komisyon Başkanı Romano Prodi de "Avrupa'nın farklılıkla ilgili olduğunu asla unutmamalıyız. Bu yüzden farklılıklara saygı duymak ve bunun meyvelerini toplamak zorundayız. Avrupa entegrasyonu farklı kültürlerden insanların bir araya gelmesiyle ilgili olmuştur... Farklılıklar Avrupa'nın en değerli hazinelerinden biridir" demektedir¹³⁶.

AB, insan hakları ihlallerine de sıfır toleransla yaklaşmaktadır. Kişiyeye uygulanan, işkence ve kötü muamelelere ile mücadelede sıfır tolerans ile ilgili yasa ve uygulama önlemlerinin alınması ve titizlikle uygulanması AB'ye üye olan ve aday ülkelerin hepsinde istenilen en önemli değerlerdir¹³⁷. İnsan haklarına saygı AB'ye üyeliğin başlıca ön koşullarından biri olup birliğin bütün faaliyetlerine ışık tutan temel bir ilkedir. 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren AB Anlaşması' şöyle belirtmektedir:

"Birlik, 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanan İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesi'yle güvenceye alınan ve Üye Devletler' in ortak anayasal geleneklerinden kaynaklanan temel hakları Topluluk hukukunun genel ilkeleri olarak kabul eder." Birlik, İnsan

¹³⁴ A. g. k.

¹³⁵ Declaration by the Council and the representatives of governments of the Member States on respecting diversity and combating racism and xenophobia, OJ No. C 001, 1998, s.1.

¹³⁶ Prodi, Roman. Inauguration speech at the European Monitoring Centre on Racism. (7Nisan, 2000). Vienna.

¹³⁷ Altın, Birol.(2006). *Avrupa Birliği ve Avrupa Kimliği Tartışmaları*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı. Ankara. s. 102.

Hakları Evrensel Bildirgesini (İHEB) temel alarak 1993 Viyana Konferansında üç temel ilke benimsemiştir: ulusal, kültürel ya da dini nitelikte hiçbir gerekçenin İHEB'in üstün tutulan insan hakları ilkelerinin önüne geçemeyeceği evrensellik ilkesi; haklar arasındaki ayrımı ya da sıralamayı reddeden bölünmezlik ilkesi ve insan üzerinde bir kalkınma tanımıyla bağlantılı olarak insan hakları demokrasi ve kalkınmanın birlikte ilerleyebileceğini savunan bağlantılılık ilkesi¹³⁸, AB, insan haklarını evrensel ve bölünmez olarak nitelendirir, ve bütün aday ülkelerin de aynı biçimde insan haklarına saygılı olmasını bekler¹³⁹.

AB, insan hakları ihlallerine de sıfır toleransla yaklaşmaktadır. Kişiyeye uygulanan, işkence ve kötü muamelelere ile mücadelede sıfır tolerans ile ilgili yasa ve uygulama önlemlerinin alınması ve titizlikle uygulanması AB'ye üye olan ve aday ülkelerin hepsinde istenilen en önemli değerlerdir¹⁴⁰. AB, siyasal sistem olarak demokrasiyi kabul etmiş ve demokrasinin temel kural ve kurumlarının tüm üye ülkelerde en iyi şekilde uygulanmasını hedef alan bir topluluktur. İnsan haklarının korunması, hukuk devleti, bağımsız yargı, Avrupa ülkelerindeki demokrasinin temel unsurlarındandır.

Türkiye'nin, Avrupa'nın değerlerine yakınlığını veya uzaklığını analiz ederken, Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Durao Barosso'nun¹⁴¹, İstanbul'daki konferansında dile getirdikleri dikkat çekicidir. Barosso; 'Katılım Müzakereleri mevzuata uyumun sağlanması ve mevzuatın uygulanmaya konmasından ibaret bir teknik süreç değildir. Müzakereler ortak değerleri, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarının korunması konularında ortak bir anlayışı temel almaktadır. Türkiye iç dönüşüm sürecini büyük bir

¹³⁸ Aktan, Coşkun Can. "Avrupa Birliği'nin Doğuşu ve Genişleme Süreci". <http://ogrenci.hacettepe.edu.tr/~b0122202/Inetpub/wwwroot/iktisat/ab.htm>.

¹³⁹ "Human Rights: Universal and indivisible", http://europa.eu/pol/rights/overview_en.htm.

¹⁴⁰ Altın, Birol.(2006). *Avrupa Birliği ve Avrupa Kimliği Tartışmaları*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı. Ankara. s. 106.

¹⁴¹ Barosso, Jose Manuel Durao. *Kalpleri ve Zihinleri Kazanmak: AB/TÜRKİYE ORTAKLIĞI*. http://eu.bilgi.edu.tr/docs/develact03_tr06.doc.

gayretle sürdürmelidir. Bu şekilde, Türk vatandaşları, AB değerlerini; hak ve özgürlüklerini tam anlamıyla paylaşabileceklerdir' demektedir.

Barosso'nun da ifade ettiği üzere Türkiye, Avrupa değerlerine yakınlaşmaya çalışmaktadır. Demokratik, çok uluslu, çok kültürlü bir hukuk devleti olan Türkiye, Avrupa'nın ileri düzeyde ulaştığı değerlere ulaşabilmek için demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ve azınlık hakları ve kültürel haklar bağlamında ilerleme raporlarında bahsedilen eksikliklerini gidermelidir. Avrupa'nın değerlerine yakınlaşmak için azınlık hakları, kültürel haklar, sendikal haklar, kadın hakları ve Çocuk haklarında da ilerleme kaydetmesi gereklidir.

Avrupa'nın değerlerine yakınlaşabilmek için Türkiye bir takım reformlar gerçekleştirilmiştir.

4.3.2. Avrupalılaşıma Sürecinde Ermeni sorunu, Kürt sorunu, Kıbrıs Sorunu, 301. Madde, Ordunun Siyasetteki Rolü ve Din sorunları

- Ermeni Sorununa Bakış

AB, Türkiye'nin AB'ye entegrasyon sürecinde I. Dünya Savaşı öncesinde meydana geldiği iddia edilen Ermeni soykırımını tanıması için baskı yapmaktadır¹⁴².

Türkiye'nin resmi söylemi, I. Dünya Savaşı'nın öncesinde zor savaş koşulları altında Ermeni tehciri sırasında 300.000 Ermeni'nin ve en az o kadar Türk'ün öldüğünü kabul etmektedir¹⁴³. Ayrıca Türkiye, çeşitli ülke parlamentolarının ve diğer siyasi kurumların soykırım tartışmalarında alet veya araç olarak kullanılmaması gerektiğini, tarihin tarihçilere bırakılması gerektiğini savunmaktadır. Türkiye 2005 yılında resmi olarak Ermeni

¹⁴² Gültaşlı, Selçuk. (18 Aralık 2006). "EU could use Armenian Genocide against Turkey", *Zaman*, <http://www.todayszaman.com/tz-web/yazarDetay.do?haberno=39302>. 05.12.2008.

¹⁴³ A.g.k.

Hükümetine tarihçilerden ve uzmanlardan oluşan birleşik bir komisyon kurulmasını önermiş, Türk ve Ermeni arşivlerinin ve bunların dışında ilgili ülkelerin arşivlerinde 1915 olaylarına ilişkin araştırmalar yapılmasını ve bulguların kamuoyuyla paylaşılmasını sağlamak için açılmasını önermiş ancak Ermenistan'dan ve diğer ülkelere olumlu yanıt alamamıştır¹⁴⁴.

Türkiye, Ermeni soykırımının tanınmasının ardından tazminat ve toprak taleplerinin bile gelebileceğini savunmaktadır. Halil Berktaş ise bu talebi dillendirenlerin yalnızca Kaliforniya'da yaşayan Taşnak grubu olup, Ermeni grupları içinde azınlık olduğunu belirtmektedir. Diğer Ermeni grupları ise, Ermenistan'ın toprak talebinde bulunabileceğini savunmakta ve bu kapsamda Sevr Anlaşmasının tekrar canlandırılmasını önermektedir¹⁴⁵.

Ermeni soykırımı iddiaları konusunda özellikle Fransa, AB'de Türkiye'yi en çok zorlayan ülke olmuştur. Bu kapsamda 12 Ekim 2006 tarihinde Fransız parlamentosu Ermeni soykırımını reddetmenin suç sayılmasına ilişkin yasayı da oylamıştır.

Bu gelişmeler Türk halkında AB'ye yönelik nefreti uyandırmakta ve bu nedenle Bu bakımdan hem Türkiye hem de AB'ye üye ülkeler olumlu diyalogların geliştirilmesini teşvik etmelidirler.

Ermeni sorununa en iyi yaklaşım, uluslararası yargı organlarına sunulacak bir belge (tahkimname) hazırlayarak, her iki ülkenin tarihçi ve hukukçularından oluşan bağımsız bir hakem kurulu ile tarihsel gerçeklerin masaya yatırılmasıdır. Tarihsel gerçeklerin de zaten Türkiye'yi desteklediği aşikardır.

¹⁴⁴ Hürriyet Daily News, "Sweden rejects Armenian so-called 'genocide' claim", Tarihsiz, <http://www.hurriyet.com.tr/english/turkey/9177375.asp?gid=231&sz=65206> 06.12.2008.

¹⁴⁵ Kemal, Hasan Hüseyin. (2008). "Gizli-Açık İktidar Soykırım Suçlamalarından Memun" Halil Berktaş'la röportaj, *Yeni Aktüel*, Sayı: 178, 4-10 Aralık 2008. s. 34-37.

- Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs sorunu Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde önemli bir engeldir. Kıbrıs sorunu Türkiye ve GKRC arasındaki ilişkileri ve işbirliğini olumsuz etkilemeye devam etmektedir. AB'nin Türkiye ile tam üyelik müzakerelerini başlatmasının ardından, Türkiye'nin Kıbrıs sorununun çözümünde aktif rol oynaması gerekmektedir¹⁴⁶.

Kıbrıs coğrafi konumu itibariyle Türkiye için önemlidir. Öncelikle Kıbrıslı Türklerin korunması milli dayanışma politikasının bir parçasıdır. Ayrıca Kıbrıs Doğu Akdeniz'de coğrafi konumu itibariyle Türkiye için öneme sahiptir. Türkiye'nin AB'ye üye olmadan tüm Kıbrıs ve Türk halkının varlığını tehlikeye atması aleyhine olacaktır¹⁴⁷. Bu bakımdan Kıbrıs sorunu Türkiye'nin öncülüğünde ve inisiyatifinde çözüme kavuşturulmalıdır.

Nihai çözümün her iki tarafında kabul edebileceği bir uzlaşma metni ile gerçekleşmesi gerekmektedir. Nihai uzlaşma sağlanıncaya kadar Türkiye KRY'ni tanımamalı ve Türk limanlarını ve hava alanlarını Güney Kıbrıs'tan gelen gemi ve uçaklara açmamalıdır. AB'ye göre bu durum Ankara Anlaşması'nın Ek Protokolü'ne¹⁴⁸ aykırılık teşkil etmektedir, çünkü Türkiye Ek Protokol uyarınca liman ve hava limanlarını bütün AB ülkelerine açmakla yükümlüdür ve AB, Ek Protokol'ün tam olarak uygulanmaması halinde Türkiye'yi müzakere başlıklarının kapatılmayacağına dair uyardığıdır¹⁴⁹. Ancak Türkiye'nin böyle önemli bir konuda tek taraflı taviz vermesi beklenmemelidir.

¹⁴⁶ Aksu, Fuat. (2007). "Türkiye – Avrupa Birliği Tam Üyelik Müzakerelerinde Kıbrıs Ve Ege Uyumsuzlukları" Türkiye – AB İlişkileri: Dış Politika ve Yapı Sorunsalları, Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil (Der.), Ankara: Alp Yayınevi, s. 25-59.

¹⁴⁷ Burcin Eryılmaz. (2007). Europeanization of Turkish Foreign Policy: Cyprus Case, The 6th Convention of the Central and East European International Studies Association (CEEISA) In Cooperation with GARNET Network of Excellence, "Global and Regional Governance European Perspectives and Beyond" University of Wrocław, Wrocław, Poland, 24-26 Mayıs, 2007.

¹⁴⁸ Ek Protokol Metni,

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:254:0058:0068:EN:PDF>, 05.12.2008

¹⁴⁹ Heuchemer, Peter, "The Continuous Course of Adaptations Progress in reforms and negotiations", EU-Turkey Monitor, Mart 2006.

- Kürt Sorunu

Türkiye’de yaşayan Türk vatandaşı Kürtler, Türkiye Cumhuriyeti’nin eşit vatandaşlarıdır. Kürt bölgelerinde 1925, 1936 ve 1938 yıllarında çıkan isyanlar da devletin bölünmez bütünlüğüne karşı tehditler olarak algılanırsa da Kürt sorunu sosyo- ekonomik bir sorun olarak algılanmış, kalkınma projeleri ile sorunların çözüleceğine inanılmıştır. Sorunun etnik ve kültürel karakteri reddedilmiş ve yalnızca güvenlik perspektifinden değerlendirilmiştir¹⁵⁰. 1979- 2004 yılları arasında yaşanan terör olayları sonucu yaklaşık 42 bin 976 kişi yaşamını kaybetmiş¹⁵¹, 370.000 kişi de terör yüzünden göç etmek zorunda kalmıştı¹⁵². Türkiye’nin bu sorunu çözmek için farklı ve kalıcı adımlar atmasının zamanı gelmiştir. Bu kapsamda daha cesaretli adımların atılması ve terör örgütünün dayanakları ve tezleri çürütülmelidir.

Atılacak adımların biri de; zorunlu göçe maruz kalan insanlara tazminat ödenmesi ve eski yerleşim yerlerine dönmelerine yardımcı olunması gerekmektedir.

Avrupalı liderlerin PKK terörünü Kürt sorunundan ayırmaları için Türk yetkililerce etkin bir diplomasi başlatılmalıdır. Ayrıca bu diplomatik adımın uzun vadeli olması gerekmektedir. Doğu ve güneydoğu’da gerçekleştirilecek reformlara PKK’nın karşı çıkması değerlendirilmeli ve AB’ce desteklenmemeleri için bunların herhangi bir çözümden yana olmadıkları ikna edici adımlarla ortaya çıkarılmalıdır.

Ayrıca, “Kürtlerin büyük bir kısmının ayrılıkçı olmadığı ve Türkiye’nin parçası kalmak istediklerini gösterdiğine” vurgu yapılarak AB’nin PKK ile mücadelede Türkiye’ye destek vermesi sağlanmalıdır. Kısaca Kürt sorunu

¹⁵⁰ Robins, Philip. (1993). “The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue” *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 69, No. 4. (Oct., 1993), s. 657-676.

¹⁵¹ Özcan, Yusuf Ziya. (2007). “İstanbul Demokrasi ve Küresel Güvenlik Konferansı” Açılış Konuşması, Türk Polis Çalışmaları Enstitüsü. 14-16 Haziran 2007. İstanbul.

¹⁵² Akçakoca, Amanda. AB Yolunda Şimdi Reform Zamanı. (30.temmuz.2007). *Zaman*.

adaletli ve Kürt vatandaşlarımızı da tatmin edecek noktada çözüme kavuşturulmalıdır.

- 301. Madde Sorunu

Türk Ceza Kanunu'nun 'Türklük' e hakaret'i düzenleyen 301. madde sivil ve demokratik bir anayasa tartışmaları sürecinde ortaya çıkmıştır. 301. madde tartışması özellikle Başbakanlık İnsan Hakları ve Danışma Kurulu Başkanı İbrahim Kaboğlu ve Kültürel ve Azınlık Hakları Komisyonu Başkanı Baskın Oran'ın öncülüğünde hazırlanan Azınlık Raporu'nda önerilen 'Türkiyeli' kavramının ardından başlamıştır¹⁵³. 301. madde eleştiri amaçlı düşünce ifade etmenin suç teşkil etmediğine ilişkin bir hükmü içermesine rağmen akademisyenler, gazeteciler, yazarlar ve insan hakları savunucuları hakkında kovuşturma amacıyla sıklıkla kullanılmıştır¹⁵⁴.

Nisan 2008'de Meclis AB Uyum Komisyonunda görüşülmeye başlanan 301. maddede değişiklik öngören somut önerileri içermemektedir. Bazı milletvekillerin 301. maddenin benzerlerinin AB ülkelerinde bulunduğunu belirterek, bu konuyla ilgili Almanya'da 72, İtalya'da 107, Hollanda'da ise 419 davanın açıldığını söylemiş ve 301. maddede değişikliğin AB'ye uyum amacıyla yapılmadığını öne sürmüştü ve Avrupalıların Türkiye'den 'aşağılama özgürlüğü' istediklerini savunmuşlardır¹⁵⁵. Örnek olarak AB üye ülkelerinden Polonya'da benzer bir dava açılmış, Polonya Ceza yasasının 132. maddesini

¹⁵³ Yıldız, Kerim and Muller, Mark.(2008). *The European Union and Turkish Accession. Human Rights and the Kurds*, London: Pluto Pres. s. 103-104.

¹⁵⁴ Elif Şafak, Hasan Cemal, Murat Belge ve Orhan Pamuk 301. madde kapsamında yargılanmış ancak hüküm giymemişlerdir. Ermeni asıllı gazeteci Hrant Dink'e 301. madde kapsamında hükmedilen 6 ay ertelenmiş hapis cezası onanmış ve bu karar Ermeni kimliğine ilişkin bir yazı dizisinde 'Türklük'e hakaret etmiş olmasına dayandırılmıştır. İlkiz, Fuat, "Avrupa Birliği Uyum Komisyonu ve 301. Madde". *Bianet*. Nisan 28, 2008, <http://www.bianet.org/bianet/kategori/bianet/106566/avrupa-birligi-uyum-komisyonu-ve-301-madde>. 03.12.2008.

¹⁵⁵ Öymen, Onur. yazar Orhan Pamuk ile Elif Şafak'ın yargılanmasından CHP olarak üzüntü duyduklarını belirterek şöyle devam etmiştir: "Bu madde çerçevesinde Cüneyt Arcayürek ve Melih Aşık da yargılandı. Avrupalıların ağızından bunlarla ilgili bir eleştiri duyduunuz mu? Duyamazsınız. Onların derdi bu madde değil. Onların derdi himaye etmek istedikleri, Türkiye'de kendi yandaşı olarak gördükleri insanları yargılamaktan kurtarmaktır." Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, "301. Madde TBMM AB Uyum Komisyonunda". 16 Nisan 2008. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=41635&l=1>. 02.12.2008.

ilk kez uygulayan Polonya, İspanya'nın saygın gazetelerinden El Pais ve bir İspanyol parlamenter hakkında 'Polonya ulusuna hakaret etmekten dava açmıştır'¹⁵⁶.

Kısaca belirtmek gerekirse Türk hükümeti AB Müktesebatına Uyum Programında, 2007- 2013 arasında '301. maddenin ve TCK'nin şiddet içermeyen düşüncelerin ifade edilmesi ve ifade özgürlüğünü kısıtlayan diğer hükümlerin değişmesi konusunda bir programı bulunmamaktadır'¹⁵⁷, ancak tartışmalı olan bu madde kapsamında yerli yersiz davaların açılması da önlenmelidir.

- Ordu'nun Siyasetteki Rolü

Avrupa Birliği İlerleme raporları ordunun ulusal ve uluslararası siyasette, özellikle Kıbrıs, laiklik ve terör sorunuyla ilgili, sivil kontrolden bağımsız, görüş bildirmelerini eleştirmektedir. Türkiye'de ordu, Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllardan beri Cumhuriyeti koruma üstlenmiştir¹⁵⁸. Türkiye'de ordu kendini devletin laik karakterini koruyan esas koruyucu olarak görmektedir. Bu nedenle ordu kendi gücünü otonom ve siyaset üstü olarak yorumlar¹⁵⁹. Ordu Türkiye'de Milli Güvenlik Kurulu (MGK) üzerinden kurumsallaştırılmıştır¹⁶⁰. 1982 Anayasası'nın 118. Maddesi ordunun görevi "Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili

¹⁵⁶ İspanyol parlamenter Rilar Rahola, 17 Mart'ta El Pais'te yayımlanan makalesinde Polonya demokrasinin birçok sıkıntısı olduğunu yazmış, bunlara örnek olarak da 'Katolik Kilisesi'nin siyasete etkisi, resmi eşcinsel karşıtlığı ve yaygın ırkçılığı' örnek göstermişti. Polonyalı yetkililer ve Cumhurbaşkanı Lech Kaczynski bu makaleye sert tepki göstererek Polonya'nın Madrid büyükelçisi de bu yazıyı protesto etmişti. "AB üyesi Polonya'da '301. madde' davası", Radikal, Haziran 23, 2007.

¹⁵⁷ İlkiz, Fuat, 'Avrupa Birliği Uyum Komisyonu ve 301. madde.' Bianet, Nisan. 28, 2008, <http://www.bianet.orgbianet/kategori/binet/106566/Avrupa-birliği-uyum-komisyon-ve-301-madde>.

¹⁵⁸ Dağı, İhsan. (2006). Transformation of Islamic political identity in Turkey: Rethinking the West and westernization. in *Turkish Studies*. Vol. 6(1). s. 30.

¹⁵⁹ Sakallıoğlu, Ümit. (1997). Cizre, "The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy" *Comparative Politics*, Vol. 29(2), s. 154.

¹⁶⁰ Milli Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genel Kurmay Başkanı, Başbakan Yardımcıları, Adalet, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlarıyla Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşmaktadır.

konularda tavsiye kararları alır ve gerekli koordinasyonun sağlanması” için görüş tespitinde bulunmaktadır¹⁶¹.

3 Ekim 2001 tarihinden itibaren Anayasa'nın 118. maddesinde yapılan değişikliklerle MGK'nın yapı ve işlevinde değişikliklere gidilmiş, asker sivil dengesi siviller lehine değiştirilmiş; ayrıca MGK'nın aldığı kararların 'tavsiye' niteliğinden çıkarılıp, Bakanlar Kurulu'nca 'öncelikle dikkate alınır'dan 'değerlendirilir' biçimine dönüştürülmüştür¹⁶².

AB İlerleme Raporları'nda Türkiye'de ordunun konumu eleştirilmekte, demokratik ülkelerdeki gibi ordunun sivil otorite tarafından kontrol edilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Türkiye gerçeğinden yola çıkarsak, Türkiye'de ordunun tam anlamıyla siyasetten uzaklaştırılabildiği söylenemez. Genelkurmay'ın Nisan 2007'de yayımladığı memorandumun arkasından ordu ile ordu ile arasına mesafe koyan Türk hükümeti, PKK sorununun yeniden canlandığı 2008 yılı Eylül ayından itibaren orduya daha yakın bir tutum sergilemeye başladığı gözlenmektedir. AB'nin eleştirilerine rağmen ülkemizde orduya farklı yaklaşmakta ancak ordunun uzun vadede dönüştürülmesi gereklidir, bu doğrultuda Türk hükümeti politikalar üretebilmelidir.

- Din sorunları

AB antlaşmalarının prensiplerine göre, AB, demokratik değerler üzerine kurulmuştur. Bu değerler gelecekte üye olacak aday ülkelerde dinin durumuyla ilgili iki temel varsayımı da birlikte barındırır. Bunlar; dinle devlet işlerinin birbirinden ayrılması ve dini hak ve hürriyetlerin tanınmasıdır. Bu ayrımın nasıl yapılması gerektiğine yönelik mutabık kalınmış bir AB standardı

¹⁶¹ MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu, Kanun No: 2945, Kabul Tarihi: 9/11/1983, Görevler, Madde 4, <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/kanun.html>. 29.11.2008.

¹⁶² Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Madde 118, Türk Anayasa Hukuku Sitesi, <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>. 28.11.2008.

bulunmayıp, AB'nin Türkiye'ye önerebileceği tek bir model bulunmamaktadır¹⁶³. Bu bağlamda, Hollanda merkezli Hükümet Politikaları için Bilim Kurulu'nun (Scientific Council for Government Policy) hazırladığı Avrupa Birliği, Türkiye ve İslam (The European Union, Turkey and Islam) raporu önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Fuller ve Kporshoek bu raporda, vatandaşlarının büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülkenin AB'ye girmesini engelleyebilecek faktörleri tartışmıştır. Bu raporun amacı AB'nin laik ve demokratik bir ülkeyi Müslüman çoğunluğu yüzünden dışlayamayacağını tartışmaktır. AB, diğer bütün aday ülkeler için uyguladığı prosedürleri Türkiye için de uygulayarak başka herhangi bir açılıma gitmemelidir denmektedir¹⁶⁴.

Genel olarak alındığında, din faktörü, Kopenhag kriterleri içinde yer almasa da özellikle 11 Eylül İki kuleler sonrasında Müslümanlara yönelik kaygıların arttığını belirtilmektedir. "Bu kaygılar, Türkiye'nin İslami kimliği ile AB ile uyumlu olup olmadığına dair şüphelere yol açmış; kültürel ve dinsel farklılıklar, Türkiye'nin üyeliğine itiraz etmek üzere yaygın bir biçimde kullanılabilir hale gelmiştir¹⁶⁵.

Ancak Balkanende'nin, belirttiği gibi Avrupalılık değerlerinin herhangi bir dini engelleyici olmaması gerektiği belirtilmiştir ve bu kapsamda Türkiye'nin dışlanmaması gerektiğinin altı çizilmiştir¹⁶⁶.

AB'nin Türkiye'yi asıl eleştirdiği konu İslam'dan ziyade, vicdan , hak ve hürriyetine dayanlı ve tam anlamıyla Anglo-Saxon anlamda bir seküler yapı oturtamamış olmasındandır¹⁶⁷. Türkiye ise Cumhuriyetin kuruluşu sonrasında

¹⁶³ Fuller, Graham ve Kurpershoek, Marcel. (2004). *What Future for Political Islam? Dilemmas and Opportunities for the Next Decade*, WRR Lecture, Scientific Council for Government Policy.

¹⁶⁴ A.g.k.

¹⁶⁵ Gökmen, Özgür. (2005). Avrupa Birliği, Türkiye ve İslam, Birgün Kitap 1, 8 Ekim 2005, tercüme: The Netherlands Scientific Council for Government Policy, *The European Union, Turkey and Islam* Amsterdam: Amsterdam University Press, 2004.

¹⁶⁶ İslam, Shadaba, "EU told to shed 'fears of Islam': Turkey's membership", 22 Temmuz 2004, <http://www.dawn.com/2004/07/22/top14.htm>. 02.12.2008.

¹⁶⁷ 'Freedom of religion', Türkiye 2007 İlerleme Raporu, Brüksel. 6.11.2007. SEC(2007) 1436, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/turkey_progress_reports_en.pdf. 03.12.2008.

Fransız modelinden etkilenmiş ve laiklik modelini de 'secularism'den ziyade Fransız kaynaklı 'laïcité'yi model edinmesidir¹⁶⁸.

İslam özel alanın bir parçası olarak algılanıp kamu alanından dışlanmış ve laik devletin kurumlarından çıkarılarak, Türkiye'nin gelişmiş ve laik bir devlet olması amaçlanmıştır¹⁶⁹. 1924 yılında kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Türkiye'deki 'farklı' laiklik anlayışının bir kanıtıdır. DİB, Sünni İslam'ın bir temsilcisi olup, Türkiye'de yaşayan Gayrimüslimler ve Alevileri görmezden gelmektedir. Bu nedenle, zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri AB tarafından sürekli sorgulanmasına neden olmaktadır¹⁷⁰. Türkiye bu konuda devlet güdümlü dini ve okullarda zorunlu okutulan din derslerini yeniden düzenlemeli ve dinin devletin kontrolünden çıkarılmasını sağlamalıdır. Ancak o zaman din özel alanda sivil insanların ihtiyaçlarına göre şekillenebilecektir. Ayrıca devlet tüm dinlere aynı mesafeyi korumalıdır. Ayrıcalıklı din olmamalıdır.

4.3.3. AB Ülkelerinin Korkuları ve Türkiye'ye Bakışları

Türkiye'nin üyeliğinin somutlaşmaya başlamasıyla tartışmalarda artmış seslerini daha yüksekte dile getirmektedirler. Özellikle Aralık 1999 Helsinki Zirvesinin öncesinde ve sonrasında Türkiye'nin tam üyeliği şiddetle tartışılmaya başlandı. Tartışmalarda Türkiye'nin coğrafi konumu itibarıyla Avrupalı olmadığı ve vatandaşlarının da farklı bir kültür alanına dahil olduğu Türkiye aleyhtarı kesimlerce dile getirildi. Bu kesimlerin bir başka korkusu kalabalık nüfuslu Türkiye'nin tam üye olmasıyla, AB içindeki güçlerinin kaybedileceği endişesidir. Bu ülkeler uzun yıllar birliğin en büyük ülkeleri olarak ortak Topluluk politikalarını neredeyse tek başına şekillendirmiş ve ulusal çıkarlarını AB üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Engellemelerin en

¹⁶⁸ Fransa'da laiklik demokratikleşmek süreci için kaçınılmazken, Türkiye'de laiklik Batılılaşmanın ön şartı olarak kabul edilmiştir. Taşpınar, Ömer. *Kurdish Nationalism and Political Islam in Turkey: Kemalist Identity in Transition*, Routledge: New York, s.35.

¹⁶⁹ Keyman, Fuat. (2007). Modernity, Secularism and Islam: The Case of Turkey in *Theory, Culture & Society*, Vol. 24(2), s.. 221.

¹⁷⁰ Özdemir, Ç. Çağatay. (2007). 1998 – 2007 arası bütün AB İlerleme Raporları, http://ec.europa.eu/enlargement/turkey/key_documents_en.htm. 03.12.2008.

somut örneği, "Türkiye'nin AB ile entegrasyonunu sağlayacak müzakere başlıklarının açılmasına izin verilmemesidir"¹⁷¹.

Türkiye'nin tam üyeliğinin engellenmesini isteyen liderler Ab entegrasyonunu engellemek için ellerinden gelen her şeyi yapacaklarını ve bu sorunun çözülmeden Türkiye'yle müzakerelerin devam etmesinin dahi mümkün olmadığını belirtmektedirler¹⁷². Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan çevrelerin yanında Türkiye ile müzakerelerin kesilmemesini ve reformların teşvik edilmesini savunan çevrelerde bulunmaktadır. Özellikle AB Kurumlarıyla AB üye ülkelerin bazı liderleri ve Komisyon'un Genişlemeden Sorumlu üyeleri Türkiye'nin üyeliğini savunmakta ve AB'nin genişlemesinin Avrupa değerlerini yaymak için başlıca stratejik araç olduğunu savunmakta ve aday ülkelerin önüne hiç durmadan engeller inşa etmenin birliğin istikrarsızlığını arttıracığını ifade etmektedirler. Türkiye'nin üyeliğini savunan liderler 'imtiyazlık ortaklık' fikirlerine de şiddetle karşı çıkarak, bu durumun Türkiye'nin Avrupa'ya sırtını dönmesine ve AB'nin güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olacağını belirtmektedirler.

Kasım 2007'de yayımlanan Eurobarometre verilerine göre, AB vatandaşları ise Türkiye'nin üstüne düşen sorumlulukları yerine getirdiğinde karşı çıkmayacaklarını ve Avrupalılık kavramının din ve coğrafyaya göre değil en başka ekonomi ve kültürel entegrasyon değerlerine göre şekillenmesini talep etmektedirler. Dolayısıyla, AB'ye üye ülkelerin vatandaşları, Türkiye'nin AB'ye üye olması konusunda farklı görüşlere sahiptirler¹⁷³. 2006 Mart-Mayıs Eurobarometre araştırmasına göre AB'ye üye 25 ülkenin vatandaşlarının %48'i Türkiye'nin AB üyeliğine karşıyken, %39'u üyeliği desteklemektedir. Türkiye'nin üyeliği yeni AB üyeleri tarafından daha fazla desteklenirken (%44), eski AB üyeleri tarafından daha az desteklenmektedir (%38).

¹⁷¹ Laçiner, Sedat. Soykırım Terörü: Fransa, Ermeniler ve AB.(12 Ekim2006), *USAK Stratejik Gündem*, <http://www.stratejigundem.com/haber.php?id=7735>. 28.11.2008.

¹⁷² Spiegel International Online, Merkel Worried About Turkey: Situation is "Very, Very Serious", Haziran 11, 2006, <http://www.spiegel.de/international/0,1518,446747,00.html>. 04.12.2008.

¹⁷³ Ruiz-Jimenez, Antonia M. ve Torreblanca, Jose .(2007). I, *European Public Opinion and Turkey's Accession Making Sense of Arguments For and Against*, European Policy Institutes Network, Working Paper. Mayıs 16. http://aei.pitt.edu/7399/01/downfree.php%3Fitem_id%3D1494.

Avusturyalılar Türkiye'nin üyeliğine en fazla oranda karşı çıkarken (%81), üyeliği en çok İsveçliler desteklemektedir (%61)¹⁷⁴.

Ruiz-Jimenez ve Torreblanca Türkiye'nin üyeliği karşısında AB kamu oyunun düşüncelerinin çok boyutlu olduğunu ve vatandaşların argümanlarını savunmak için farklı pozisyon aldıklarını belirtmektedir. Türkiye'nin üyeliğinin faydacı, kimliğe dayalı ve ulusallık ötesi yaklaşımlarına göre tartışmak uygun olacaktır diye belirtmektedir.

Avrupalı vatandaşlar genişlemenin hem fayda hem de maliyetleri olacağını bilmektedirler. Bu bağlamda AB vatandaşlarının da maliyetlerin faydaları aştığı durumda genişlemeye karşı çıkacak olanların oranı artacak ve tam tersi durumda genişlemeyi savunacakları anlamına gelmektedir. Aynı zamanda AB vatandaşları bu kararlarında her zaman objektif olmayıp, subjektif de olabilirler¹⁷⁵. Örneğin, Türkiye'nin AB'ye girişine karşı çıkılmasının nedenlerinden biri de, serbest dolaşım hakkı elde edildikten sonra Türklerin çok büyük gruplar halinde Avrupa'ya göç edeceği ve işgücü pazarını istikrarsız kılacaklarıdır, yani oradaki insanların işlerini çalacakları ve bu anlamda oradaki ekonomik yapının zarar göreceği konusunda bir endişenin mevcut olduğu ortadadır¹⁷⁶.

Türkiye'nin üyeliğini destekleyen bilimsel görüş ise Avrupa'daki yaşlı nüfusa karşılık Türkiye'nin genç nüfusuna, ileriki yıllarda özellikle iş gücünde, Avrupa'nın ihtiyaç duyacağı yönündedir. İhtiyaç duyulacak nüfusun göçlerle sağlayabileceği düşüncesi tartışılmaktadır.

AB vatandaşlarının Türkiye'nin entegrasyonuna yönelik git gide artan olumsuz görüşlerine rağmen Türkler Avrupalılarla birçok evrensel değeri

¹⁷⁴ Akçakoca, Amanda. Türkiye için Yol Ayrımı mı?. (10.Ekim.2006). *Zaman*.

¹⁷⁵ Örneğin, 2004 yılında yapılan genişleme maliyet tahminlerinde, faydaların maliyetlerden çok daha fazla olmasına rağmen, kamuoyunda yaygın olan görüş bunun tam tersidir. Ruiz-Jimenez ve J. I. Torreblanca.(2007). s.7.

¹⁷⁶ İçduygu, Ahmet. (2007). Avrupa ile "İnsan Bağı" : Yirmibirinci Yüzyıl Başında Türkiye, Avrupa ve Uluslararası Göç. 4 Nisan .Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma merkezi. http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0607.html. 03.12.2008.

paylaşmaktadır. 2006 Eurobarometre araştırması aşağıdaki değerlerden en önemli üçünü sıralamaları istendiğinde: hukukun üstünlüğü, insan yaşamına saygı, insan haklarına saygı, bireysel özgürlükler, demokrasi, barış, eşitlik, dayanışma, tolerans, din, kendini gerçekleştirme, ve diğer kültürlere saygı Türkiye ve diğer AB üye ülkeleri arasında pek de fark olmadığını göstermektedir. Bahsedilen değerlerden yalnızca iki tanesi arasında fark gözlenmektedir. Örneğin, Türkler diğer 15 AB ülkesi vatandaşlarına göre 'hukukun üstünlüğü' ilkesini %5, 'insan yaşamına saygı' ilkesini %6, 'insan haklarına saygı' ilkesini %9 ve 'demokrasi' ilkesini %4 daha fazla seçmiştir¹⁷⁷. AB ülkelerinin Türkiye'yi destekleme ve üyeliğine karşı çıkma oranları aşağıda (Tablo -2)'de gösterilmektedir.

Bütün araştırmalar, AB ülkeleri vatandaşlarının genel olarak Türkiye'nin AB'ye üyeliği olumsuz yaklaştıklarını ortaya koymaktadır. AB vatandaşlarının kaygılarını giderebilmek için sürekli bir diyalogun önemi ortadadır. Korkuların yersiz olduğuna dair bilinç oluşturulduğunda sonuçlarda değişebilecektir.

¹⁷⁷ Ruiz-Jimenez, Antonia. (2008). "Tackling Turkey's Image Problem in the European Union", Washington Institute, Policy Watch 1367. Nisan 30, 2008.
<http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=2820>. 03.12.2008.

Tablo- 2. AB Ülkelerinin Türkiye ve Üyeliğine karşı çıkma oranları.

	Destekleyen	Karşı	Net Destek
AB-25	31	55	-24
AB-15	29	57	-28
İsveç	48	41	7
İspanya	40	33	7
Polonya	42	37	5
Portekiz	40	38	2
Malta	39	40	-1
Macaristan	41	43	-2
Birleşik Krallık	38	42	-4
Slovenya	49	55	-6
İrlanda	33	40	-7
Hollanda	41	52	-11
Letonya	31	51	-20
Litvanya	27	50	-23
Belçika	36	60	-24
Estonya	27	53	-26
Danimarka	33	59	-26
Çek Cumhuriyeti	30	57	-27
Slovakya	28	56	-28
İtalya	27	57	-30
Finlandiya	31	64	-33
Fransa	21	68	-47
Yunanistan	29	79	-50
Almanya	21	74	-53
Lüksemburg	19	74	-55
Kıbrıs	16	80	-64
Avusturya	11	80	-69

Not: Destekleyen ve karşı olanlar arasındaki fark cevap vermeyenler ya da 'Bilmiyorum' şeklinde cevap verenlerden kaynaklanmaktadır.

Kaynak: Eurobarometer 64. 2 (2005), s.11.

4.3.4. Türkiye'nin Avrupalılaşıma Projesinde Sorunları Aşma azmi Nedir?

Türkiye coğrafi açıdan tam bir Avrupa ülkesi değildir; çünkü topraklarının küçük bir kısmı Avrupa kıtası üzerindedir. Coğrafi konumu düşünüldüğünde Türkiye, Asya'nın Avrupa'ya uzanan bir kara parçasını teşkil etmektedir. Kültürel açıdan düşünüldüğünde, Türkiye'nin kültürel köprü olduğu var sayımı, ve 'Avrasya' olarak tanımlanması, Türkiye'nin gerçekleri

düşünüldüğünde tam olarak yerine oturmamaktadır. Avrupalılık değerlerinin coğrafya ve dine bağlı olmadığını belirtmek son derece önemlidir. Avrupalılık kavramı, demokrasi, çok kültürlülük, hukuk ve adalet, insan hakları, çoğulculuk ve tolerans değerleri üzerine kurulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel İzmir'de düzenlenen 9. Yıllık Kuzey Güney Avrupa Ekonomik Forumu'nda, Türkiye'nin Avrupa vizyonu ve Balkanlardaki gelişmelere ilişkin bir konuşma yaparken şöyle demişti:

"Türkiye Cumhuriyeti, bir Avrupalılaştırma projesidir. 1963 yılından beri gayret gösterdiğimiz Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği, gerçekleştiği zaman, girdiğimiz çağdaştırma yolunda önemli bir kilometre taşı olacaktır. Bu süreç, Türkiye tam üye olduğu zaman tamamlanacaktır. Gerek Türkiye'nin gerek AB'nin uzun zamandır beklenen bu bütünleşmeden birçok kazanım elde edeceği muhakkaktır"¹⁷⁸.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in dile getirdiği bu tespit; son 200 yılda Türklerin verdiği mücadeleyi özetlemektedir. Bu tarihi mirası yerine getirmemiz için tüm sorunları uzun vadede olsa dahi çözmemiz ve çağdaş medeniyetler düzeyine ulaşmamız gerekmektedir. Mevcut sorunları ve zorlukları aşma azmimiz aşınmadan ve yılmadan ilerlemeliyiz.

Türkiye bundan sonra çok daha planlı ve etkin bir yol izleyerek diyaloga çok önem vermelidir. Bunun yanı sıra Türk kamuoyunda AB'nin müzakere sürecinde Türkiye'nin üye olup olamayacağı tartışmasının yapılması büyük bir şüpheyle karşılanmakta ve AB karşıtlığı artmaktadır¹⁷⁹. Günter Verheugen'in "Avrupa Türkiye'ye negatif sinyaller gönderiyor" diyerek Türkiye'nin zayıflıklarının değiştirilmesi ve iyiye yönlendirilmesi yerine sürekli kötü yönde eleştirilmesinin Türkiye'nin gelecekteki üyeliğinin ana jeostratejik

¹⁷⁸ Demirel: Türkiye Cumhuriyeti bir Avrupalılaştırma Projesidir. (4 Kasım 2008). *Milliyet*.
<http://www.milliyet.com.tr/Siyaset/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1011636>.

¹⁷⁹ 2007 Eurobarometer Survey 68.

hedefine zarar verebileceğini savunmuştur¹⁸⁰. Geline nokta, Türkiye AB'ye giden yolda ve yüzyıllardır ulaşılmak istenen batı'nın bir parçası olma hedefi doğrultusunda geri dönülmez bir şekilde ilerlemektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Hipotezimizi oluşturan Gümrük Birliği ve Tam üyelik müzakerelerinin Türkiye'nin Avrupa Birliği uyum sürecine katkısı olup olmadığı test edilmiştir. Bu çalışma sonucunda Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Avrupa Birliği uyum sürecine katkısının yadsınamaz olduğu ortaya koyulmuş ve ayrıca tam üyelik müzakerelerinde belirli ölçüde Avrupa Birliği uyum sürecine katkısı olduğu belirtilmiştir.

Türkiye'nin Avrupalılaşma sürecinde Türkiye GB ile malların serbest dolaşımı, rekabet, tüketici hakları ve sağlığının korunması, fikri ve sınai mülkiyet yasası, patent yasası, telif hakları yasası, AB ticari markalar mevzuatına uyum yasası ve bu yasalarla birlikte AB'nin mevzuatlarını ulusal düzenlemelerine aktarmış, böylece AB normlarının önemli bir kısmını adapte etmiştir. Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığının teyit edilmesinin ardından Kopenhag Kriterleri kısmen hayata geçirilmiş ve Avrupalılaşmakta önemli bir mesafe alınmıştır. Çünkü Avrupalılaşmanın temel çerçevesini AB müktesebatı belirlemektedir ve aday ülkeler AB'ye girmeden önce AB hukukunu kendi iç mevzuatlarına aktarmakla sorumludurlar. Dolayısıyla, Gümrük Birliği çerçevesinde yerine getirilen mevzuat uyumu çalışmaları Türkiye'nin Avrupalılaşmasına büyük ölçüde katkı sağladığı söylenebilir.

¹⁸⁰ EU Observer, 9 October 2006.

Türkiye tam üyelik görüşmelerine bağlı olarak AB uyumuna yönelik reformlara hız vermeli bu reformları sonuçlandırmalıdır.

- 1- Türkiye Avrupalılaşabilmek için Hukuk sistemini ,Avrupa standartlarına yükseltmeli.
 - 2- Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmek için, kararlı adımlar atmalı.
 - 3- İfade özgürlüğünün önündeki engeller kaldırılmalı .
 - 4- Toplantı ve yürüyüş haklarını genişletmeli.
 - 5- STK' ra geniş yetkiler tanıyarak devletin yükü hafifletilmeli.
 - 6- Adalet ve İçişleri alanında liberalleşmelere devam edilmeli ve AB standartları yakalanmalı.
 - 7- Din konusunda devlet denetimi sınırlandırılmalı.
 - 8- Türkçe dışında radyo ve televizyon yayınlarında yasaklar kaldırılmalı.
 - 9- Ekonomik rekabet güçlendirilmeli.
 - 10- Sanayi politikasında küresel rekabete açık bir konuma gelinmeli.
 - 11- Türkiye'nin üstlendiği mevzuatları eksiksiz uygulaması,
 - 12- Tüm komşuları ile sıfır sorun ilkesi güçlendirilerek devam etmeli.
- Türkiye'yi Avrupalılaştırmaya bir adım daha yaklaştıracaktır.

Türkiye, bu öneriler doğrultusunda gelişmeler kaydeder ise, Avrupalılaşma tam anlamıyla gerçekleşmiş olacaktır.

Gümrük Birliği alanında; gümrük kontrolleri mevzuatı, sahte ve korsan mallar, kültürel mallar ve serbest bölgelerde gümrük hükümlerinin uygulanmasına ilişkin gümrük mevzuatı dışındaki mevzuat ve ekonomik etkili gümrük uygulamaları mevzuatlar yürürlüğe girmiştir. Aynı zamanda bu alandaki idari kapasite de güçlendirilmiştir, bununla birlikte etkin bir uygulananın sağlanması ve uyum sağlanmış mevzuatın alanındaki uygulamanın güçlendirilmesi için kurumlar arasında işbirliği, oluşturulmalıdır.

Sosyal politika ve istihdam alanında, cinsiyet eşitliği sağlama alanlarında, Türkiye, bir takım ilerlemeler kaydetmiştir. Sosyal diyalog ile sağlık ve güvenlik konularında daha fazla çabaya gereksinim duyulmaktadır.

Türkiye'de sendikal hakların, uluslararası çalışma örgütlerinin standartları düzeyine çıkarılmasını sağlayacak bir yasanın belirlenmesi gerekmektedir yasa 3 yıldır yasalaşmayı beklemektedir.

Türkiye'nin şimdiye kadar pek çok alanda hazırladığı mevzuatlar, uygulama alanlarında yetersiz kalmıştır. AB Müktesebatının etkin olarak uygulanması için her alandaki idari kapasitenin güçlendirilmesi ve gereken reformları yerine getirilmesi, Türkiye'yi Avrupalılaştırmaya bir adım daha yaklaştıracaktır.

KAYNAKÇA

- Altın, Birol. (2006). *Avrupa Birliği ve Avrupa Kimliği Tartışmaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı. Ankara.
- Aksu, Fuat. (2007) "Türkiye – Avrupa Birliği Tam Üyelik Müzakerelerinde Kıbrıs Ve Ege Uyumsuzlukları" Türkiye – AB İlişkileri: Dış Politika ve Yapı Sorunsalları, Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efegil (Der.), Ankara: Alp Yayınevi
- Akçakoca, Amanda. AB Yolunda Şimdi Reform.(30.temmuz.2007), *Zaman*.
- Akçakoca, Amanda.Türkiye için Yol Ayrımı mı? , (10.Ekim.2006), *Zaman*.
- Arat, Tuğrul,(1995a) . Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliği'nin Yeri,Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye.A.Ü.Hukuk Fakültesi *Dergisi*. (Özel Sayı), cilt :44, no.1-4, İstanbul, s. 588.
- Arat, Tuğrul, (1995b) "Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında Gümrük Birliği ve Hukuki Uyum . Gümrük Birliği SürecindeTürkiye. A.Ü.Hukuk fakültesi *Dergisi*. (özel Sayı),17-18,İstanbul, s. 233 -248.
- Armaoğlu, F. (2001). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. (11. Baskı). Ankara: Alkım Yayınevi.
- Arslan, Rıza (2000), ' Türkiye Avrupa Birliği :Sancılı gelişen ilişki', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* Cilt.55,s.3, s.9-28
- Babacan AB kriterlerinin bir kısmını bekletecekmiş. (25 Ocak 2009). *Taraf*.
- Barchard, David. (1998). *Turkey and the European Union, Centre for European Reform, London*.
- Bayar, Şahin. "Bu Yıl AB Yılı Olacak". (31 Aralık 2008). *Taraf*.
- Çandar, Cengiz. "Müslüman Kimlik ile AB'ye Doğru". (22 Aralık 2001). *Yenişafak*.
- Çarıkçı, Emin. (2005). "GB'nin zararı ile AB ile müzakereler. *Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi*, sayı 26 ,s. 36.

- Doğan, Mirali, "Mikro-Milliyetçilik Bağlamında Avrupa Ortak Kimliği", *Analitik Bakış*.
- Dağı, D. İhsan.(2006). Transformation of Islamic political identity in Turkey: Rethinking the West and westernization". *Turkish Studies*, 6(1), 30.
- Dağı, D. İhsan. (2005). Avrupa Birliği ve Türkiye:Nedenler ve Sonuçlar. Yazıcı, Erdinc .(Ed.), *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye* Ankara: Celik-is Yayınları,s. 45-72.
- Demirel: Türkiye Cumhuriyeti bir Avrupalılaşıma Projesidir. (4 Kasım 2008). *Milliyet*.
- Diez-Medrano, Juan. (2003). Framing Europe: Attitudes to European integration in Germany, Spain, and the United Kingdom, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Duran, Cihan ve Atik, Hayriye. (2000). *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*. (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Dündar, Can, (2005), "*Ortak Paydalara İhtiyacımız Var*" . (27 Aralık 2005). *Milliyet*.
- Ercan, Murat. (2007)Türkiye –Avrupa Birliği ilişkilerinin Siyasi Yönü ve Bugünkü Mevcut Durum. www.universitetoplum.org/pdf/pdf.php?id=342.
- Eryılmaz, Burçin.(2007) "Europeanization of Turkish Foreign Policy: Cyprus Case", The 6th Convention of the Central and East European International Studies Association(CEEISA) In Cooperation with GARNET Network of Excellence "Global and Regional Governance-European Perspectives and Beyond" University of Wroclaw. Wroclaw. Polonya.
- Fuller,Graham ve Kurpershoek, Marcel. (2004). *What Future for Political Islam? Dilemmas and Opportunities for the Next Decade*, WRR Lecture, Scientific Council for Government Policy.
- Gökmen, Özgür.(2005). Avrupa Birliği, Türkiye ve İslam, Birgün Kitap 1, 8 Ekim 2005, tercüme: The Netherlands Scientific Council for Government Policy, *The European Union, Turkey and Islam* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2004).
- Gültaşlı, Selçuk.(18 Aralık 2006) "EU could use Armenian Genocide against Turkey", *Zaman*.

Heuchemer, Peter. The Continuous Course of Adaptations Progress in reforms and negotiations. (Mart 2006). *EU- Turkey Monitor*.

İKV'nin Görüşü; İlerleme Raporu Hakkında, (5 Kasım 2008), *AB Haber*.

Karlık, Rıdvan. (2003). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. (7. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Kemal, Hasan Hüseyin. (2008) "Gizli-Açık İktidar Soykırım Suçlamalarından Memun" Halil Berktaş'la röportaj. *Yeni Aktüel*, Sayı 178, 4- 10, Aralık . s.34-37.

Keyman, Fuat. (2007). Modernity, Secularism and Islam: The Case of Turkey in *Theory, Culture & Society*, Vol. 24(2), p. 221.

Kretschmer Hans Jörg; Ekim'de tam üyelik için müzakereler başlatılacak. (7 Haziran 2005). *AB Haber*.

Laçiner, Sedat. Soykırım Terörü: Fransa, Ermeniler ve AB.(12 Ekim2006), *USAK Stratejik Gündem*,

Özgür, Gökmen. (2005). *Avrupa Birliği, Türkiye ve İslam*, Birgün Kitap 1 eki, 8 Ekim 2005. tercüme: The Netherlands Scientific Council for Government Policy, *The European Union, Turkey and Islam* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2004), ISBN 9053567127, 174 sayfa.

Olli Rehn İlerleme Raporunu Açıkladı. (5 Kasım 2008). *Star Gazetesi*.

Ortak paydalara ihtiyacımız var. (27 Aralık 2005). *Milliyet*.

Özcan, Yusuf, Ziya. (2007). "İstanbul Demokrasi ve Küresel Güvenlik Konferansı" Açılış Konuşması, Türk Polis Çalışmaları Enstitüsü, 14- 16 Haziran 2007, İstanbul.

Özdemir, Çağatay. (2007). 1998 – 2007 arası bütün AB İlerleme Raporları, http://ec.europa.eu/enlargement/turkey/key_documents_en.htm.

Prodi, Roman, Inauguration speech at the European Monitoring Centre on Racism, (7Nisan, 2000) Vienna.

Robins, Philip. (1993.) "*The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue*" International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 69, No. 4. , s. 657- 676.

Rupp, Alexandr. (2001). *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci: Avrupa Mevzuatına Uyumun Ekonomik, Siyasi ve Sosyal Etkileri*. (2. Baskı). İstanbul: İKV Yayınları.

- Ruiz-Jimenez, Antonia M.(2008). "Tackling Turkey's Image Problem in the European Union", Washington Institute, Policy Watch 1367, Nisan 30, 2008.
- Sakallıoğlu, Ümit. (1997), Cizre, "The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy" *Comparative Politics*, Vol. 29(2), s. 154
- Soyaltın, Diğdem. (2006). *Avrupalılaşma ve Türkiye'nin Dönüşümü*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Taşdemir, Özlem, "AB İlerleme Raporlarında Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi. (28 Ocak 2005). Turkish Weekly
- Taylan, Uysal. (2005). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Devlet Yardımları* . İstanbul: İKV Yayıncılık. Yayın NO: 187, s.11.
- Tecer, Meral. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye Sorular-Yanıtlar*. (1. Baskı). Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Tekin, Abdülkadir. (2007). *Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerinde meydana getirdiği yapısal değişiklikler*. Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Tekinalp, şermin. (2005). Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çok Kültürlülük, *Journal of Istanbul Kültür Üniversitesi* . 1, 76.
- Tekinalp, şermin. (2008). Avrupa Birliği'nin Kültür ve Görsel-İşitsel Medya Politikaları: Kültür Kalesi Oluşturmanın Zorlukları. Kocaeli Üniversitesi *İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, 10, s. 13-18.
- Torun, Abdullah. (2001). Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri / GB Anlaşması'nın Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Etkileri üzerine bir inceleme. Yüksek lisans tezi. Edirne. T.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Uluslararası İlişkiler ABD.
- Turan, Sibel. (1998). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ya da Bitmeyen Senfoni*. Balkan Araştırmaları. Edirne: Trakya Üniversitesi Balkan Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 1(1),s. 303.
- TÜSIAD. (2003). "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği'nin Dış Ticaretimize Etkileri" İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları.
- Türkiye- AB İlişkilerinde Son Durum. (28 Eylül 2008). *Time Türk*.
- Uysal, Ceren. (2005). Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihçesi ve Son Gelişmeler. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 1, 140-153.

Yildiz, Kerim. and Muller, Mark.(2008). *The European Union and Turkish Accession. Human Rights and the Kurds*, London: Pluto Press, s. 103- 104.

Web: http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_ankara.html adresinden 10 Mayıs 2009 tarihinde alınmıştır.

Web:http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_kprotokol.html, madde36 adresinden 36,14.05.2008 tarihinde alınmıştır.

Web:http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/EuromedEntegrasyonDb/sktorl_ab.xls adresinden 6.haziran.2008 tarihinde alınmıştır.

Web:<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=210&ic ErikID=311&dil=TR> adresinden 2 Haziran 2006 tarihinde alınmıştır.

Web: http://europa.eu/scadplus/treaties/eec_en.htm adresinden 10.7.2007 tarihinde alınmıştır.

Web:<http://www.ikv.org.tr/tarihce.php> adresinden 10.7.2008 tarihinde alınmıştır.

Web:<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/980/Türkiye%20İçin%20Müzakere.pdf> adresinden 25.12.2008 tarihinde alınmıştır.

Web:http://www.abofisi.metu.edu.tr/ilerleme_raporu.htm adresinden 10.12.2008 tarihinde alınmıştır.

Web:<http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabii/tarihce/tabii.doc> , adresinden 13.05.2008 tarihinde alınmıştır.

Web:http://www.abofisi.metu.edu.tr/ilerleme_raporu.htm adresinden 10.12.2008 tarihinde alınmıştır.

Web:http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0607.html adresinden 03.12.2008 tarihinde alınmıştır.

Web:http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf adresinden 10.01.2009 tarihinde alınmıştır.

Web: <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm> adresinden 28.11.2008 tarihinde alınmıştır.

Web:http://www.abturkiye.org.tr/files/UlusalProgram/UP2008/up2008_taslak.pdf adresinden 5.8.2008 tarihinde alınmıştır.

Web:<http://www.bianet.org/bianet/kategori/bianet/106566/avrupa-birligi-uyum-komisyonu-ve-301-madde> adresinden 03.12.2008 tarihinde alınmıştır.

- Web:http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/EuromedEntegrasyonDb/sektorl_ab.xls adresinden 9 Mayıs 2008 tarihinde alınmıştır.
- Web: <http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabi/tarihce/tabi.doc> , adresinden 13 Mayıs 2008 tarihinde alınmıştır.
- Web: <http://www.ikv.org.tr/pdfs/9d1e7701.pdf> adresinden 12 Mayıs 2008 tarihinde alınmıştır.
- Web: <http://www.dtm.gov.tr/ab/AB%20Sayfasi/ortkREK.htm> adresinden 12 Mayıs 2008 tarihinde alınmıştır.
- Web:http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiye_ab_iliskileri.html adresinden 12 Aralık 2008 tarihinde alınmıştır..
- Web:<http://www.ekocerceve.com/img/haberler/gumrukbirligininturkekonomisiheetkisi.doc> adresinden 5 Mayıs 2008 tarihinde alınmıştır.
- Web:http://www.saag.org/common/uploaded_files/paper1127.html adresinden 04 Aralık 2008 tarihinde alınmıştır.
- Web: <http://www.payvand.com/news/04/sep/1090.html> adresinden 02 Aralık 2008 tarihinde alınmıştır.
- Web:http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1426_final_progress_report_tr_en.pdf adresinden 22 Aralık 2008 tarihinde alınmıştır.
- Web:<http://www.delaus.ec.europa.eu/news&events/EU/Enlargement/MEM675.htm> adresinden 5 Kasım 2008 tarihinde alınmıştır.
- Web:http://ec.europa.eu/europeaid/what/governancedemocracy/democracy/index_en.htm adresinden 19 Haziran 2008 tarihinde alınmıştır.
- Web:http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/turkey_progress_reports_en.pdf adresinden 6 Kasım 2007 tarihinde alınmıştır.
- Web:http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0008.htm adresinden 12 Aralık 2008 tarihinde alınmıştır.
- Web:<http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/link-dossier/ab-turkiye-muzakere-sureci> adresinden 23 Aralık 2008 tarihinde alınmıştır.
- Web:<http://www.onuroymen.com/docs/17%20ARALIK%202004%20BR%C3%9CKSEL%20SONU%C3%87%20B%C4%B0LD%C4%B0RGES%C4%B0.doc> adresinden 1 Aralık 2008 tarihinde alınmıştır.
- Web:http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf, adresinden 2 Aralık 2008 tarihinde alınmıştır.

- Web:<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=19>,
05.05.2008.tarihinde alınmıştır.
- Web: <http://www.abhaber.com/haber.php?id=2667> 09.01.2009. tarihinde
alınmıştır.
- Web:<http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=171>,08.05.2008. tarihinde
alınmıştır.
- Web:<http://www.esam.org.tr/Doayrinti.aspx?DosyaID=33>,08.05.2008
tarihinde alınmıştır.
- Web: <http://www.ikv.org.tr/abguncel2.php?ID=1334>,09.05.2008 tarihinde
alınmıştır.
- Web:<http://www.abhaber.com/haber.php?id=5613>, 25.12.2008 tarihinde
alınmıştır.
- Web:<http://www.abgm.adalet.gov.tr/muzakerefasil.htm> adresinden
12.02.2009 tarihinde alınmıştır.
- Web:<http://www.tumgazeteler.com/?a=1397618> adresinden 23.12.2008
tarihinde alınmıştır.
- Web:<http://www.turkishweekly.net/news/30652/eu-is-to-open-negotiations-with-turkey-on-a-new-chapter-no-reference-to-political-criteria.html>
adresinden 24.12.2008 tarihinde alınmıştır.
- Web:<http://www.guncel.net/gundem/turkiye/2008/06/11/ab-muzakerelerinde-iki-yeni-fasil-aciliyor.htm> adresinden 24.12.2008 tarihinde alınmıştır.
- Web:http://www.abofisi.metu.edu.tr/ilerleme_raporu.htm adresinden
10.12.2008 tarihinde alınmıştır.
- Web:<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=52> adresinden
10.12.2008 tarihinde alınmıştır.
- Web:<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=12&id=844> 15.01.2009
tarihinde alınmıştır.
- Web:<http://www.abhaber.com/haber.php?id=23769> 05.01.2009 tarihinde
alınmıştır.
- Web:<http://www.abhaber.com/yazdir.php?id=24108> 26.11.2008. tarihinde
alınmıştır.

Web:<http://www.timeturk.com/Turkiye-AB-iliskilerinde-son-durum-27871-haberi.html>.27.11.2008.tarihinde alınmıştır.

Web:http://ec.europa.eu/justice_home/fsj/external/fsj_external_intro_en.htm.27.11.2008.tarihinde alınmıştır.

Web:<http://ogrenci.hacettepe.edu.tr/~b0122202/Inetpub/wwwroot/iktisat/ab.htm>.27.11.2008. tarihinde alınmıştır.

Web:http://europa.eu/pol/rights/overview_en.htm. adresinden 25.11.2008. tarihinde alınmıştır.

Web:<http://www.eumap.org/journal/features/2002/jan02/minorities> adresinden 30.11.2008 . tarihinde alınmıştır.

Web:<http://www.analitikbakis.com/haber/20080812/Mikro-Milliyetcilik-Baglaminda-Avrupa-Ortak-Kimligi.php>. adresinden 05.12.2008. tarihinde alınmıştır.

Web:<http://www.hurriyet.com.tr/english/turkey/9177375.asp?gid=231&sz=652> adresinden 06 .06.12.2008. tarihinde alınmıştır.

Web:<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf>

Web:<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:254:0058:0068:EN:PDF> 05.12.2008. tarihinde alınmıştır.

Web:<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=41635&l=1> adresinden 02.12.2008 tarihinde alınmıştır.

Web:<http://www.mgk.gov.tr/Turkce/kanun.html> adresinden 29.11.2008.tarihinde alınmıştır.

Web:<http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm> adresinden 28.11.2008. tarihinde alınmıştır.

Web:http://eu.bilgi.edu.tr/docs/develact03_tr06.doc adresinden 4.8.2009 tarihinde alınmıştır.

Web:<http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=2820> adresinden 03.12.2008. tarihinde alınmıştır.